

સોરા ટૂની રસધાર



: ભાગ પાંડલો :

ઝલરખંડ કિયાળા



પ્રકાશક .

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી સ્તો . અમદાવાદ

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર



: બાગ પહેલો :

ઝલરખે ત્યાળા



. પ્રકાશક

ગૂર્જર અંશરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી સ્તો : અમદાવાદ

છહી આપૃત્તિ થેળા

નવી સ્વાસ્થિમાં રહ્યા દેશના દેશના નથી.
૧૯૬૬, ૧૯૭૦

મહેન્દ્ર મેવાણી

નવે આવતાહે

[જીલ્લો આપૃત્તિનું નિવેદન]

સાત વર્ષ પીતી મળી. તે કિચક રાખના નહેતી, પણ
તે ત્યાંહે એ સાત વર્ષ પૂર્વે મેન્ટ થોળ રહ્યાન-પાન પટેળીની
તે આપૃત્તિ ઉપર દષ્ટિ પડે તે ત્યાંહે પ્રીતિ ધાવ છે કે 'તમના
મે કુળ છે, હંમેશાં કોઈ દેખે નહિ.'

એ હંમેશાં મેન્ટ મિત્રમાન્યમાં રહે સાત સાત વર્ષ પીતી
દાર કમળના ન્યેને એની પીતે પીતે પીતે પીતે 'રસધારે',
પીતે બદાવટિયાં, 'મોરની સતો' વગેરેના કમેન્ટ કંતિદાન-પાન-પાન
પાનના ન્યેનેકમોંથી દેવના આંગળી નીચેને મેને મોળા પાન
તું આપુ રીકારું? મરના મેન્ટદાર મી મેન્ટના પે.વાર્માં જ
મે એ અમમ આગારવંતો કારની આપું છું. પરમાન્મા માત્ર સર્વ
મા મોટા સદાપંથને, મુજબિનમેને આ વંતો વંદેની આપદે.

સાત વર્ષ પૂર્વે નોળી ગણાવટની રીતી કે નહેતો પૂરે
મુખવ. વિવેકદષ્ટિ પણ કી.રી નહેતી, છતાં એની મારી મર્મોગો
પદ્ધતિના વિના આત્મકદાની કમળતા માત્ર આપૃત્તિ અમનના
હે એવિતો 'રસધાર' બેટ દેવાનો મેન્ટે પ્રગળે મેન્ટ દીપે. માત્રમાં
મેને પોતાની એવના ફાંટી, મારી અપૂર્ણતાએને એમણે મોટ મને
નેશાથી લીધી, પણ ઉનાચવ અનિશ્ચય કરી પડી હતી, તેને પદિનામે

પહેલી આવૃત્તિનું નિવેદન

મુ'બારકના કાંઈ એક સાક્ષરે એવો નિઃશ્વાસ નાખેલો કે, 'કાઠિયાવાડ-ગુજરાતની ભૂમિમાં કવિઓને પ્રેરણા સ્ફુરે એવું કશું રહ્યું નથી એટલે આપણે એ પ્રેરણાની શોધમાં કાશ્મીર જવું પડે છે.'

એવું આકરુ મેણ પામેલા આ કાઠિયાવાડની—આ સૌરાષ્ટ્રની પૂરી તો નહિ, પણ જની તેટલી પિછાન આપવાનો 'રસધાર'નો અભિલાષ છે.

સૌરાષ્ટ્રના મર્મભાવો આજે કાંઈ પહેલવહેલા પ્રકાશમાં આવે છે એવું નથી દસદસ વરસ થયાં કે કદાચ તેથી થે વધુ સમયથી, 'ગુજરાતી' પત્રના અ કામા સૌરાષ્ટ્રની પ્રાચીન કવિતાનો ઝરો ચાલુ જ રહ્યો છે. એના બિન્દુઓ ચાખ્યા પછી જ ઘણું લાગે એ રસ-માધુરીનો વધુ સ્વાદ બીજાઓને લાગ્યો હતો.

ત્યાર પછી 'કાઠિયાવાડી જ્વાહિર'ના પ્રયોજક સદ્ગત ખીમજી વસનજીએ પણ એ પ્રવાહની અંદર પોતાની નાની શી નીક મિલાવી હતી. પણ નવા સાહિત્યના પ્રયત્ન વેગમાં તે વખતે આપણા લોકસમુદાય તણાતો હતો. પ્રાચીનતા પ્રત્યે અતિશય અણુ-ગમો વ્યાપેલો હતો. પુનરુત્થાનનો યુગ હજી નહોતો બેઠો.

ત્યાર પછી શ્રી કદાનજી ધર્મસિંહે 'કાઠિયાવાડી સાહિત્ય' નામના કાઠિયાવાડી દુહાઓના બે સંગ્રહો વાટે એ વહેણને બેસ દીધું. કમલાગ્યે એ સુદર સંગ્રહની અદર અર્થો સમજાવવાનું રહી ગયું છે.

ત્યાર પછી શ્રી હરગોવિંદ પ્રેમશંકરે 'કાઠિયાવાડની જૂની વાર્તાઓ' પ્રગટ કરી. 'ગુજરાતી'માં પ્રસિદ્ધ થયેલી થોડીક વાર્તાઓ ઉપરાંત પોતાની પાસેના ઘણા સંગ્રહ તેમણે ગુજરાતી આલમને ધરી પોતાના અનેક વર્ષોના સાહિત્ય-પરિશ્રમને સફળ કર્યો.

પોરબંદરને તીરેથી પણ મુન્દર ને મુખ્યવસ્થિત પ્રયાસ થયો. શ્રી. જગજીવન કાલિદાસ પાઠકે ‘મકરધ્વજવંશી મહીપમાળા’ નામના નાનકડા પુસ્તકમાં ‘જેઠવા વસ’ના અતિ પ્રાચીન પૂર્વજોની હાજીકતો ઇતિહાસનાં દટાયેલાં ખરેખરમાંથી જોદી કાઢી, ઘણે સ્પષ્ટરૂપે પ્રગટ કરી, એ માત્રના પહેપડમાં બાહેધું મનોહર સાહિત્ય અંકેષમા સાફ કરીને અજવાળે આપ્યું. છતાં જેઠવાઓની અદ્ભુત પ્રેમ-શૌર્ય કથાઓ હજી પૂરેપૂરી નથી પ્રગટ થઈ ગઈ, બરડાની બજોલોમાં કંઈ કંઈ મીઠા ઝરાઓ હજી સતાતા સનાતા વહેના હશે એક દિવસ કોઈ ભોમીઓ આપણને એ બતાવશે.

આ ‘રસધાર’ની અંદર જરા જુરો માર્ગ પણ લેવાયો છે. સૌરાષ્ટ્રની કેટલીએક કવિતા કેટલીએક શીર્ષવત વ્યક્તિઓના ઇતિહાસની સાથે આલિંગીતે બોલી છે. ગંધી જ કવિતાઓ કોઈ નાલાયક પુરુષોની નથી. ગોહિલકુળ, જેઠવાકુળ, ઝાલાકુળ અથવા બાચર ખુમાણ વગેરે નામાંકિત કાઠી કુળોના એ બધા પુરુષો મહાન હતા. તેઓની જીવન-કથાઓ, વિના કવિતાઓ પણ કવિતા સરખી જ ઝસવતી છે. જ્યાં જ્યાં જીવનની મહત્તા, ત્યાં ત્યાં કવિતા તો સદાય પોતાની મૌન વીણા લઈને એકેલી જ હોય છે.

હિમાલયનાં બરફ-શિખરો ઉપર સૂર્યનાં કિરણો પડે, અને વિગલિત બનીને ધારારૂપે વહેવા લાગતું એ બરફ-શિખર, કદી ન ગાયેલું એવું કલકલ ગાન કરવા લાગે છે, એવી રીતે ઇતિહાસની અંદર પણ ચાગુનાં કંપના-કિરણોનો સ્પર્શ થતાં, એવું જ અદ્ભુત એક ગાન બેઠે છે. ‘રસધાર’ની અંદર એકલી કંપના નથી ગાતી; ઇતિહાસને એ ગવરાવી ગઈ છે.

દુહાઓનું સાહિત્ય કેટલુંક બહાર આવ્યું છે, પરંતુ ગીતો, કવિના અને જીવનનું સાહિત્ય હજી પ્રસિદ્ધિ નથી પામ્યું. એ બધું સાહિત્ય પ્રગટ કરવાનો ‘સૌરાષ્ટ્ર’નો મનોગ્રથ છે, જ્યાં મુઘી આ

અંગત માણી મને ત્યાં સુધી પ્રતિવર્ત 'રસધાર' દાન એ મનોરમ
પાત્ર ઉનારવાની ઉમેદ છે. વાગ્દેશ એ સમજવા અને કરશે, તે
એમણી પણ મનાં કર્યા પડશે.

એકની એક જ પાત્ર કહેવાની છે, કે પ્રાચીન સંસ્કૃતના
દર્શનની આ એક પિઝાન દેવગો પરિચય છે. મોરાર્જી પોતાનાં
પાંચ ગ્લો વડે જ બીજા પ્રતિષ્ઠા જુદો પડે છે. માથા જ એ વડે
કે એમ નથી સૌરાષ્ટ્રની વિશિષ્ટતા તે અનોક છે. મોરાર્જી એક
અને એકનો જ છે, મોરાર્જી એ નથી, મોરાર્જી જેટલો જુવનો
દેખાય છે તેથી અનેકજનો તે એ દેખાયેલો પડ્યો છે.

આજની યુગયુગ એક વચ્ચે પડેલાં 'મોરાર્જી'ની અંદર માર
વાર્તાઓ પ્રગટ થયેલી. 'રસધાર'નો ઝગ ને વળતરી મેં નોંધે.
એ વાર્તાઓને મળેલા લોક-અનુભવો જ 'રસધાર' ને પુનઃકાલે
પ્રયોજવા પ્રેરણા થઈ. એ મંગળમુર્તિનું ને પ્રેરણાનું માન
દેવાના વિદ્વાન તેમ જ રસમ દરબારથી વાત્સલ્યવાળાને વડે છે.
'સાંપરાજ્યાલો' ને 'સોલો કાલ્યાણ' એમની જ કહેલી વાતો છે.
કેટલાયે વાચક-પુગલોની અભિગમથી અંતર પડાવનાર 'આવીરની
ઉગરતા' અને 'પ્રજા પાપનું પરિગ્રામ' પણ એમણે જ લખી
માટેલી એ વાતો. 'અધાર' ના આગ પર એમનું નામ કાપમ
અંશયેલું રહેશે.

ત્યાર પછી 'આનું' નામ તે ધણી અને 'ગંગા' છે રવાનાઈ
અનુભવે' એ એ મહાભારતી એટ ધરનાર અમારા એવી ભાઈ
પોષ્ટકાલ જીવનકાલ વડોદ (દિવાળી) વાળા છે. સૌરાષ્ટ્રની અનુભૂત
કામને મારે પ્રીતિની જે આગ એમના દિલમાં ભરી છે, તેના જ
આ એ તળુખાઓ ગળી રાજ્ય.

વળા રાજ્યના વિદ્વાન રાજકવિથી કારજુઆઈએ 'ગવળ ભગ
ને જેમ જમાલ' તથા 'રાવસિંહજી' ની કાવ્યબદ્ધ કિંમતી વાતો

અવગતે ગામી એમની, અને પોતાની ગામના મુશ્કેલીને
અવગતે અમારી પાસે મળી ગઈ. અમારી પાસે એ ગામના
કોઈ જે એ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ
સાગરની, એ એક જગત પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ
સાગરમાં પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ પાંદ

સીંચણના ગતકવિ પી અમરનાથના ના 'ગામડા'ની આ
પ્રતિષ્ઠા પણ સદાય જોગ જોગ જ રહના આગામી 'ગામડા'ની
અગતિઓ શુદ્ધ કરના તેમજ દેશીયક વાતાવરણને વળતુ દેશ-
કવિત વગેરે સાદિત્ય ગેમની આપના તેમજ દરમ દરમ
આતુર રહે છે.

કાઠિયાવાડની ગામના કોમના મુશ્કેલી મનાતા એ પ્રખર પ્રદ
કવિત્રી પીગળશીભાઈ, જે આજે ભાવનગરના ગતકવિપદને ગોઠાવી
રક્ષા છે, એમની મમતાને તો 'રસધાર' શી રીતે બૂંધે ? કલાકોના
કલાક મુઠ્ઠી જેવી જેવીને અતિ ધીવળપૂર્વક અને રસભર એમણે
'રસધાર'ના વહેનનો ખરખરોટો માર્ગ રાખ્યા કુટી આપ્યો તે
ખતવ્યવહારથી પુછાવેલી દક્ષીકતોના પાન વિના કંટાળે ખુલાસાઓ
મોકલ્યા. 'ગ નવધણ'ની વાર્તા એમની કહેલી છે, 'મેજકલ'ની
અદર યોગ્યેલ છદો પણ એમની જ મધુર કૃતિઓ છે.

'ગોટળાઉ નાનું ગામડિયું' વગેરે મનમોહક પંદા રચી કોઈ
પુરાણા ભક્તકવિની ભ્રાતિ કરાવનાર, ગામડિયા લોકોને ગાવા
માટે ભક્તિભર્યા ગીતો રચી ગામડે ગામડે અટક લગાડનાર આ
પીગળશી કવિ સૌરાષ્ટ્રમાં એક છે, જે નથી આશા રાખીએ છીએ
કે એમણે જે આપ્યું છે તેની વિશેષ જ્ઞાન થાય અને જીવનના
આ સંધ્યાકાળે એ કવિ વધુ ને વધુ ભજનો લલકારે

આ ઉપરાંત કવિ કનરાજે પોતાની પાસેના આખો દુહા—

સંગ્રહ ઉપયોગને માટે અમને આપી દીધો; તેમનો ઉપકાર માનવો અમે ચૂકી શકતા નથી.

કાઠિયાવાડના ક્ષત્રીઓના કિરીટરૂપ કેપ્ટન જોશવરસિંહજી-ભાઈએ આ 'રસધાર' માં અનેક રીતે સહાય કરી છે. તેનું ઝણુ પણ જોટલા અને આઘી ચુકવાયું હોય એટલે અરો અમે ચૂકવવાનું ચોખ્ખું ધારીએ છીએ.

છેલ્લું અને વધુ અગત્યનું નામ આવે છે અમારે ત્યાં જ રહી અમારી સાથે કામ કરનાર ગટવી શ્રી. માધવદાનભાઈનું. એક તરફથી અમે 'રસધાર' નું નામ બાહરે કરી નાંખ્યું. ત્યાં બીજી જ પ્રભાતે આ ગટવીનું 'સોગટ્ટ' ને દ્વારે અકસ્માત આગમન થયું. મોટા કવિઓની પામે જે વૃત્તાંતો ન મળી શકે, તેવાં કેટલાક વૃત્તાંતો ભાઈ માધવદાન પોતાની નાનાં ગામોની મુસાફરીમાંથી મેળવી શકેલા છે.

કેટલોએક સંગ્રહ તૈયાર કરેલો પડ્યો રહ્યો છે વિશેષ સંશોધન ચાલુ જ છે આવતે વર્ષે પણ એનો એ જ ગ્રંથ 'સૌરાષ્ટ્ર' ના ગ્રેમીઓને અમે પાવાના છીએ. એશક, આવતા વર્ષનો સંગ્રહ વધુ શુદ્ધ અને વધુ રસભર્યો થવાનો.

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર

: બાન જ્યોતી :



૧. રંઝ છે રવાણાહને !

ધ્રુવનીનાં સ્વર્ગ સર્વે આ પુનર્જન્મ પાપી દણ્ડ કે વર્ષ સરેનાં
 સર્વે ન અમાર્ગી સ્વર્ગ પાલ ને સુચર્ય નેતરજીવ ને સર્વે નેતરો
 'તે મરિને મેઝકે દેવકે કુળે પામ્યેને સર્વે નેતરો સર્વે સર્વે
 નેતરોને સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે
 સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે
 સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે
 સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે
 સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે સર્વે

શ્રીયા આર્તિના હૃદય કૃષ્ણ શ્રીયુદિયા રે

શ્રીયા આર્તિની શ્રીયુદિયા રે શ્રીયુદિયા રે

શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે

શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે
 શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે
 શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે
 શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે

શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે
 શ્રીયા આર્તિને શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે શ્રીયા આર્તિ રે

ફૂલમાળ ઘોડી રમાડતો ચાલ્યો જાય છે. ટોયાની બીક વિનાના મોરલા લીલા મોલમા પોતાની જાંબલી ડોકની ભાત પાડતા ચાલે છે. વરતેજનાં આંગાવાડિયાંની સામે ચાખતી કાયલો ડાળે ડાળે હીચકે છે. આવું સોને મધ્ય સવાર, આવાં ગહેકતાં આંગેજી; જિંચા ઘાટા ચાસડીઆમાંથી ગળાઈને આવતો મીઠો પવન; અને દેવપંખીના ટીકાર : ચંત્ર મહિનાની આ છત્રકતી ગોલામાં ઘોડેસવારનું મન નથી.

‘હાંકે ગળે’ લાઈ ! હાંકે જટ આપા ! જોજો હો, ક્યાંક રામનોમ રસ્તામા નો કરવી પડે !’

પોતાની સાથે ખોરડા બાંધવાના કાટનાં એ ગાડા હતાં, તેનાં હાંકનારને રજપૂત આમ ટોકતો આવે છે. ગાડાં કડકડતા ભર્યા છે. એક ગાડુ મૂળુ પરમાર નામનો રજપૂત હાંકે છે અને બીજો ગાડે જંગો મકવાણો નામનો કોળી બેઠો છે

વરતેજ અને ચિત્રા વચ્ચેના કાળિયા આબાની નજીક આવે છે ત્યાં રજપૂતે બોલ્યું કે પચીસ ત્રીસ ઉતારુ ભરીને બીજા ત્રણ ચાર ગાડા ગાડ્યાં જાય છે સ્ત્રીપુરુષોનો આવડો મોટો સંઘ જતો જોઈને ચરાવાટે ઘોડીની લગામ જંગ દીક્ષી મૂકીને ચાલ્યું વધારી પચક-વારમાં નો આવી પળ ગયો.

આંધેયી એને સંધને જોળખ્યો લાગ્યું કે આ તો આપણા જામના જોડવાનું મેઠું, અને જોડ્યા ગયા એ તો દડવાના ચાંપશી મેઠું.

ત્યાં તો સવમાયી પળ સામે અવાજ આવ્યો : ‘જોડાહોડો ! આ તો આપણા સ્વાજાઈ આતો બાપુ ! આવો ! તમે ક્યાંથી ? ને સ્વામીનાગણ !’

‘ને સ્વામીનાગણ જોડવાનું મેઠું ! ચાપશી મેઠું, ને સ્વામીનાગણ !’ સ્વાજાઈએ જવાબ વાળ્યો, ‘આપણા જોડા ગણાય

[illegible][illegible][illegible]

સતીને પતે પદ વચ્ચેને આને કાંઈ નાથા ભાદે મરણ
 રસાળાંકિ મેલુ કે કાળિને વ્યાપ્તિને કે દલિ, નયન વિગીરી ભલે
 ખાણ્ય ખાણ્ય મરણ નાથે છે, કોને કો નિ મારવલિન પૂજા :
 'હ' અનિનાં ભલે ક્યાં મરણ ને, 'હ'

[illegible]

આનો જવાબ મળ્યા. હજી મુલાકાતે આવે તો હોં મારી
કેન્ડે ૩૧: 'તેમ જોય તે બહે, પાડુ બમળે નવારી ૧૪૨ નાથી.
માન્ય ને મનુષ્ય-અગમિયો ૧૩. આને આમે ૨૨, આને તમે ૨
પુત્રીને ૫૫૭, ૧૦૫.'

५३. यन्निष्कं लोभ्याः 'मे' इत्यां मे कर्ताः स्या-
न्मार्थं वापु! कते मे भवे आमे आमे'

શ્રી કર્મણી વધુ આમદ ન થશે અને સી રસાયણને આજીવ
આવડા માંડ્યું.

રવાભાઈ કાઠિયાવાડમાં આવેલા પચ્છગામના દેવાણી ભાયા વડોદ (દેવાણી)ના ભાગદાર હતા. સૌ ભાવનગરથી આવતા કાઠિયા આપ્તા આગળ સાથે ચલા હતા.

રાદો દુબ્બો અને સાજ નમવા માડી હતી ત્યાં યોગઃ અને ડભાળીઆ ગામ વચ્ચે કાળીસઃ નદી ઊતરીને સૌ સામા કાંઠે ચડ્યા. તે જ સમયે રવાભાઈની ચકોર અને વહેમીલી આંખોએ ખીન બે શસ્ત્રધારી પુરુષોને રસ્તા વચ્ચે બેઠેલા જોયા. પ્રથમથી જ આ ગ્ળપૂત ચાંચે તરફ નજર ફેરવતો હોશિયારીથી ચાલતો હતો, એમાં પોતે માર્ગમા બેઠેલા શસ્ત્રધારી પુરુષોને જોઈ આડીઅવળી નજર ફેરવી ત્યાં તો દુબ્બો આડે માર્ગે ખીન બે શસ્ત્રધારી પુરુષોને પણ પોતાની તરફ આવતા જોયા એક તો પ્રથમથી જ સાથે ચાલતા બે હથિયાર બધા માળમે વિને એને વહેમ હતો જ; અને તેમાં આ બધા મેળ બંધ જોને ખાતરી થઈ કે આ સાથે ચાલનાર શસ્ત્રધારીઓ જુએના નથી, પણ આ વળિયાઓ ઉપર હેડ છે ધીગાળુ કરવાનો વખત આવી પહોંચ્યો છે એમ ધારીને પોતાની બેટ ફરી, તલવાગની કોઈ કોઈ, મોશિયાઃ થઈ, એ ચાલ છે તે જોતા રવાભાઈ સુપગા આગળ ચાલ્યા.

આડે માર્ગેથી આવતા બે હથિયારધારીઓ આગળ બેઠેલા એકની શરૂઆત બળી ગયા અને ચાંચે જળાઓ, જેવા ગાડા ફરે એવા તેમ જ ગ્ળના વચ્ચે ઝામા રી પગદારે ફરીને ગાડા ઊપર ચડ્યા અને કહ્યું : 'અમને આમાં અડીનું હોવાનો શક છે, મા આ નામની જાણી લેવા રો'

રાદો અટકવા બેઠેલે રવાભાઈ નો જોતી ગયા. પોતે એકીએક જઈ, જોત તો અંદર માર્ગવાળાને આવે લઈને આગ

આવ્યા અને જડતીને બહાને ગાડાં અટકાવ્યાનું જાણી. આગળ બિભેલા શસ્ત્રધારીઓને 'નરમાશયી કહ્યું'. 'ભાઈઓ! આગળના ગામે દરબારી પટેલની રૂબરૂ તમે ખુશીથી તપાસ કરજો; પરંતુ આમ વગડામા અંતરિયાળ જડતી ન હોય. માટે કોરે ખસો અને ગાડા હાલવા દો.'

આટલું કહેતા કહેતા જુબેદાર તરિકે સાથે ચાલતા બે માણસો માયલો એક બોલ્યો : 'દરબાર! તમારા કાટના ગાડાની જડતી નથી લેવી; માટે તમે તમારાં ગાડા હાકીને હાલતા ચાલો; અને આ બીજા ગાડાઓની જડતી તો લેવી જ પડશે.'

રવાભાઈ આ પ્રપચ પામી ગયા. સાથે ચાલતા બન્ને આદમી જુબેદાર નહિ પરંતુ આ લૂટારુ ટોળીમાંના જ માણસો છે એમ ખાતરી થઈ ચૂકી પોતે બોલ્યા. 'ભાઈઓ, આ બધાંય ગાડાં મારાં છે. કાટના ગાડા કાઈ નોખા નથી તમારી મતલબ હું જાણી ચૂક્યો છું પણ ભાવનગરની જમણી ભુગ્ત ભા દેવાલનું નામ તમે જાણો છો ને? તેનો હું વારસદાર છું મારા દેહમા પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી તમારી ઇચ્છા પૂરી નહિ જ પડે મારા કુળની ખાનદાની અને શરવીરતાની શાખ ઉપર આ સૌએ મારો સાથ કર્યો છે. એટલે મારે તો આંડી ખપી ગયે જ છૂટકો છે. માટે હજી હું હાથ જોડીને કહું છું કે ભાઈઓ જાળવો, અમને જવા દો. આજે રામનવમી છે; મારા મોંમા નોકોરડો અપવાસ છે, નાહક મારા જીવને કલેશ થશે માટે કોરે ખસી જાવ!'

લૂટારાઓએ એકબીજાની સામુ જોયું, પોતાની સિંધી ભાષામાં એવું કાંઈ બોલ્યા કે 'આટલા બધામા ફક્ત આ એક જ છે.' એટલામાં એક જણે દરબાર ઉપર બેગના ધોકાનો છુટો ધા કર્યો; પણ સમયસૂચકતા વાપરી, એ ધા ચૂકવી, રવાભાઈ પોતાના સાથીઓ

તરફ જોયા : ‘ભાઈઓ! હું એકલો છું; વળી ઉપવાસી છું; દુશ્મનો વધારે છે. તમે દ્વંડ મારી પીઠ સલાળજે, બાકી તો સ્વામી-નારાયણ સદાય કરજે.’ એટલું મોડીને સ્વાભાઈએ તલવાર ખેંચી

વાણિયા તો સૌ બીકથી દૂર ખસી ગયા, સાથેના રજપૂતોમાંથીયે રજપૂતાઈની રજ ઊડી ગઈ. પણ જગો દોળી હાથમાં મોઢું આડું લઈને દુશ્મનના ધા ઝીલવા સ્વાભાઈની પીઠ પાછળ આવી ઊભો આ બધું એક પળમાં બની ગયું.

ધોડાના ધા ખાલી જવાથી લૂટારાઓ વધારે ખિન્નયા; અને સ્વાભાઈ હજી તૈયારીમાં હતા ત્યાં તો દુશ્મનોમાંથી એકે જોરથી સ્વાભાઈ ઉપર તલવારનો ધા કર્યો. સ્વાભાઈ જરા પાછળ હટી ધા ચૂકવવા ગયા ત્યાં તો હાથના જમણા કાંડા ઉપર બીજે સખત ધા પડ્યો.

એક તો પોતાને નોકરડો ઉપવાસ હતો, તેમાં પાછા હડત ફેસ આવી અને ઊંચી ધા પડ્યો; એટલે રજપૂતનું શરીર લથડા અને લથડતા શરીર ઉપર દુશ્મને તરત જ લાગ નેઈ બીજે ધા કર્યો. પરંતુ ઘણી જ ચપલતાથી એ ધા ચુકાવી, પડતા પડતા, સ્વાભાઈએ જોરથી તવાગ્નો લેખણવટ ધા ફરી એકને જમીનદોર કર્યો અને પોતે પાછા ઊભા થઈ ગયા. એટલામાં બીજા દુશ્મને માથા ઉપર તલવારનો ધા કર્યો, તે પોતાને માથામાં વાગ્યો, પરંતુ તલવાગ્ના એક જ ધાથી એ દુશ્મનને તો પોતે હાગ કર્યો આમ એ હાર થયો અને એક સખત જોખમાયો; એટલે બાકીના દુશ્મનો નાહિમન થઈ ગયા અને બંને લાશો ઉપાડીને જીવ લઈ નાડા.*

● એ જ લૂટારાઓને, પોતે ટાંગુ હતા તે જોળખાઈ ન જાય તે માટે પોતાના મરનાર સાથીઓના મુઠ્ઠા કપાડીને જ લાગડું પડે. મરનારે પોતાના વધુ માનવોને મરવા ન દેતા સાચી નીકળે છે.

તરફ જોયા : 'ભાઈજો! હું એકલો છું; વળી ઉપવાસી છું
 દુશ્મનો વધારે છે. તમે કંઈત ગારી પીઠ સંભાળજો, બાકી તો સ્વામી
 નારાયણ સદાય કરશે.' એટલું મોડીને સ્વાભાઈએ તલવાર

વાણિયા તો સૌ ખીકથી દૂર ખસી ગયા, સાથેના રજ
 ય રજપૂતાઈની રજ ઊડી ગઈ. પણ જગો દોળા હાથમાં
 આડું લઈને દુશ્મનના ધા ઝીંકવા સ્વાભાઈની પીઠ પાછળ
 ઊભો. આ બધું એક પળમાં બની ગયું.

ધોકાના ધા ખાલી જવાથી લૂટારાઓ વધારે ખિન્નયા;
 સ્વાભાઈ હજી તેંચારીમાં હતા ત્યાં તો દુશ્મનોમાંથી એકે જોઃ
 સ્વાભાઈ ઉપર તલવારનો ધા કર્યો. સ્વાભાઈ જરા પાછળ હટી
 ચૂકવવા ગયા ત્યાં તો હાથના જમણા કાંડા ઉપર ખીન્ને સખા
 ધા પડ્યો.

એક તો પોતાને નકારડો ઉપવાસ હતો, તેમાં પાછા હડતાં
 કેસ આવી અને હારથી ધા પડ્યો, એટલે રજપૂતનું શરીર લથડ્યું
 અને લથડતા શરીર ઉપર દુશ્મને તરત જ લાગ જોઈ ખીન્ને ધા
 કર્યો પરંતુ થોડી જ ચપલતાથી એ ધા ચુકાવી, પડતાં પડતાં, સ્વા-
 ભાઈએ જોઈ તત્વાગનો લેખણવદ ધા ફગી એકને જમીનદોસ્ત
 કર્યો અને પોતે પાછા ઊભા થઈ ગયા. એટલામાં ખીન્ન દુશ્મને મ
 ઉપર તલવારનો ધા કર્યો, તે પોતાને માથામાં વાગ્યો; પરંતુ ત
 વારના એક જ ધાથી એ દુશ્મનને તો પોતે દાર કર્યો આમ એ
 દાર થયો અને એક સખત જોગમાયો, એટલે બાકીના દુશ્મને
 નાદિશ્મન થઈ ગયા અને બંને લાશે ઉપાડીને જીવ લઈ નાકા *

● જોર લૂટારાઓને, પોતે મૃગ દગા તે જોળખાઈ ન જા તેટલા
 માટે પોતાના મરનાર સાથીઓના મુઠંગ ઉપાડીને જ લાગડું પડે. માટે
 જ નેના પોતાના વધુ માનને મરવા ન દેતા ભાગી નીકળે છે.

તરફ જોયા : ‘ભાઈઓ ! હું એકસો દુશ્મનો વધારે છે. તમે કદાચ મારી પીઠ નારાયણ સહાય કરશે’ એટલું મોઢીને માર્યું.

વાણિયા તો સૌ બીકથી દૂર ગયા. ય રજપૂતાઈની રજ ઊડી ગઈ. પાણુ આહું લઈને દુશ્મનના ધા ઝીંઝવા ગયો. આ બધું એક પળમાં બની ગયું.

ધોકાના ધા ખાલી જવાથી લડત રવાભાઈ હજી તૈયારીમાં હતા ત્યાં તો રવાભાઈ ઉપર તલવારનો ધા કર્યો. રવા ચૂકવવા ગયા ત્યાં તો હાથના જમણા ધા પડ્યો.

એક તો પોતાને નોકરડો ઉપવાગ કેસ આવી અને ઉભર્યો ધા પડ્યો, એ અને લથડતા શરીર ઉપર દુશ્મને તરત કર્યો. પરંતુ ઘણી જ અપળતાથી એ ન ભાઈએ જોયું તવારનો લેખણવટ કર્યો અને પોતે પાછા ઊભા થઈ ગયા. ઉપર તલવારનો ધા કર્યો, તે પોતાને વારના એક જ ધાથી એ દુશ્મનને તો હાર થયો અને એક સખત જોખમાયો નાદિમ્મત થઈ ગયા અને બન્ને લાશો ઉભી.

● ચાર લડાઈઓને, પોને કાચુ હતા તે માટે પોતાના મરનાર સાથીઓનાં મુઠ્ઠા હાર્યો. જો પોતાના વધુ માખસોને મરવા ન દે.

한글 맞춤법 제정

한글 맞춤법 제정

한글 맞춤법 제정

한글 맞춤법 제정

한글

한글 맞춤법 제정

한글 맞춤법 제정

પૂજા થાતી. પિયરને ગામથી આવનારો અજબો. પુત્ર્ય થયે
 એજવરનો મન અપામણ જેવો સાગે છે વાત કરતા કરતા બેઠે
 - ૧૫ મારે સામસામાયી

જેવું પડે જમ આગળ સાતનો દનો અપૂર્ણાઈ
 - ૧૬ ને મર્યાદા જેવો જેવો પાજાડે જોય, પરપુત્ર્ય સાથે વાત
 - ૧૭ મારે રાજા પાજાડે રૂપ કરી પમકાલી નામી

વાત કરે રાજા પિયરનો દાખલે છે, મારો ગામ
 - ૧૮ મારો નામ ગામ, છાનીમાની ચાલી આગળ
 - ૧૯ મારો મારો મારો મારો મારો મારો
 - ૨૦ મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો
 - ૨૧ મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો
 - ૨૨ મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો

મારો મારો મારો મારો મારો મારો



૩. વલીમામદ આરખ

‘જમાદાર ગાંધ, ગયો મરી ખાવા’

‘નહિ, દમ ખાયા’

‘ચલો ગયો, જો ખટક ખાવ તે, મેગ ગળાગ (માગ દ)’.

‘નહિ નહિ દમ અળી ખાયા.’

ત્રાગ ગામને ત્રિમેરે, આજે પાળીએ ઝવતી એક નાની વાવ હતી. એ વાવને માથે માના ખોળા નેળી ઘટા પાથરીને એક જૂનો વડલો ઊભો હતો એક દિવસ ઉનાળાને બપોતે એ હરિયાળા દેવઝાડની છાયડીમાં, વાવને ઝોટે, એ જળા જેમ હતો : એક આરખ ને બીજો વાણિયો. લાથાનો રબરો ઉનાડીને દીમણ કરવા જેડેલો ડાકો વાણિયો એ આરખને ટેઅગ ખાવા સોગદ દઈ દઈને બોલાવે છે તેનું એક કારણ છે એક તો કાંટિયા વર્ણધી સદાય હરીને ચાલનાર ગામડીઓ વેપારી એને ખવડાવી પીવરાવી કે સોપારીનો ઝીણો ભૂંડા આપી દેખતી બાંધી હત્યે. અને બીજું, આજે આ ડી ગામે પોતાના દીકરાની વદને દાગીના ચડાવવા ગયેલ,

આ જમદતોને દુરથી આવતા જોતાં જ શેકતા રામ રમી ગ
એનો સાદ ફાડી ગયો. એનાથી બોલી જવાયું.

‘ભારી નાખ્યા આડિસ ! હવે શું કરીશું ?’

‘કેમ ? આપણી પાસે શું છે, તે લૂટશે ?’

‘આડિસ, ભારી પાગે પાંચ હજારના દાગીના છે.’

‘હ-હ જનિયા ! ખોટું બોલ્યો હતો કે ! લાવ હવે, ડોઠા કા
જાડી મને આપી દે, નહિ તો આ કોળીઓ તારો જાન લે’

વાણિયાએ ડમરો કાઢીને આરજના હાથમાં દીધો. આ બ
તે સામે આવનાર કોળીઓએ નજરોનજર જાયું અને છટેથી ‘
પાડી કે, ‘ઓ આડિસ, રહેવા દે રહેવા, નહિ તો તું નવાળું
કુટારી ગયો જાણીએ.’

‘મેકા !’ આડિસે વાણિયાને કહ્યું, ‘હવે તું તારે ઘોડી દાકી
જન, તારી જિંદગી જગાવ, મને એકને મરવા દે.’

વાણિયે ઘોડી દાકી મૂકી. એને કોળીઓએ ન રોક્યો એ
આજનેજ ઘેરી વાળા અને દાકવ કરી, ‘જોવા આડિસ, દાકે કે
મરવા મારે જાણે લીધો કે ?’

આડિસ કહે ‘દમ કિમકા અનાજ ખાયા’

‘અરે, અનાજ દમગા લીકળી જશે, ઝટ ડમરો છોડા’

‘નહિ, કિમકા અનાજ ખાયા’

‘અરે, અનાજ દમગા લીકળી જશે, ઝટ ડમરો છોડા’

‘નહિ, કિમકા અનાજ ખાયા’

‘અરે, અનાજ દમગા લીકળી જશે, ઝટ ડમરો છોડા’

એણે એકલાએ જન્મેયાથી સુવાડ્યા. ત્યાં તો ગામ નજીક આવી ગીગો અને તેના જીવતા સાથીઓ પાગ ચાલ્યા ગયા.

લોહીમા તરખોળ આરમ્બ ધીરે ધીરે ડગલાં માંડે છે. એની અંધર લોહીના થર બાઝી ગયા છે. શરીરમાંથી લોહી ટપકી રહ્યું એને રસ્તો દેખાતો નથી. ચાલતો ચાલતો એ સીતાપુરી ન કાઠે જીતર્યો અને એક વીરડા ઉપર લોહિયાળું મોઢું ધોવા બેઠો.

નદીને સામે કાઠે આંકડીઆ નામનું ગામ હતું. આઈ જનબાઈ જળ્યાના ઓટા ઉપર ગામના ગરાસદાર ચારણ વીકાલાઈ બેઠો. એની નજર પડી કે કાઈ લોહીડોહાણું, જખ્મી આદમી પાણી પી બેઠો છે. વીકાલાઈ એની પાસે આવ્યો. ત્યાં તો એ અગમ્ય માણસનો પગરવ સાંભળીને અધ બની ગયેલો. આરમ્બ બે હા પોતાનો હમાયો દયાવી જુમ પાડી જીક્યો કે ‘ચોર ! ચોર !’

વીકાલાઈએ આરમ્બને ટાઢો પાડ્યો. એનું શરીર સાફ ક્યું ધેર લઈ ગયા. પડે રાખ્યો, હોશિયાર વાળદને બોલાવી જખ્મ પર ટેલા લેવગવ્યા અને પોતે બરદાસ કરવા લાગ્યા.

વળતે જ દિવસે ગીગો શિયાળ પોતાના ત્રીસ માણસોને લઈ આવી પહોંચ્યો. વીકાલાઈને કહેવરાવ્યું કે : ‘મારો ચોર સોપી દિયો; નહિ તો ગામની ચારે પાસ કાંટાના ગળીઆ મૂકી હું ગામ સગગાવી દઈશ.’

વીકાલાઈ કહે : ‘ગીગો, શરણે આવેલાને ન મોપાય, હું ચારણ છું.’

ગીગો કહે : ‘મારા ગામને પાદર મારા ભાણેજની ચેલ બળે છે. એ જીવન ભાણેજના મારનારને હું એ જ ચિતામાં બાંધી ત્યારે જ મને હાલક થાય તેમ છે મારે મોખી દો, નીકર તમારો આગર નહિ ગરે.’



૪. ગરાસણી

‘ગેમાલાઈ! આ દીકરીને આજ એને સાસરે મૂકવા જવા છે, તમે સાથે જશો ને ?’

‘ના દરબાર, ત્રણ ટકાનુયે જ્યાં જોખમ ન હોય ત્યાં માટું વોળાવું ન હોય. ગેમાનું વોળાવું તો પાંચ પચીસ દગ્ગરના દાગીના હોય એવા ગામતગામ જ દીપે. જન, ખીચ સપારડાં ધાગ્યા છે.’

ઢેલિયે સૂતો સૂતો હોકાની ઘૂટ લેતાં લેતાં આવો જવાળા દેનાર આ ગેમો પચ્છેગામનો કાગડોઆ ગળપૂત તતો ગોદિલવાડ પથકના પચ્છેગામની અંદર આવા ૪૦-૫૦ કાગડીયાઓ ગગસિયા-એનો પગાડ ખાતા દના. જ્યારે વોળાવે (ગામતગામ માથે) જવું હોય, ત્યારે પચ્છાપના તરફે જો બધા પામેથી કામ લેવાનું. પતું જ્યાં કાગડીયાની અંદર ગેમો ભારી જગ્ગા દનો. જે મહાન સાથે ગેમો વોળાવીઓ જનને ગારે, જો ગામને પામે કંઈ દુકાંડો ચડી નહિ નહિ એવા લેવાને તો ગેમો ઉપર

સંભળાણાં વેવડીનો પડો ઉપાડીને રૂપાળીયાએ ખબુ કરી બેસુ કે 'ગેમાભાઈ, બાપા, અટાએ મમાય નહિ હો.'

ઉધમા ને ઉપમાં ગેમો બગડતો હતો કે 'હું કાણુ? હું ગેમો.'

આમ કરતા વેળાવર ગામ વળોટી ગયા. પણ ત્યાંથી દોઢ જે ગાઉ ઉપર એક તળાવડી આવે છે. ગાડાએડુએ નજર કરી તો આંધેથી એ તળાવડીમાં આગના તળખા ઊડતા દેખાયા. વહેમ આવ્યો કે કાઠક ચક્રમક એવે છે. ગેમાને એણે હાકલ કરી: 'ગેમાભાઈ! ચક્રલત કરવા જેવું નથી, હો!'

ગેમાનો તો એક જ જવાબ હતો: 'મને જાણખણ? હું કાણુ? હું ગેમો!'

ગાડાં તળાવડી નજીક પહોંચ્યાં એટલે ગાડાએડુને દસ બાર આદમીનું ટોણું દેખાણુ એની છાતી ચડકી ઊડી. ગેમાને એણે ટટોળ્યો, પણ ગેમો કાંઈ જાહે? એ કાણુ? એ તો ગેમો!

બેતબેતામાં તો અંધારે બાર જણા વેલકું ઘેરીને ઊભા રહ્યા ને પડકારે કર્યો ગેમો જાણીને આંખો ચોળે હ અને હાકલ કરે છે કે 'મને જાણખો છો? હું કાણુ? હું ગેમો!'. ત્યાં તો એક ડાંગતો ધા પડ્યો અને ગેમો જમીનદોસ્ત બન્યો.

એક જણે કહ્યું: 'એલા અને અટ રણુગોળાટો કરી મેલો.'

લૂટારાઓએ એને ખેસાડીને એના હાથપગને એકબધે બાંધ્યા, પગના ગોઠણુ ઊભા કરાવી, પછી ગોઠણુ નીચે સોસરી એક લાકડી નાખી, એક ધક્કો દઈ દડાની માફક ગબડાવી દીધો. આ ક્રિયાને 'રણુગોળાટો' કહ્યો કહેવાય છે. રણુગોળાટો એટલે રણુનો દડો. આદમી આ રીતે દડા જેવો બની બચે છે.

'કાણુ છે વેલ્યમાં? મગીના ફગાવી દો અટ!'. લૂટારાએ ત્રાડ દીધી.

રૂપાળીયાએ વેલડીના પડા ખોલી નાખ્યા અને બદમાશોએ

મસાલાળી

જાડેન પ્રવલ્લેખમાં પડેલો તે પડેલાં તે પડેલાં પીઠાળી
 વાન પ્રમદી મોં દલી તમામને મેં મારી દેવામાં આવ્યાં હતાં કે 'પાણી
 એનાં વચ્ચે ન હોય; કંઈક' એવો જાણી પાડવા એવાં તેનાં પડેલો,
 નહિ, તે પડેલો મમક મપડેલો.

મમક મપડે એટલે મજામ મરી મન

લોહી, નીચતા જાડેન આવ્યાં. જાડેનને દોહિલામાં મુલાકાત;
 જાડેન પ્રમો દેશ રાજ્યાં કે 'એટલું! જાડે મપડિત મપડે. પ્રમો
 હાજરનાં પડેલાં મન તે ક્યાં જાણુને જોઈ જાણી મન!

એક પડેલાં તે જોતો છતાં આવ્યો મોં; મજા એનો મતિદામ
 હજી મારી નથી મો.



૫. આહીરની ઉદારતા

‘આમ તો જીવો આયર !’

‘કાં ? શું છે ?’

‘આ જોડી તો જીવો ! આ આપણા વીકસમી ને વહુ મોનઆઈ. અરે, એની એકઝીઝનંની માયા તો નરજો ! મૂલુ, મને તો આંમુડાં આવી જાય છે.’

‘આયગણી ! અતિ હરખઘેલી કાં થઈ જા અટાણુથી ?’

‘મને આપણુ બાળપણુ સાંભર્યું, આયર !’

ભાદરને કાંઠે નાનુ ગામકું છે માગસર મહિનાના શિયાળુ સવારની મીડી તણીમાં ડોમો ને ડોમી ખેડાં છે. ફળિયામાં જે છોકરાં એક વાઝડીની ફણી ડોક પંપણે છે જેઉ જણ્યાં ઝાઝુ બોક્તાં નથી, પણ જેઉની આખો સામસામી હસી રહી છે. જુદા ધણીધણિયાણી આ બાળકોને જોઈ જોઈ હરખથી ગળગળા થાય છે

ડોસાનુ નામ વજ્જી ડોમો, ને ડોશીનુ નામ છે ગણઆઈ. જનના આની છે ભાન્ડકાંડે ખેડનો ધધો કરે છે પંમે ટક ને વળેવારે મુખિયા છે આધેઃ અવમ્યાએ એને એક દીકરા ને દીકરી

અવરેણાં બીનું કાંઈ સંતોષ નહોતું એટલે જુદા જગતવાસીના અંતરમાં કદી ન મેં વ નેયે આનંદ વચ્ચે મને સહજાઈને મને દતો.

આને એ વધુ મુખ પૂરું મુખ હતું. કમરે લીકા પીકમરીની નાનકડી વડુ સોનગાઈ પોનાને માવનચી સામે વાઠની શેરડી ખાવા આવી હતી. ખાંચે કાંઈ ઉપરના દુકા મામણમાં એક વાળાગર આવીને 'ર પીકમરીનું' પેગિમાળ કર્યું હતું. આરે વારપરને વચગી રેણ મોનગાઈને તેણવતા અને યોગ દિવસે મેકાઈને મોનગાઈ પાડી માતી હતી.

પીકમરી દસ વરખતો અને મોનગાઈ આઠ વરખતો હજીબીચે વા વામે નાંચે મોના વચડુ આગેથી મોટાનીને લેઈ લેતા. અમસામાં મીઠ મીઠીને કાંઈ રહેતા, નીરખતાં પાવ માતો નહોતો, માવા વધતી હતી હતી. આર જમણ મેકાઈને ત્યાં મોનગાઈ માવનગ હતી, ત્યાં વિશમગી એકલો જાદુ-કાંઈ જાગી જાતને છાનોમાતો કેસ કરતો, પાલો ખીલ પડતી વાટ લંઈને કામે લાગતો. કામ મીઠું મીઠું મીઠું.

૨

‘કાંઈ ! મોન ! તુને મારે માથે ખરેખરું દેત છે !’

‘હા, ખરેખરું !’

‘તો માને અને બાપુને એક વાત કદી આવીશ !’

‘શું !’

‘કે મારે પડતું નથી. હાલા મારા વીલા કરેલા નહિ.’

કૃષીબદેન પીકમરીની સામે હજાર હજાર લેઈ ગદી, દરડી પડી :

‘લે જા જા, ડોંગીયા ! એવું તે કહેવાતું હતું ! અમથો તો સોનગાઈ બધ છે તથાં અસિદાં પાડા !’

૩

‘હો! પાપી ભણી મળી જઈ ન દુન મા, ને માટે માટે
ને પાપી કો પાપ માટે પાપી પાપી.’

‘પાપી કો પાપી.’

‘જાત કો નહિ, બધા માટે નથી પાપી,’ બધાં કહ્યો
કહેતાં મનગીતા મળા તો મનગીતા કો વળા

‘જો જો પાપી ભણી માન પાપી જોનારા તમા જમા
તમે જાતી તારા મનમાં એ જાત છે જાતી જોનારા જાતી.’

એટલે કહ્યો ફરી જોનારી જોનારી જાતી જાતી આંધ્ર
હજાર જાતી જાતીને જેને કયાં માટે જો દાનમાં જાતી લીધું.
જાતી જાતી જોનારી જાતી પાપીને પૂજા લાગી. ‘મને
મળી દેખ જાતી જોના એ છે જાતીને નથી મળતી? એને
કાંઈ લીધું સાંભળ્યું?’

વીકમગીની આંખોમાં આંસુ વધ્યાં. બહેનનું હૃદય પાપ કાંઈ
સમજ્યા વગર ભરાઈ આવ્યું.

અદાર વગસની ભર-તેજન અવધ્યાએ પહેલેથી દીકરાના વિવાહ
માટે શુદ્ધો બાપ તૈયારી કરતો હતો અને આ પહેલી છેલ્લી વાર
દીકરો પરણાવવાના હજાર થકી ગાંડીધેવી બની ગયેલ ઘરડી મ
તો આખા જોરડા ફરતા જોળીયા, ગારગોરમટી, દળવાં ભગવાં
ચાકળા ચદરવાની શોભા વગેરે આદરી દીધું હતું. રૂપીચહન હં
ને ફરતા જાતીનાં ગીતો જ ગાયા કરતી એમા આ બીના બ
જાતીનો સદેશો લઈને બહેન બાપુ પાસે ગઈ, જોલી. ‘બાપ
જાતી કહે છે નથી પરણવું.’

‘નથી પરણવું!’ કેમો હસી પડ્યો.

‘સાચે જ બાપુ, હસવા જેવું નથી જાતી રેતો’તો.’

પેલાએ વીકમરને જોડાવ્યો. પેલાની મુટ જેતાં લેતાં પૂછ્યું :
‘ પછી કારણ મુ ઉતરે ? ’

વીકમરની પાપળ મનને ખોલતી હતી. એનાથી એક દરવાજો
ઠપકો મોકાતો નહોતો.

‘ તુને કેમ ? ન મળે ? દેવ તો પાંચે વેગ તણ કરીને ’

‘ તા નહીં. મેં કારણ નથી. ’

‘ તારે શું કરવા છે ? હવે તો હું આગાધ એકાદ પછેડી
ફાડીશ. અને તારી આ પછી અધું પાન મળ્યાનું અને આવતાર
ધરીને આ પહેરેલોએ એક લાચિ તો લેવા દે. ‘ વાપ ! આમારો
મોત સુધરે. ’

આપનું ક્યામલું મોં દેખીને વીકમરની પડીતર પોતાનું કુખ
વીકર્યો, ચૂપ રહીને આવ્યો ગયો. આપે માન્યું કે દીકરો માતી
ગયો. કામને ખીલે કંઈય વહેમ ન રયો. કામને સાચી વાતનું
ઝોસાનું પછી ન મળ્યું.

લગને ધર્મ ધર્મ. મોળ વાંની મોનવાઈ માસરે આવી. અંતર
કાદ કાદ થતું હતું.

૩

એણે મેળાપની પહેલી ગત હતી. ચીરી દાદ, મીડી સમડી.
અને મીઠામાં મીઠી પ્રીતડી; એડી માલ મદિનાનું ગગતી રાત હતી.
એણે આગાધ એકાદ ને આગાધ નીતરતાં હતાં.

એડી માલ મદિનાની ગતને પહેરે આપુના પગ દાખીને
વીકમરની આગે આવ્યો. પોને જાણે મોડી હતી દોડ એમ લખાતો
લખાતો આવ્યો. એમો ધર્મ હતો. આગાધરી મોનવાઈએ મળીના
મોં ઉપર લગતની પડેલી ગતનાં તેજ રીકાં નહિ નાનપણના
ઉમંગદા જાણે કર્યાં કીડી ગયા છે પૂછ્યું :

‘કાં આયર ! શું થઈ ગયું ?’

વીકમશી ગગગળો મઈ ગયો થોડી વાર તો વાચા જ ઊપડી નહિ, હોડે આવીને વેણુ પાછા કોકામાં ઊતરી ગયાં.

સોનખાઈ ઢૂકડી આવી, કાંડું ઝાલ્યું.

‘તું મને અડીશ મા, આયરાણી ! હું નકામો છું.’

‘કાં ?’

‘હું પુરુષાતણમાં નથી, માઆપને મેં ઘણી ઘણી ના પાડીતી પણ કોઈએ મારું કહ્યું માન્યું નહિ કોઈ મારા પેટની વાત સમજ્યું નહિ.’

‘તે પણ શું છે ?’

‘ખીજી તો શું કરું ? આણું આવે ત્યાં સુધી તો તારે રોકાવું જ પડશે પછી માવતર જઈને ખુશીથી ખીજે વીવા ગોતી લેજે. મેં તને બહુ દખી કરી. ભાગ્યમાં માંજી મિથ્યા ન થયું.’

‘અરે આયર ! આમ શીદ બોલો છો ? એથી શું થઈ ગયું ? કોઈ નહિ. આપણે બે જણાં બેળાં રહીને હરિ-ભજન કરશું.’

સાંભળીને વીકમસીનો ચહેરો ચમક્યો. વળી અંખો પડીને બોલ્યો : ‘ના, ના, તારું હવતર નહિ બગાડું.’

‘મારું હવતર બગડશે નહિ, સુધરશે. તમ બેળા સુખમાં રહીશ ખીજ વાતું મેલી છો’

બોળામાં માથું લઈને મોવાળા પંખાળતાં પંખાળતાં સ્ત્રીએ પુરુષને સુવાડી દીધો વિકાર મંકાડીને પોતે પણ નીંદરમાં ઢળી કોણિયાના દીવાની ન્યોત બેય જણાના નિદ્રોપ મોઢા ઉપર આખી રાત રમતી હતી

એવી એવી નવ રાતો વીતી ગઈ. દસમે દિવસે માવતરને ઘેરથી સોનખાઈનો ભાઈ ગાડુ બોડીને બહેનને તોડવા આવ્યો અને એ

દસમી રાતે વીંછમગીએ સોનખાઈને રજા દીધી. 'તું મુખેથી જા. હું રાહમુગીથી જાન દઉં છું તારા કા મા. જોયો એને આપમતા વાગે વાગશે.'

'આપર! પછો છઈને ગીદ કરો છો! મારે નથી જાવું. તમારી જોડે જા મેલું છે. મારે જીજીની ત્રીજી કાઈ નથી કરવું.'

પછીના પત્ર દાખીને સોનખાઈ સોમાર રોઈ પડી. એમ ને એમ આંખ મળી ગઈ.

સવારે જીવેને, ગાડા આવે પિયરના કુટુંબની જે કાઈ જોડી આવેલી તેની માગન પોતાના વાઈને કરેવરાવું કે 'મને તેડી જાવો તો મારું સારું નહિ થાય. મારે લાખ વાતે પણ આવવું નથી. તમે વેળાસર પાછા આવ્યા જાવ.'

વાઈને કાઈ કરવું સમજાવું નહિ. પણ એને વાચ્ય કે આમલ કરીને જાવેતને તેડી જવાથી ધરમાં કાઈક કલેસ થવાનો દરો. એટલે એણે વેવાઈને કહ્યું.

'વજીરી પટેલ! મારાથી જુવમાં તેડવા અવાઈ મયુ છે. પણ આ તો કમ્પરતાં ગાલે છે એ વાતનું મને આસાણ નહોતું. દવે ફરી વાર તેડવા આવીશ.'

એટલું કરીને વાઈએ ગાડા પાછું વાળ્યું.

વજીરી ને રાહમગાઈ, ડોસોડોગી જેવે દવે જગા છતાં દોષ એના મુખના દિવમો વીતાવે છે. સામી આસરીએ બેઠાં બેઠાં જેમ ડોસલાં પોતાની ગદી ડમરી દીકરા-વડના કિલ્લો પગાકે જોવા કરે છે; પરોડિયે વડની ધંટી કરે છે, મુજબ જીએ વડ વસોણું છુમાવે છે, બેમો દોષ છે, વામીદાં વાળી ફગિયુ દૂધ જેવું-છીંક આવે તેવું ચોખ્ખું બનાવે છે મોતી જરેલી ઇંદોણીએ ત્રાખાણુ દેશ્યનાં બેઠાં લઈ આવે છે, ને પાછા દસ જગાના રોટલા દીધી નાખે છે. નાની વડ

વીજળી જેવી ધગમા ગગદાર કરી રહી છે શુ એનું ગગન મોડું !
સામુસસગને હેનનાં જળજળિયાં આતી જાય છે, વાતો કરે છે :

‘હવે તો આયરાણી ! એક વાત મનમાં રહી છે: આ રૂપીને
કોઈ સારું ઠેકાણું મળી જાય.’

‘એની ફિકર આપણે શી પડી છે, આયર ? એને ભાઈ જેવો
ભાઈ છે આકરડો રૂપીને ઠેકાણું પાડશે.’

‘પોતાના મુખમાં એનનું મુખ વીસરી તો નહિ જાય ને’

‘પણ મારી ચતુર વહુ કયા વીસરવા છે એવી છે ?’

‘આયરાણી ! તોય એ : અળગખા ગહી જાય છે, હો !’

‘શી ?’

‘આ ખોળો ખાલી છે ઇ નથી ગમતુ. કાલુ કાલુ ખોલતું
હોય, ખોળા ખૂદતું હોય, મૂછયું ખેચતું હોય — એવું ભગવાન આપે
એટલે બસ, એવા થોડાક દી જોઈને જાયે એટલે સદ્ગતિ’

‘આપણે, આયર ! મારો વાલો ઈયે આપણે આપણે માથે
વાલાછની મહેર છે.’

સતજીગીઆ વૃદ્ધ ધણીધણિયાણી આશાને તાંતણે જીવ ટીંગાડીને
જીવતાં હતાં એને માયલા ભેદની ખબર નહોતી.

૪

ભાદર-કાંઠાની વાડીઓ ગહેકતી હતી. લીલી ઘટામાં ચક્રાં
માળા નાખતાં હતાં આથે આથે ઊની લૂ વાતી હતી અને તરસ્યા
હરણાં ઝાઝવાના જળને લોભે દોડ્યાં જતાં હતાં.

વીકમસી સાતી હાકતો હાકતો ઊભો રહી જાય છે, સમજ્યા
નગર ખળદની ગણને ખેચી ગમે છે, વિચારે ચડે છે .

‘હા આહીરની રૂપરૂપને મેં સેવો નાખ્યા. આવા મોન
શીમને માથે મેં કુવાડો માર્યો આ બધું મેં શું કરી નાખ્યું ?’

‘માણસને મેં વાતો કરતાં સાંભળ્યા છે કે પ્રરૂપતાનું વચરના
પુત્રે તો આહીરનાં લૂગાં પહેરી પાવેયાના મહર્મા જેવું જોતે નહિ
તો સાત જન્મમાં એવા ને એવા આને હું લાગો જાઉં ? ના આહીર
પણ મારા ફાંસલામાંથી હટીને સુખી થશે પણ મારા કોઈ પાપો
માથાપર ને મારી પાંખમાં મોનનું શું થાશે ?’

નિઝામે મૂળને વીક્રમસી વળી પાલો માંતીને વચમતો. પણ
એને જાંપ નહોતો.

આરબાગ મદિના આમ આવ્યું. તેવતમા વચરસી હેતો મુન્દરી
ગળો, ગાદ હેતી પણ એની પગવાડે અર્ધા દને વીક્રમસીતો મારમ
જોડ્યો થયો.

રૂને જ એકે ‘સાન ઉચ્ચારી : ‘તને માગા મદિના મર્ધ ગયાઃ
માવતર મર્ધ નથી ને હો’ તાને જાઈ આવડો કોચવાઈને પાછો
ગયેલો તારાં માવતર પણ કોચવાનાં દને. માટે ગાજખુશીથી એક
આટો જઈ આવ ને !’

‘હ. તમે મને કોચનાતો છો મારે નથી જવું.’

‘ના ના, તુ વહેમા નહિ લે દુધ લેજો આવું.’

‘હા તો જઈ આવીએ’

ગાડું જોડીને એમ જગ્યા સામગ્રે ચાલ્યાં મોનખાઈનાં માવતરને
આજ મોનનો સુન્દર ગ્રેમ જોવું થયું. ખનિયારીઓનાં ને ચોર
જોડેલાં માણસોનાં મોંમાં પણ એક જ વાત હતી કે ‘કાઈ જોડી
જગી છે ! કાઈ દીનોનાથ વડેયો છે !’

વીક્રમસીને પોતાના સમગ્રને જોડાને લઈ જઈને ફાડ પાડ્યો :

‘મારે નગર જઈ પાવેયાના મહર્માજેસવું છે. હું રાજખુશીથી

$\Delta \rho = \frac{1}{\rho} \left(\frac{\partial \rho}{\partial x} dx + \frac{\partial \rho}{\partial y} dy + \frac{\partial \rho}{\partial z} dz \right)$

The above is the only
 copy of the original
 which I have seen.

[illegible]

"પીન્ટે દિવસ વાળા કરીને મા" સર્ક મળ્યા પછેના તરફ
 "વીકમરની પચારી તો કળીમા જુ જુની પામાસાની રાત દલી મેં
 વગરનો દનો માર્ક મચળ ગાંધરીના જાગે તેા નંદોનું એને ટાણે
 ગાદું જેડીને વીકમરની પગોમાનો વીકળી ગયા. પામાસાની ગતનાં
 સમર્થ રૂપાની જેમ દરને રોતાં દનાં નવી નેન ખળખળીને કોડતાં,
 જાણે કોઈક ખોવાણું કોય એની ગાત્રા કચ્તાં દનાં

પ્રભાતે જગાઈની ગોતળ ચાલી ત્યારે મોતજ્યાઈના બાળે સહુને બંધી વાતનો ફેડ પાડ્યો સાંભળીને ઘરનાં સહુ નાનાંમોટાંએ શ્વાસ લેકા મેલ્યા માગે માન્યુ કે 'મારી પદમાબી જેવી દીકરી જીવના રડાપામાથી જીગરી ગઈ'

આખા ધર્મો એક સોનગાઈનું જ કાળજી નવાણું; મનમાં બહુ પસ્તાવો બિપત્તી - આંહી હું શીફ આવી? અરે, મને ભોળવી? ભૂલવાડી ગયો? મને છાની રીતે છેતરી? મારો જો અપરાધ હતો?

છાતી છાતી નદીકાઠે ગઈ, છીપર ઉપર ઘેરનીને ખૂબ રાઈ લીધું.
હવે ક્યાં જઈને ઝોતે જાણું! ધણા વિચારે ક્યાં. પણ લાજની
મારી ઝોતી જીભ માવતર આગળ ઉપડી નહિ.

ਥੋੜਾ ਫਿਰਸੇ ਘੱਠਰ ਆਵਿਆ ਤੇ ਵੀਕਭਗੀ ਤੋ ਪੋਤਾਨੀ ਧਰਸੰਪਤ

કાકાને મોંપી, કપીને સારે ઢેકાળે પરજાવવાની અને સંપત એના કન્યાવરમાં આપવાની બચાબાજી દઈ, એનને ખમગ ક્યાં ગમત, થોડીજો ચડીને નમરના મહિમાં પાવેયો ગયા ગાલ્યો ગયો છે.

મેનાબાઈની રહી સદી આશા પણ હરમાઈ મઈ. મોઈમોઈને એ જાતી મઈ મઈ. પણ એને સંસાર સમુદ્રસગો ખાગે મઈ પડ્યો. એની આંખ સાગેયી એક મડી પણ આમરનું મોં અગમું થાતું નથી.

થોડે દિવસે ત્યાંથી દસ ગાઉ દૂરના એક ગામડાના પરભાગ થયેલા એક લખમરી નામના આચરુદાસ આહીરનું માથું આપ્યું. આપે દોહરીના દુઃખનો અત આપ્યો સમજ માથું કળ્યા કપું. માએ દોહરીને પડેગતી ઓઠાડી સાંખી કરી ચીડાં લઈને મા બોલી કે 'આપ! મારા ફા' દરિની મોટી મેર, તે તારે બવ બમડો રહી ગયો.'

સોનબાઈનું અંતર વીધાઈ જતુ હતુ. પણ એની જાતી ઉપર જાણે એવો ભાર પડી ગયો કે પોતે કાઈ ભોડી જ ન સહી. નવા ધમીની સાથે નવે ઘેર ગાવી

૫

શિયાળાના દિવસો છે : આશમાંથી ફુંગડાંજી નીચે જીનરીને જાણે પાતળી ટુમે સડેગો દીયો કે મે' ગંગા છે; દ્વાણી પડી મઈ છે; ગામડાં ખાવી મઈને મીગો રસી મઈ છે, ધાનનાં દૂડાં વટાઈ રહ્યાં છે. નીચાં નગીને મોલ વાટતાં દાડિયા વચ્ચે વચ્ચે પોરો ખાવા કીમાં થાય છે અને દાનગરી ગળે વળગાડી દઈને મહી ચલમો પાવે છે. છોડીજો એકબીજાને દસની ગાય છે —

ઓહ્યા પાંદડાંને ઉઘડી એહો

હો પાંદડુ પચ્છેશી !

ઓહી મોતદીને ઉઘડી એહો

હો પાંદડુ પચ્છેશી !

એનો સાસરો આણે આવ્યા

હો પાંદડું પરદેશી !

મારા સાસરા ભેળી ને જાઉં

હો પાંદડું પરદેશી !

એનો પરણ્યો આણે આવ્યા

હો પાંદડું પરદેશી !

મારા પરણ્યા ભેળી જટ જટ

હો પાંદડું પરદેશી !

પખી જાડે છે ટોચા હોકારે છે. ચોમાસામાં ધગયેલી ટાંબી
પોચી ભો કંઠણ બની જાય તે પહેલાં ખેડી નાખવા માટે ડાહ્યા
ખેડૂતોએ સાંતીડા બેડી દીધા છે.

લખમસીએ પણ ખળામા દૂડા નાખી પોતાના ખેતમાં લગ
બેઠ્યું છે આઘેડ ઉમરનો લોંઠેડો આઘી સાંતીડે રૂડો લાગે છે.
એના ખેતરની પાસે થઈને જ એક ગાડા-મારગ જતો હતો તે
મારગે ગામમાથી એક ભતવારી ચાલી આવે છે. એ ભતવારી
સોનખાઈ છે. બપોર ટાણે સાની છૂટવાને સમયે સોનખાઈ નવા
ધણીને ખેતર ભાત લઈ જાય છે. ધીરા ધીરા ડગલાં ભરે છે

સામેથી પાવંયાનું એક ટોળું તાબોટા વગાડતું ચાલ્યું આવે
છે એને દેખતા જ સોનખાઈને વીતેલી વાત સાલરી આવી. તરીને
પોતે ટોળું વટાવી ગઈ, ત્યાં તે દીકુ કે ટોળાની પાછળ આગેરો
એક જુવાન ઘોડીએ ચડીને ધીમે ધીમે ચાલ્યો આવે છે. ધણીના
ખેતરને રોટે છીડી પાસે સોનખાઈ જાળી રહી. અસવાર નડક
આવતાં જ ઝાળખાણો.

એ વીકમસી હતો પાવંયાના મહામા ખેસવા ગયેલો સ્ત્રીના
લૂગાં પહેરવાની માગણી કરેલી પણ મહામા નિયમ મુજબ જ
મહિના સુધી નો પુરુષવેરો જ સાથે નહીં પોતાની પુરુષાતનની

મહાવીરની ઉદ્ધારતા

બોટની ખાનરી કાવવાની હતી. વલુ છ મહિના નરોના પીલા.
વીરમરી પાવવાના દેખા સાથે મારણી માગવા નીકળ્યો છે. નેજ
માથા દરેક તે આ મારે જ એવું આવતુ મધું છે.

જેમ જાણે સમસ્યામાં મોખખમાં વીરમરીએ પણ પોતી
તે જેમ નીચે નજરે કાંઈ થઈ નહીં. મેળાવાઈની અંજોમાથી
મન ચલાવી રાખત. અતે મેળા હોય જમડયા :

‘આમ કનુ ‘તું’

‘તું’ ગળી રો?’ વીરમરીથી થયું કાંઈ ન જોવાયું.

‘હું’ તે અળી જ હતી. છતાં મુ કાગે મને રજાવી ।’

‘ત્યાદે મુ તારો જ ન જગાડુ ?’

‘જગાડવામાં દરેક શી બાકી : ની, આખર ?’

આમુલકી આંખે જેમ જળા ઉભા છે જેતરને સામે કો
લખમરી સતી કાંડતો હતો તે સાતી કિનુ ગળીને આ બધું નેઈ
રહ્યો છે. પોતાની સ્ત્રીને અનન્યા વળી સાથે કોમલી લાળાને
એની આંખો વહેમાતી હતી.

વીરમરીએ પૂછ્યું : ‘હાત ન હો ? તારુ જેતર ક્યાં છે ?’

‘આ જ મારુ જેતર’

‘સાતી કાંકે છે એ જ તારો ધણી ?’

‘હા, હવે તો એમ જ ને ।’

‘તો, તારો ધણી આવી નેઈ ન્તો છે. ખિન્નરો તુ હવે’

‘નઈય તો ખરી જ ને । કહેલું હોય તે નહીં કહે

આપ. .! આખર ! તમે બધું જગાડ્યું । મુખે સાથે નહીં પ્રભુ

રત ! પણ તમે મારો માળો વોંચ્યો મુ કહું ?’

સોધાર આંસુ ચાલી નીકળ્યાં છે. વેણે વેણે ગળી રૂંધાય ।
 વીક્રમસીએ જવાબ વાળ્યો :

‘ હવે તો ચવાનુ થઈ ગયું. વીસરવું. ’

‘ હા, સાચું. વીસરવું ! ખીજી શું ? ’

આથે આથે પાવૈયાનુ પેહું ડાહું રહીને વીક્રમસીની વાટ જુએ
 છે ખેતરને શેઢેથી લખમસી જુએ છે.

‘ લે હવે ગમ રામ ! ’

ગોનખાઈ અકળાઈ ગઈ થોડીની લગામ આવી લીધી, જોશિયાળી
 ખનીને ખોડી :

‘ મારું એક વેળુ ગળ્યો, એક ટક માગ લાવનુ જાનીને જાવ;
 અટગેથી મને શાંતિ વળશે વધુ નહિ રોક. ’

‘ મારી ચઈ ગઈ? તારે ઘરે જમવા આવુ, એ તારા ઘરને
 ખર્ચ પામ્યા? ને વળી આ પાવૈયા પણ ન ગેકાય તો મારે એની
 દારે ચાલી નીકળનુ જ પડે મારે મંત્રી દે. ’

‘ ના ના, મને તમ થાય, મારું આટલું વેળુ તો રાખે ફરી
 મારા ઘરે ઘરે આવુ છે. ’

‘ મિત્ર, પણ તારો પગી કાગે તો જ મારાથી રોકવાયે. ’

સમજાઈને એ, મારી દાકી નિખાળે નાખીને માનખાઈ
 વેળુ નાખી નાખી નાખી એમને રાખ્યા માથા ખેડી કાઢવાઈને
 એ, ‘ કાલી જાવ રાજા કાલી! કમ રાઈ છે. ’

જામીને એ, એ જામીને એ, માનખાઈના ડાહી
 નાખીને એ, એ જામીને એ, માનખાઈના ડાહી
 નાખીને એ, એ જામીને એ, માનખાઈના ડાહી
 નાખીને એ, એ જામીને એ, માનખાઈના ડાહી

હતો, એમિતો જ આજ આંતો મળી ગયો; અને પોતે એને આજનો દિવસ પોતાને ઘેર મેકાવાના કાલાવાયા કરતી હતી; ૭ મહિનાથી પોતે નવા ધણી સાથે શરીરનો સંબંધ ન રાખવાના મત લીધેલાં તે પલુ એ બૂલી માયાના માન સારુ જ છે: એ બધું જ બોલી નાખ્યું. બોલતી ગઈ તે વેણેવેણે એની મુખમુદ્રા પર આલેખાતું ગયું.

લખમસી આ સ્ત્રીની સામે તાકી રહ્યો, એક વિચારમાં પડી ગયો.

સાંતી નોડવાનું બધ રાખીને લખમસી સોનખાઈ સાથે ગામમાં આવ્યો. સામે ચોરામાં જ પાર્વિયાનું ટોણું બપોગ કરવા બિનરેલું હતું. વીકમસી પાંચ ત્યાં બેઠો હતો. એણે આ બેય જાણીને આવતાં જોયાં. એના મનમાં કાળ પડી કે દમણાં લખમસી આવીને કહ્યો આદરો. ત્યાં તો એકદું જ લખમસીએ મુંવાળે આવળે કહ્યું : 'કુળીએ આવ્યો ?'

વીકમસીને વહેમ પડ્યો. ઘેર લઈ જઈને કદાચ કંઈતે કરશે તો ? પાંચ ના ન પડાઈ. એક વાર સોનખાઈને મળવાનું મન થયું. મુખીની રજા લઈને મેલો આવ્યો. ઘોડીને લખમસીએ ટોરી લીધી.

ખીક હતી તે ટળી ગઈ. લખમસીનાં આદરમાન ખીજે ક્યાંય નહોતા દીઠાં કાઢે કાઢે ગયેલુ મીઠું ધાન લખમસીએ પંગણાને તાણખેંચ કરીને ખવરાવ્યું ; દોલિયા ને ધડકી ઢાળીને મહેમાનને બપોરની નીંદર કરાવી; અને ધીરે ધીરે વીકમસીના મનની રજેરજ વાત ફેણે જાણી લીધી વાતોમાં સાંજ નગી ગઈ.

લખમસીમાં ખેડૂતનું દેયું હતું. ઝાડવા ઉપર ચકલાંતી અને વગડામાં હગ્ગાંતી દેતપ્રીત એણે દીકી હતી. પોતાની પહેલી વારની પરણેતરની વાત પણ એને સંભરતી હતી. અને આંહી એણે આ બે જાણીને ઝૂરી મરતાં જોયાં એ જીનરમાં બીંજાઈ ગયો; પોતે

સોનબાઈ વેરે પરણ્યો છે એ વાત જ ભૂટી ગયો. એનાથી આ વેદના દેખી જાતી નહોતી.

દિવસ આથમ્યો એટલે પોતે ઉઠ્યો, ફળીમાં માતાની દેરી હતી તે ઉઘાડીને ધૂપ કર્યો માતાજીની માળા ફેરવવા બેઠો પોતે માતાનો ભગત હતો ભૂલો પગ હતો ગેજરોજ સંધ્યાટાણે માતાને ઝોરડે આવીને પોતે જપ કરતો.

આજ માળા ફેરવીને એણે માતાજીની મૃતિ ઉપાડી શબ્દ ગાજવા લાગ્યા તેમ તેમ એના શરીરમાં આવેશ આવવા મડ્યો. ધૂપના ગોટગોટ ધુમાડા ઉઠ્યા લખમસીની હાક ગાજી બી દેવી એની સરમાં આવ્યાં હતાં

સોનબાઈ ઘરમાં રાંધે છે ત્યાં એણે હાંક સાંભળી સાંભળતાં જ એ બહાર દોડી આવી આયરને ખસા આવેશમાં દોડો પોતાને ઓસાણુ આવી ગયું. વીકમસીને ઢઢોળીને કહ્યું : ' દોડ આયર ! દોડ, ઝંટ પગમાં પડી જા ! '

કાંઈ કારણ સમજ્યા વગર વીકમસી દોડ્યો. પગમાં માથું નાખી દીધું. ધૂણતા ધૂણતા લખમસીએ પોતાના બેય હાથ એને માથે મૂકીને આશિષ આપી કે ' ખમા ! ખમા તુને ખાપ ! '

માથે હાથ અડતા તો કોણ જાણે સાચી વીકમસીના દેહમાં ઝણઝણાટ થઈ ગયો ખાલી બોળિયામાં દંવનનો ઘોઘ વફૂટ્યો.

લખમસીને શાંતિ વળી એટલે બેય જણા બહાર નીકળ્યા. લખમસીએ પૂછ્યું : ' કાં ભાઈ ! તું લાગ્યું ? શું થાય છે ? '

તેજમયો વીકમસી શું જોતી રહે ? રૂવાડી ગબી થઈ ગઈ હતી. અગેઅગમાં પ્રાણ પ્રગટી નીકળ્યા હતા અંકેરા ઉપર શાંતિ છનાઈ ગઈ. માત્ર એટલું જ જોણાયું કે ' ભાઈ ! મારા જીવનનતા ! માતાજીની મહેર થઈ ગઈ મારો નવો અવતાર થયો ! '

‘અસ ત્સારે મારોય મનખો સુધર્યો, હું તરી ગયો.’ એમ કહીને એણે સાદ કર્યો : ‘સોનખાઈ ! બહાર આવ.’

સોનખાઈ આસીને ઊભી રહી, બધુંય સમજી ગઈ. હું હતું ને હું થઈ ગયું ! આ સાચું છે કે રવખું ! કંઈ ન સમજાયું.

‘મારા ગુના માફ કરજો ! હું પગથી માયા લગી પવિત્ર છો. આ તારો સાચો ધણી. મુખેથી ખેંચ જતાં પાછાં ધેર જવ. માતાજી તમને મુખી રાખે અને મીઠાં મોં કરાવે.’

વીકમગી ઉપકાર નીચે દબાઈ ગયો, ગળગળો થઈ ગયો અને બોલ્યો :

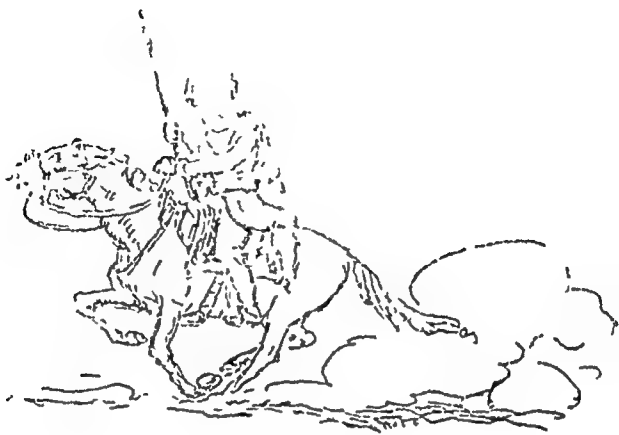
‘લખમગી ભાઈ ! આ આમડના જોડા સિવડાવુ તોય તમારા ઉપકારનો બદલો ફાઈ રીતે વજો તેમ નથી. તમે મારે ધેર મારા ભેળા આવો તો જ હું જાઉં !’

લખમસીએ રાજપુરીથી હા પાડી.

સવાર થતાં જ ગાડું જોડાયું. સોનખાઈને હરખ દેવામાં સમાતો નથી. વીકમગી ગાડાની વાંમે, ધોડી ઉપર બહુ જ આનદમાં, મનમાં ને મનમાં લખમગીના ગુણ ગાતો ચાલ્યો આવે છે.

વીકમસીને ઘેર પહોંચ્યાં; એલું આખું કુટુંબ બહુ જ રાજી થયું. બીજો દિવસે લખમસીએ જવાની રજા માગી પોતાના કાકાની સલાહ લઈને વીકમસીએ બહેન રૂપીને લખમગી વેરે આપવા પોતાનો વિચાર જણાવ્યો લખમગીને આગ્રહ કરીને મોકલ્યો. લખમસીએ ખુરીથી કમૃત્ત કર્યું.

આસપાસથી નહકના સર્ગાઓને તેડાવી, આગે દિવસ જોવરાવી વીકમસીએ રૂપીના લગ્ન કરી, સારી રીતે કરિયાવર આપી, બહેનને લખમગીના ભેળા સાસરે વળાવી.



૬. બાઈબંધી

બહેળા ધાસપાણીએ છત્રકાતી બાબરીઆવાડમાં હેમાળ નામનું નાનું ગામડું હતું. માત્રો વરૂ ગામનો ગરાસીઓ હતો. માત્રો વરૂને આંગણે એક સો ભેંસો ફૂંટતી હતી એક દિશાએ દરિયાનો કિનારો ને બીજી દિશાએ ગિરના કુંગરા : વચ્ચે મીઠા પાણીવાળું હેમાળ ગામડું : બાઈબંધીનો બૂખ્યો માલધારી માત્રો વરૂ રોજરોજ મહેમાન બાળાને બારી પોરસાય છે. એક ટાણુય એકતો રાટલો ખાતો નથી.

એક દિવસ પ્રભાતે ડેલીની ચોપાટમા બેસીને માત્રો વરૂ દાતણ કરે છે રોજના રિવાજ પ્રમાણે ખાસદાર ગઢમાંથી બે ઘોડીઓને માલીસ કરીને ડેલીમાં દોરી લાવેલ છે, એટલે માત્રો વરૂ ઘોડીઓના અંગોઅંગ ઉપર હાથ ફેરવી પોતાનાં પ્યારાં પશુઓની રેશમી રૂવાડી ઉપર ક્યાંયે ઝાપ તો નથી રહી ગયો ને એની તપાસ કરી

તે વખતે એક પરદેશી પગેળાએ આવીને માત્રાભાઈને રામગમ કર્યા. માત્રાભાઈએ સામા રામરામ કરીને મહેમાનને બાલુમાં બેઠક દીધી. આવનાર ચીંચરેહાલ છે : દાડકાના ગાળખા જેવું શરીર છે, હળમત વધી ગઈ છે; છતાં એની અમીરાત અછતી રહેતી નથી. પાણીદાર આંખો અને રેંત વા પહેાળુ કપાળ મોઢાની કરચલીઓમાંથી પથ્થુ કળકે છે. વળી કમ્પાનું ટાણું થયું તારે માત્રા વરૂએ જોયું કે મહેમાનને તો એક તોલો અરીજી જોઈએ છે. ચાલાક માત્રો વરૂ સમજી ગયો કે આવા જખ્ખર બંધાણવાળો આદમી કાઈ મોટા દરજ્જામાંથી બેહાલ બની ગયેલો ગરારીઓ હોવો જોઈએ.

વાત સાચી હતી. પરાણો કચ્છમાંથી આવતો હતો.

બલ્લ ઘોડા કાઠી બાલા, પેનીઠક ચેરવેશ,
રાજા જલુવંશરા, વે ડોલરીએ! દેશ.

ત્યાં રૂડા ઘોડા નીપજે છે, જોરાવર કાઠી પાકે છે, પગની પાની સુધી ઢળકીને દેહની મરજનદા સાચવનારા પોશાક ત્યાં પહેરાય છે, અને ત્યાં જલુવંશી બહેન કુળના રાજપાટ છે, એવા ડોલરીઆ દેશમાં એનું વતન હતું. બાર ગામના બાયાતી તાલુકા નળીઆકોઠારાનો એ તાલુકદાર હતો. પણ કચ્છ-જુપાળ રાવ પ્રાગમલજના કાનમાં કાઈ ખટપટીઆએ ઝેર ફૂંક્યું. રોપે ભરાયેલા રાવે અન્યાય કરીને જલમસંગનું પરગણું આચટ્ટી લીધું. હઠાળો રજપૂત રાવની લાચરી કરવા ન ગયો. ગામ છોડીને ચાલી નીકળ્યો. સર્ગાવહાલામાં ધણા માંસ બટક્યો, આખરે પેસેટકે ધસાઈ ગયો બિખારી બનીને ભમતો ભમતો સોરઠમાં ઊતર્યો છે. પોતાની કથની કહેવાની એને ટેવ નથી. અંગોલ બનીને આજ માત્રા વરૂને ઝોટલે બેઠો છે.

માત્રા વરૂએ એનો તિરસ્કાર ન કર્યો, એને ખૂંપરજ પથ્થુ ન કરી. કારણ કે કુખીઆને શરમાવવા જેવું થાય. માનપાનથી

પાસે તરવાર તો છે, પણ ઘોડું ક્યાં? હાં, યાદ આવ્યું. હેમાળે, માના વરૂની ઘોડહારમાં. આપરો? આખે નહિ! ત્યારે ખીજી શું? ખા .ત...ર? અરર! જેનું ખાધું એનું જ ખોદ્યું? પાપનો પાર રહેશે? કાંઈ વાધો નહિ. પાછળથી એકને સાટે દશ ઘોડાં દર્શાવે

મનસૂણે થઈ ચૂક્યો જે દશ રૂપિયાની ખરગી માત્રાએ દીધી છે તેમાંથી જ એક કાઢાળી અને એક પાવડો લીધાં. લઈને પાછો હેમાળને રસ્તે ચાલ્યો. ખીજી રાત પડી; મધરાત થઈ. જલમ-સંગ માત્રા વરૂના દરખાસગટની પછીતે (ખીતે) ન્યાં જે માણુકી ઘોડીઓ બધાતી ત્યાં જ ખાતર દેવા (ખાકારું ખોદવા) લાગ્યો. ગટમાં તો બધાંય ધસધસાટ ઊંધતાં હતાં. કાઢાળીના ધા કરીને એ ચોર પછીતની અંદરથી ઘોડું નીકળી શકે તેટલું ગોડું બાંકારું પાડ્યું.

રાતનો ત્રીજો પહોર થયો ત્યાં માત્રો વરૂ જાગ્યો. પોતે મોટો માલધારી હતો. ગીરના ગગસીઆ, એટલે સેંકડો બેસો રાખનાર. એ જ એને સાચો ગગસ. માત્રા વરૂએ માણુસોને ઉડાડ્યાં. પહર ચારવા દોર છોડ્યાં ગીરમાં અસલ એવો રિવાજ હતો કે માલધારી ધણી પોતે પણ માણુસો લઈને ટોરને પહર ચારવા જાય. એ રીતે માત્રો વરૂ પણ ટોરને હાંપીને સીમમાં ચાલ્યો ગયો.

જલમસંગે જોયું કે ઠીક લાગ આવ્યો. પણ શ્રાવણ માસની મેવલી રાત : માથે ખૂળ વરસાદ પડેલો : પવનના સૂસવાટા પણ નીકળેલ; બંધાણી આફમી; જર્જરિત શરીર, તેમાં ચે વળી ખોદવાની મહેનત પડેલી - એટલે ટાઢ ચડી ગઈ. આખો દેહ થર થર કંપે છે. અગો કમળમાં રહી શકે તેમ નહોતું. ડાંગલીમાંથી અપ્રીણ કાઢીને ઘોડું લીધું. પણ એમ અપ્રીણનું અમલ કેમ ચડે? ઉપર ચલમ તો પીતી જોઈએ. ચલમ ગજવામાંથી કાઢવા જતાં અંધારામાં હાથમાંથી ધૂળમા પડીને દટાઈ ગઈ. મરણીઓ ચોર દરખાસગટમાં દાખલ થયો. સામે માત્રા વરૂએ તાન્ને જ પીચેલો હોડો પડેલો

જેઓ. હોદ્દા લઈને પીધો. તો એ શરીર ન ઊતરી. શરદી ઊતર્યા વિના શી રીતે થોડી પર ચડીને ચાલી સકાય ? બહુ મૂંઝવણ થઈ પડી. શું કરવું ?

ઝોરડામાં નજર ફેરવી : રણનો તરસ્યો મુસાફર જેમ મીઠા પાણીની તળાવડી દેખે, તેમ ઝોરડામાં ઊંચે ઢોલિયે મુંવાળી રેશમી તળાઈ અને હુંફાળાં ઝોઢણુ દીર્ઘ. ખેહોશ દેહ ધ્રુજતો ધ્રુજતો કંઈ સમન્યા વિના ઢોલિયે ધસ્યો. પણ હુકડો જતાં જ થઈયો. જલે આંચકો વાગ્યો. ઢોલિયે કોઈકે સ્તુતું છે.

જખ્ખર કાયા, નમણું ધઉવરણું મોહું. થોડે થોડે ધરણે શોભતાં નાક, કાન ને લાંબી ડોક; ખેંચાયેલા ભમરની દોરેલી કમાન નીચે પોપચે ઢાકી ખે આંખો. કેવાં અનોધાં તેજ એ આંખડીઓમાં ભર્યા હશે ? એ બાળરીઆણી પોઢેલી હતી; હુગરામાં ભમનારી, શરવીરની ધરનાર હતી : નિર્દોષ, ભરપૂર ને ભયંકર ! ફણીધરના માથા ઉપર મઢેલા મણિ જેવી.

પણ જલમસંગની આંખે અધાર્ગ હતી. રજપૂતની નમ્ર મારકાં રૂપ નીરખવાનું નહોતી શીખી. આ વાતનું એને ઝોસાણુ જ નહોતું, એનું ધ્યાન તો એ પોઢનારી ઉપરથી ઊતરીને ઢોલિયામાં ખાત્રી પડેલાં પડખા ઉપર મંડાણું છે.

એના મનમાં થાય છે કે મારી કાયા થોજી ગઈ છે, જનાવડી ગરમી હવે કાર કરતી નથી, જીવવું હોય તો જીવતા માનવીની ગરમી જોગે. આંખી એકે પડખું ખાત્રી છે. એ પડખામાં કાં ધણી હોય ને કાં છોકરું હોય. હે મધરાત ! હે વિશ્વંભર ! તમે સાખીઆ રેજો.

પથારીમાં માત્ર વચનું પડખું ખાત્રી હતું. બાળરીઆણી ત્રીમ મટોરની મીઠી નીદમાં ઘેગઈ ગઈ છે. હંયાના ધગકાગ, છાતીમાં

ચાલતી શ્વાસ—ધમણ, અને નરેકારાનો ધીરી ખસી જેવો સ્વર, એ સિવાય બધું મ શાંત હતુ. જાગી જાગે એવો ભય નહોતો.

વચ્ચે ખુસ્તી તલવાર મૂકીને જલમસંગે શરીર ટાળ્યું. સામેના શરીરમાંથી દૂંદ આવવા લાગી હમણાં જોડી જઈશ એમ જલમસંગના મનમાં યત્ન હતું; ત્યાં તો બંધાણીની આંખ બિડાઈ ગઈ. એટલો થાક, એટલી શરદી, તેમ ખીણ બાણુ રેશમી 'તળાઈ' અને નારીના અગતી મીઠી દૂંદ! નિર્દોષ બંધાણી ધસધસાટ જોઈ ગયે. પહોર થઈ પહોર વીતવા લાગ્યા.

પ્રભાત થયું. ત્યાં પહર ચારીને માત્રો વર પાછો આવ્યો. ઓરડામાં પગ મૂકે ત્યાં તો પલંગ પર નજર પડી બાબરીઆ થબી ગયો. હાથ તલવારની મૂક પર પડ્યો. નજરે જેમા પછી ખીણ શી વાર હોય? બન્નેના કટકા કરવા એણે ડગલું લખ્યું. પણ જઈને જ્યાં મૂતેલા પુરુષનું મોઢું જુએ ત્યાં એની અજાયબીનો પાર ન રહ્યો. આ ભૂખે મરતો, મૂઆ માણસના જૂત જેવો આદમી. પંદર દિવસ સુધી મારે આસારે પડેલો : મારી સ્ત્રી સાથે એને પલવાર વાત કરવાનો પણ વખત નથી મળ્યો : આવા ઉપર આ બાબરી-આણી મોહો? આ મુઠ્ઠાની ઉપર? અને આ સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે તલવાર શાની? કાંઈક બેઠ છે. મારીશ; પણ એક વાર ખુલાસાનો સમય આપીશ.

પગનો અગૂંદો ઝાલીને જરા દબાવ્યો, ત્યાં તો સંચાવાળી કોઈ પૂતળી ખડી થાય તેમ બાબરીઆણી જેમાકળી જેડી થઈ ગઈ.

‘આ કોણ ?’ માત્રાએ આંગળી ચીંધાડી.

પડખામા સૂતેલા પુરુષની સામે સ્ત્રી નિહાળી રહી. શું બોલે? પલંગ પરથી નીચે કૂદી; એટલું જ બોલી શકી કે ‘હું કાંઈ નથી જાણતી.’

‘ઠીક; જા, જલદી શિરામણ તૈયાર કર.’

સ્ત્રી શિરામણ કરવા ગઈ અને માત્રા વરૂએ ખરડ લઈને પાંચ તોલા અરીણુ ઘોળવા માંડ્યું, આ તરફ કમળો તૈયાર થયો; બીજા બાળુ શિરામણ પણ તૈયાર થયું. માત્રા વરૂએ મહેમાનને ઢોળીને જગાડ્યા. કહ્યું કે 'ગાલો ભાઈ, કસૂખો તૈયાર છે.'

મહેમાન જાગ્યો. આખો ચોળીને જ્યાં નજર કરે ત્યાં રામ સ્ત્રી ગયા! પોતે માણુકી પર ચડીને કચ્છમાં બહારવટું ખેડી રહ્યો છે, રાવતી ફેજને ધમરોળે છે, રાવતે મહેલે ચડે છે, એવું સ્વપ્નું ચાલુ હતું તે ભાંગી ગયું; ઘેર સત્ય નજર સામું ખડું થયું. પછી તો જીવવાની આશાં ક્યાં હતી? હમણાં ડોકું ધડથી નોખું થશે!

પણ ઈ જાણે કાંઈયે બન્યું નથી એવી ધીરજથી ખેડો થયો. ટાંગળા ક્યાં, મો ધોયું. ઘોળા ભરી ભરીને માત્રો વર કમળો આપવા લાગ્યા. મહેમાન પીવા લાગ્યા એકબીજા એવી લહેરથી ખેડા કે જાણે રાતની બીના બની જ નથી. આગલ કરી કરીને, મોગલ આપી આપીને માત્રા વરૂએ કસૂખો લેવગળ્યો. પછી પેટ ભરીને શિરામણ કરાવ્યું. હાથ ધોઈને હેડો પીધા પછી મહેમાન બોલ્યા, 'બસ માત્રા વર, હવે તો અધૂરી મહેમાનગતી પૂરી કરો.'

વરૂએ કહ્યું. 'સાચું કની છો. શું થયું ?'

'વિચાર પડ્યો ?'

'નહિ પરે તો તપવાર ક્યાં આવી છે ?'

'મોતની બીક મને હવે ન હોય.'

'ત્યારે બોલો.'

જ્યારે જ્યારે પહેલેથી જીવે નહીં માત્રો બની બીના કે
જ્યારે જ્યારે જીવે નહીં માત્રો બની બીના કે
જ્યારે જ્યારે જીવે નહીં માત્રો બની બીના કે

‘લાઈ ! ને આમ હતું તો એ વખતે ઘોડી માગી કાં ન લીધી ? હું તમને ના પાડત ? અરે ઠાકોર, પંદર પંદર દિવસ મુઠ્ઠી મારી ઝોળખાણ ન પડી ?’

‘અરે બાપ ! મારી દશા ફરી, એટલે જ મને કુમત્ત સૂઝી.’

માત્રા વરૂએ માણુકી ઉપર નવા સામાન મંડાવ્યો. એક ખડિયો તૈયાર ફરી તેમાં એક ગેર અરીણ મુકાવ્યું. રૂપિયા એક સો રોકડા જલમસંગના હાથમાં આપ્યા. પત્ની ઘોડી છોડી, ડેલીએ જઈને બોલ્યા : ‘લ્યો જલમસંગ ઠાકોર, આ માણુકી લઈ જાવ ને ગરાસ ઘેર કરો.’

જલમસંગે હાથમાં લગામ તો લીધી, એના મનમાં તો આ બધી મશ્કરી જ લાગતી હતી એ ધારતો હતો કે થોડે આધે જઈશે. એટલે આ ભર ડાયરા વચ્ચે મને પજાડીને ચીરી નાખશે.

માત્રા વરૂએ એક બાલુનુ પાઘડું પકડ્યું, મહેમાનને ઘોડી માથે ચડાવ્યા. મીડી છબના રામરામ કહ્યા. જોતજોતામાં તો ઘોડી હેમાળનાં ઝાડવાં વટાવી ગઈ.

કચ્છમાં જલમસંગ ઠાકોર માણુકી ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. કચ્છના તમામ બાયાતો અદરખાનેથી એની મદદે માણુસો અને નાણાં આપી રહ્યા છે, બાયાતોને બહુકારા વાગી ગયા હતા કે આજ જલમસંગનો ગરાસ ઝૂટાયો, એમ કાલે આપણે પણ ઝૂંટાશે. જલમસંગ સહુના સામટા બળે ઝૂઝવા લાગ્યો.

રાવની ફેજ આવા આખા બાયાતમંડળના સામટા ભુજબળ સામે ક્યાં સુધી ટકે ? રાવ યાકચો, ચેતી ગયો. જલમસંગનું મનામણું ક્યું, પરગણું પાછું મોપ્યું, એટલું જ નહિ પણ એ અન્યાયનાં તમામ વરસોની નુકશાની ભરી આપી.

૨

કાઠેયાનાડમાં કાઈ ગાગળુ જતો હોય, કાઈ ચુઝાફર જતો હોય, ગમે તે જતો હોય, તે તમામની સાથે જલમસગ પોતાના જીવન-દાતાને સદેશો મોકલાવ્યા જ કરે કે ' માત્રાભાઈને કહેજો, એક આંટો આવી જાય ' એવા અનેક જગ્યાં જઈને માત્રા વરૂને સદેશો આપે પણ વિના નિમિત્તે એવા ધંધાથી આદમીથી લાંબે ગામતરે શી રીતે નીકળાય ? જલમસગના સુખી દિવસ પાછા વળેલા સાંભળીને માત્રો વરૂ પોતાના મનમાં ઝિડો આનંદ પામતો

સંવત ૧૮૮૫માં ચારે દિશામાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો કાઠિયા-વાડમાં કારમી ભૂખ ફેલાઈ ગઈ. માત્રા વરૂ જેવા માલધારીનો આધાર તો કેવળ મે-પાણી ઉપર જ હોય. એટલે દુકાળે એનાં દારનો કચ્ચરધાણુ વાળ્યો, એનું ગામ ઉજ્જડ થયું. એવાના ધરમાં નાણું બહુ ન હોય. હવું એટલું દારને ખવરાવી દીધું. એને જાબરે ભૂખમરો આવી ઊભો. સ્ત્રીપુરુષને-બન્નેને ત્રણ ત્રણ તો લાંધણું થઈ. માત્રો વરૂ ક્યાં જાય ?

ચતુર સ્ત્રીએ સભારી આપ્યું કે ' કચ્ચ જાએ. જલમસગભાઈ જરૂર આશરો દેશે. '

માત્રાને એમ પારકે આશરે જવું વસમું તો લાગ્યું; પણ પોતાના મિત્રનું પારખું કરવાનું એ મન થયું. જેય ચાલી નીકળ્યાં. બાઈના માથા ઉપર ફક્ત એક કોડીજડેલો સૂડો-અને એમાં થોડાક ગાભા, એ જ એની ધરખરી હતી.

જોડીઆ બંદરે ઊતરીને ધણીધણિયાણી નળિયાકોદારાને માર્ગે ચડ્યાં. પાદર પહોંચ્યાં, પાદરમા એક તળાવડી હતી. માત્રા વરૂએ બાઈને કહ્યું : ' તું આંહી બેસજે. હું ત્યાં જાઉં. એનું મન કેવુંકે છે તે જોઉં. આદરમાન જોઈશ તો તને તેડી જઈશ; નહિ, જેય જણાં જીજે ક્યાંઈક ચાલી નીકળશું. '

બાળરિયાણી તળાવડીની અંદર કરમડીના હુવાની ઝોથે બેઠી. માત્રો વર ગામમાં ગયો. બજારની સામે જ દરબારગઢ હતો. ડેલીએ બેઠાં બેઠાં બલમસગે મહેમાનને આવતો જોયો. પોતાના મિત્રની અણસારી આવી; પણ મનમાં થયું કે ‘અરે! માત્રા વરની કાંઈ આવી હાલત હોય?’ વળી વિચાર આવ્યો કે ‘કેમ ન હોય? હું બાર ગામનો ધણી છું. તો એ બેહાલ બની ગયેલો, ત્યારે આ માલધારી છે. એને પાયમાલ થતા શી વાર?’ ત્યાં તો મહેમાન નજીક આવ્યો, બરાબર ઝાળખાણો. ડેલીમાંથી સામી દોટ કાઢીને બલમસગે મિત્રને બાથમાં લીધો. માણસો ચકિત થઈ ગયા. સૌને ઝાળખાણ પડાવી પછી પૂછ્યું:

‘પણ મારાં બોન ક્યાં?’

‘પાદર, તલાવડીને કાંઈ બેઠેલ છે.’

‘અરર! ત્યાં બેસાડી રાખ્યાં?’ બલમસગે પોતાની પામે ચાર વરસનો કુવર ગણુલા રમતો હતો તેને પોને હરખના આવે-શમાં કહી દીધું: ‘જા બેટા, તારી માને કહે કે રથ બેડીને બધાં ગાતાં ગાતાં પાદર જાય ને કુઈને તળાવડીની પાજેથી તેડી લાવે.’

‘કુઈ!’ એવું નામ સાલણીને ગણુલાએ દોટ મૂકી.

કુઈ! અને તે તળાવડી પાજે! ઝોહો! ટેવી હશે એ કુઈ! અદ્ભુત કુઈ. હું પરબારો જ જાઉં! એકલો જઈને તેડી લાવું! માબાપ પાસે જસ ખોદું! એવા અણબોલ લાવ એના નાના હંયામાં ફૂદી રહ્યા દરબારગઢની અંદર ન જતાં એ તો પાદર તરફ જ દોડ્યો. લોકોની હાજરને ગણુકારી નહિ. તળાવડીને કાંઈ આવ્યો. સૂઝી તળાવડીની અંદર, કરમડીના હુવાને છયે બાળરીઆણી બેઠેલી છે. બાળકે પોતાની કાલી કાલી વાણીમાં પૂછ્યું કે ‘આઈ માલી કુઈ થેને?’

ભાઈબધી

નથી.' ગુરુને અગે દાગીના હતા એટલે દોકરને ગામના કાળીઓ ઉપર વહેમ આવ્યો. બધાને બોલાવીને ધમકાવવા ને મારવા લાગ્યા; પણ કોઈ ન માને. કોઈને ખમ્મ નહોતી. વાવડ મળ્યા કે 'ભાઈ તો દોડીને પાદર તરફ જતા હતા' માત્રો વડ પણ ઉચાટ કરવા લાગ્યો. પોતાની સ્ત્રીને પૂછવા ગયો કે એણે તો પાદરમાં કયાય કુંવરને ભાળ્યો નથી ને!

સ્રીએ બધી વાત કહી, દાગીના બતાવ્યા. સાંભળીને માત્રો વડ પથ્થરનું પૂતળું બની ગયો!

‘તે—તે આ ગમ્મ કયો!’

‘મેં જાણ્યું કે કોઈ વેપારીને છોકરો હશે. મનમાં થયું કે આઠી ભાઈ આદરમાન નહિ આપે તો કાલે ક્યાં જઈ ને ખાશું? હું અસ્ત્રી જાત : બુદ્ધિ બગડી. ડોક મરડીને મુડું તળાવડીની અંદર કરમડીના હંવામાં દાટ્યું છે.’

પછેડીમાં દાગીનાની પોટલી બાંધી, બગલમાં છુપાવી, માત્રો વડ ધમ મો લઈને મિત્રની પાસે આવ્યો. એકાંતે બોલાવી કહ્યું: ‘શ નિર્દોષને પીટા છો? આ રહ્યા અપરાધી!’ એમ કહીને દાગી ભાળ્યા, બધી હકીકત કહી

બગલમસંગના મોં પરની એક રેખા પણ ન બદલી. એ બોલ માત્રાભાઈ! ચૂપ જ રહેજો લાવો દાગીના મારી પાસે ખમ્મ જરા એ કચવાશે નહિ. હું હમણાં આવું છું.’

બગલમાં દાગીના સતાડીને કોઈ ન દેખે તેવી રીતે બે એકલા તળાવડીમાં પહોંચ્યા.

હંવા પાછળ લપાઈને કુંવરનું મુડું કાઢ્યું. એકેએક મુડાને ફરી પહેરાવી દીધા. મુડાને બગલમાં છુપાવી

પાંચ વરસ વીતી ગયાં. કાકિયાવાડમાં સારાં વરસ થયાનું સાંભળ્યું. માત્રા વરૂને જનમભોમ યાદ આવી. એણે હાથ જોડીને ભાઈબંધની રજા માગી.

‘ભાઈ! આંહી રહો તો મારાં છ ગામ કાઢી આપું.’

માત્રો વરૂ માન્યો નહિ. પછી કાકોરે ગાયો આપી, બે સો આપી, ઊંટ આપ્યા, કળશીના કળશી દાણા દીધા, સાથે જો ઘોડીઓ આપી, રોકડા રૂપિયા બધાવ્યા, પોતે હેમાળ મૂકવા આવ્યા ને ત્યાં છ મહિના રહ્યા, તેનું ગામ ફરી વસાવી દીધું. એવો મિત્રધર્મ બળવી જલમસંગ પોતાને વતન પાછા વળ્યા.

[આ ઘટના જુદા જુદા માણસોના નામ પર ચડાવવામા આવે છે. બલુકોરો કહે છે કે હેમાળ ગાદીમાં માત્રો વરૂ નામે કોઈ બાબરીઓ થયો જ નથી. નામફેર તો હોઈ શકે છે. બીજા જાણુ જોખામંડળની અદર વસાઈ ગામના વાઘેર ભૂરા માણેકને વિધે આવી વાર્તા પ્રચલિત છે]



૭. ઘેલાશા

[૪૪મ • સ. ૧૮૨૬. મૃત્યુ સ. ૧૮૮૭]

સોરઠમાં એ સમે વોળદાન રેફડીઆની હાક ખોલતી. વોળદાન રેફડીઓ ચાચરીઆ ગામનો કાઠી ધણી હતો વિકરાળ લૂટારો હતો. ત્રણસો ત્રણસો ઘોડા હાંકતો.

એક રાતે ચાચરીઆની ડેલીમાં ડાયરો મળ્યો છે. નગરની લૂંટ કરીને વોળદાન ચાલ્યો આવે છે. લાલચુ રાવળ બારેટ ગોઠણખર થઈને વોળદાનને બિરદાવી રહ્યો છે કે—

‘ જલો ! જલો વોળદાન ! વોળદાન, તં તો કાઈધી ન શાય તેવો કામો કર્યો નગર લૂંટયુ અરે—

‘ નગરહુંદી નારીયું, કુંજયું છં કરસાય
વાઢ દિયે વોળદાનીઓ, માઢ બખરાં માય !

‘ રગમતીને કઠિ વોળદાન ! તે જે ટાણે લાય કર્યો, તે ટાણે આખા નગરની અસતરિયું નાતી ઘોતી ફજડિયું જેવી કળપાંત કરતી નાહી. અને વોળદાનીઆ ! તે તો મોટી બખરે બધને

તરવાયું'ના વાઢ દીધા. પણ જામની ફેજ છુને પોગી નહિ. બાપ ! બાપ વોળદાન !

‘કે જલમ્યા કે જલમશે, લોમ અનેરી ભાત્ય;
(પણ) કે'દિ નાવે ઠાઠીઓ ! રેફડીઆળી રાત્ય.

‘અરે બાપ ! કે'ક કાઠી જનમ્યા, કે'ક હજી જનમશે; કે'ક એનાં પરાકમની ફડી ભાત્ય આ લોમકાને માથે પાડશે, પણ ઓ કાઠીઓ ! વોળદાન જે રાતે જનમ્યો, તે રાત હવે ફરી આવી રહી !’

કસૂબે ચકચૂર જાચક આવા દોહા લલકારી રહ્યો છે, અને વોળદાન પોતાના મનમાં પોરસાતો, મૂછે વળ દેતો સાંભળ્યે જાય છે. તે દાણે એક વટેમાર્ગીએ આવીને એને રામ રામ ક્યાં.

‘રામ !’ વોળદાને સામા કહ્યા. ‘ક્યાં રે'વાં ?’

‘રે'વા તો બરવાળે.’

‘બરવાળે ? લીબડીવાળુ બરવાળું કે ?’

‘હા આપા ધેણાશાનું બરવાળું.’

‘ધેણાશાનું બરવાળું’ કહેતા તો વોળદાને દાંત કાઢ્યા અને ચારણે પણ ટપક મૂક્યું —

તારા જે ચાંચરીઆ તણો, (કેથી) લોગ જ બરાચ ના,
સીમાડે ગેણાશા વાઢે ખડ વોળદાનીઆ.

‘એ વોળદાન ! તારા ચાચરીઆ ગામનો લોગ બરવા ધેણાશા આવી શકે નહિ. એ ઈ તો તારે સીમાડેથી ખડ વાઢે ખડ ! તારા ખજાં તો ઈ બરી રિયો !’

ધેણાશા નામના વાણિયાની આવી ફજેતી સાંભળતો સાંભળતો વોળદાન હસે છે, દારૂના સીસામાંથી એક પછી એક પ્યાલીઓ ભરાતી આવે છે. પોતે પીએ છે. દાયરો રંગમાં છે. તેમાં વટેમાર્ગી

ભીને ચોપાની ગતે ખાંસ વિના ચાલી નીચ્છો અને ડોપડને પરે
ભરવાને પડેલી ગતે

૨

ખાંસનું નામ માંસાણ. માંસ નામ સીંધાઈ : અગત્ય વનતી
મૂળીના : ત્યાંથી માંસાણા લીંબડી ચાલી વરવા ; ગમતા કામગીર
નિમાણા • એમ કરતાં લીંબડી કાંતેરે પોતાનાં બાર ગામ બરવાણા
પંચકનાં હતાં તેનો વીંટ કરવા માંસાણાને બરવાણે મોકલ્યા.

આ બરવાણું ગામ અસામાન્ય નાનું ગામકુ હતું. જોટાદથી આઠ
ગાઉ ઉપર ભાડાને કાંઠે એ ગામનાં તોરણ બાંધીને માલધારી
ચારણો રહેતા ને માલ ચાવતા. એક વાર દુકાળ પડ્યો. ચારણો
પાડોશના કાઠીઓને ગામની રક્ષા લખાવી માલ સાથે માળવા
પંચકમાં ભિતરી ગયાં. વળતી સાલ મોરહમાં મે' સારો થયો
સાંભળીને ચારણો માલ હાકીને પાછા વળ્યા. આવીને ભુએ ત્યાં
પાડોશી કાઠીઓએ ગામ પચાવી પાડેલું. ઝાંપામાં એને દાખલ
થવા જ દીધા નહિ. ચારણોએ ઘણા કાલાવાલા કર્યા. ધા નાખી, પથ્થ
કાઠી માન્યા નહિ. છેવટે એ ગામેતી ચારણુની સ્ત્રી, દીકરો અને દીકરા-
વહુ, ત્રણેએ ત્યાં ત્રાણું કરીને આપે લોહી છાંટ્યાં, છુન કાઢી દીધો.
(ત્રણેના પાળીઆ આજે પણ બરવાણાના દરબારગઢમાં મોજૂદ છે)

વાંસેથી કાઠીઓ ધસાઈ ગયા, ગામ લીંબડીને માંડી આપ્યું. એ
કાઠીનો વંશ અત્યારે જોટાદ પાસે નાગલપરમાં જીવે છે.

એ બરવાણું માધાશાના હાથમાં આવ્યું. એટલે સંવત ૧૮૩૫માં
એણે અદરનો ગઢ બધાવ્યો. તે વખતે તો ગામ નાનું હતું, ગઢમાં
જ સમાઈ જતું. અત્યારે જ્યાં બજાર છે ત્યાં તો નદીનું વહેણ હતું.
એ વહેણની એંધાણી તરીકે ખીજડો ને ખજૂરી અત્યારે જોલાં છે.
આ માધાશાને ઘેર ઘેલોશા પાક્યો. જેવી છીપ હતી તેવું જ મોતી
નીવડયું. વાણિયો સમશેર બાંધી પટા શીખ્યો, બાલો ઉપાડ્યો,

ભેટમા કટાર, જમૈયા અને પીડ પર ઢાલ બાંધ્યાં. આસપાસના કાળજાળ કાઠીઓમાંથી કૈંકને ધરતી સાથે જડી દીધા. વસ્તીને જમાવી બરવાળાનો તાલુકો બારમાંથી બાવીશ ગામનો બનાવ્યો. બરવાળું વેપારવણુજનું અડીખમ મથક બન્યું. ધેલાશાની કે ફાટી ગઈ. કૈંક સાઢ્યાને નાથ્યા. અણનાથો રહ્યો એક વોળદાન રેફડીઓ. એમાં આજ પોતાની હીણપના દુહા માયલું—

‘સીમાડે ધેલાશા વાઢે ખડ વોળદાનીઆ !’

આ વેણુ સાંભળીને જુવાન ધેલાશાની ભુજઓ કળવા લાગી.

૩

‘એલા ક્યે ગામ રહેતું ?’

‘આંહી ચાચરીએ.’

‘આપો વોળદાન ઘેરે છે ?’

‘હા.’

‘એને કે’જે કે ધેલાશા કાલ સવારે પાછા નીકળશે માટે સીમાડે સાબદો રે’જે. તારે સીમાડે ધેલાશા ખડ વાઢવા આવે છે.’

આટલું કહેવરાવીને ધેલાશા ઘોડીએ ચડી ચાચરીઆનું પાદર વટાવી ગયા. પોતાની દીકરીને ધોળકે પરણાવ્યાં હતાં તેનું આજ્ઞું વળાવતું હતું. તે માટે લૂગડાં અને દાગીના લેવા પોતે બોટાદ જતા હતા. ભેળો એક અસ્વાર હતો, માથે ધણું ધણું વેર હોવા છતાં ખાનગી ગામતરામાં વધુ અસ્વારો પોતે ન રાખતા.

બીજા દિવસે પ્રભાતે વોળદાન રેફડીઓ એકલો હથિયાર બાંધી ઘોડીએ ચડ્યો. પોતાને સીમાડે મારગને કાંઈ મહેમાનની વાટ નોતો બેઠો. ઘોડીનાર થઈ ત્યાં તો લાળકતે લાલે પડછંદ અસ્વારને ઘોડો રમાડતો દીઠો. લગોલગ આવતાં એ થોભાળો નર વરતાણો. અગાઉ

કરી દીડે નરિ પા. જરૂરે મારે જાગરી જાને ગીમાડે પીત્તે કાણ
જે માથાનો નીડો ' નાનો લેમર પીત્તે પાની રંગમાં મતો હોય !
અને આવા ગોળા ।

તું થોભા તાપ્પીને મૂંઝે નાજના મરહા !
(તે હી) ગઢપતિયાને ગામ ગાઢ વધુટે ગેલીઆ !

[હે ઘેલાશા ! તું જે સ્વિસ ગોળા તાપ્પીને તારી મૂંઝે હાથ
નાળે હ, તે સ્વિસ રાગ્નજોને ગઢવાળા ગામે પણ ત્રાસ ફરી અથ
છે, કે આજ નક્કી ઘેલાના ટાંકને માથે પડશે.]

એવા થોભા પીત્તે કેના હોય ? નક્કી ઘેલાશા . નજીક આવતાં
અસવારે પડકાર્યું .

‘રામ રામ ! કાણ આપો વોળદાન કે ?’

‘હા રામ ગમી તું ઘેલાશા કે ?’

‘હા હું જ ઘેલાશા. આપા વોળદાન ! આવ્યા ખરા. વચને
પળ્યા ખરા.’

એમ કહીને પોતે ઘોડીનું પાઘડું છાંડી નીચે ઊતર્યો. ઉપરથી
ગાદલી ઉપાડીને ભોં માથે પાથરી ઉપર બેઠા. ખડિયો લઈને
અંદરથી અરીણ કાંદ્યુ : ‘હ્યો આપા વોળદાન ! આજ હું તમારો
મેમાન થયો. આ હ્યો, કાઢો કસૂંબો. પ્રેમથી પીયે.’

વોળદાન નીરખી રહ્યો. આ તે કંઈ જાતનો શત્રુ ! આ ટાણે
કસૂંબો પીવા બેસે છે ! આવી ખાનદાની દેખીને વોળદાનનું અડધું
જોર નીતરી ગયું. ફરી ઘેલાશા બોલ્યા :

‘આપા વોળદાન ! બેઠા કાં ? કાઢો ઝટ કસૂંબો. પીધા વગર
કાંઈ ચાલશે ? આપણી આજ પ્રથમ પહેલી ઝોળખાણ કહેવાય, તે
વળી હું તમારે સીમાડે મેમાન ’

કસુંબો નીકળ્યો. જે ય જણાએ સામસામી અજળીઓ ભરી પીવરાવી, ખેયની આંખો ઘેઘૂર બની ગઈ.

ઠીકઠીકનો કેફ આવી ગયો ત્યારે ધેલાશાએ હાકલ કરી કે ‘હા આપા વોળદાન ! હવે ઊઠ્ય, ચડ્ય ધોડીએ. આજ તારે સીમાડે ખેમાંથી કોણ ખડ વાઢે છે એ નક્કી કરવું છે.’

‘તારે હવે માટી ધાજે વાણિયા !’ આવી સામી હાકલ કરીને વોળદાન રેફડીએ ધોડી પગાણી. જે ય અસ્વાર થયા. ભમ્મર ભાલે ધોડીઓ ફૂડાળે નાખી. ચક્કર ખંધાઈ ગયું ધોડીની તડબડારી ખેલી ગઈ ખરાબર જમાવટ થઈને પડ ગાજ્યું ત્યાં ધેલાશાની ખેઠક નીચેથી પગાણુ સરવા લાગ્યું. સમજાયું કે ધોડીનો તગ ઢીલો પડી ગયો છે. એમ ને એમ કુંડાળે ફરતા ફરતા પોતે નીચે ઊતર્યા. દોટ દેતી ધોડીની સાથે પોતે પણ દોડતાં દોડતાં કસકસીને તગ તાણ્યો.

ધોડાંની ધમસાણુમાં, તંગ લીધેલ તાણી,
ફોણુમાં લાડો ફરે, ગેલો માધાણી.

ધોડાની ધમસાણુ વચ્ચે તંગ તાણીને માધાશાનો બહાદુર ખેટડો ધેલાશા વરલાડડા જેવો દીપતો ફરવા લાગ્યો અને ધીગાણુ જમતાની વાર લગોલગ થયા કે તરત જ ધેલાશાએ વેરીને પહેલો વારો દીધો ‘હા વોળદાન ! ધા કરી લે પેલો ધા તારો ! જે પછે મનની મનમા ન રહી જાય !’

‘આ લે ત્યારે ! પેલો ધા સવા લાખનો.’ કહી વોળદાને ભાલાનો ધા ક્યો કોઈ દિવસ નિશાન ન બૂલેલો એ અચૂક ભાલો આજ નિશાન ચૂકી ગયો. ધેલાશાએ ધોડી ગોઠણુબર કરી દીધી. બોડો પડીને વોળદાનનો ભાલો ભોંમાં ખૂત્યો.

ધેલાશાએ ગર્જના કરી ‘એ વોળદાન ! એમ ધા ન થાય : જે ભાલું આમ કેકાય’ એમ કહી ભાલુ ફેક્યું. ધોડીના તરીગ વાંધીને ભાલુ ભોયમા ગયું. ધોડી પૃથ્વી સાથે જડાઈ ગઈ. વોળદાન

ધેલાશા

તેં માંડયા, માધાતરૂા ! કોઠા આધા લઈ કોય,
(ખીજને) હેઠાં સામા હોય, ગઢપતિયાને ગેલીઆ !
[હે માધાશાના પુત્ર ! તે એવા તો જુક્તિદાર કોઠા બનાવ્યા
છે કે એ તારા ગઢના કોઠા ખીજ બધા ગઢપતિઓને (રાખ્યોને)
સમા થઈ પડ્યા છે.]

૫

માત્ર નાના કાકીઓની જ જમીન નહિ, બાવનગર રાખ્યોની
જમીન પણ ધેલાશાએ દબાવવી શરૂ કરી.

‘જુડી વા બરવાળા તણે (કે’થી) ચાસે ચંપાય ના,
(પણ) શત્રવના સીમાકા, તેં ગળગટીઆ ગેલીઆ !
[હે ધેલાશા, બરવાળાની સીમા તો એક જુડી જેટલી
‘નનો ચાસ પણ કોઈથી ચંપાય નહિ. એટલે કે જરા જેટલી
તેન પણ કોઈ દબાવી ન શકે, પણ ખીજ શત્રુઓના (શત્રવના)
માઝા વુ દબાવી બેઠો છે]

એક દિવસ બાવનગર ઠાકોર વજેસગની કચેરીમા એક ચારણ
સાઈને દ્રુટિયાં વાળી સૂતેલો. ઠાકોરે પૂછ્યું : ‘કાં ગઢવા, શું
થું છે ? કેમ દ્રુટિયા વાળીને સૂતા છો ?’

ચારણ બોલ્યો ‘અજઘાતા, બરવાળાને સીમાકે મારા પગ
હમે છે.’

એ મર્મ-વાક્ય કહીને ચારણ એમ સમજાવવા માગતો હતો,
કે બાવનગરની સરહદ દબાવતો દબાવતો ધેલોશા બહુ નજીક આવી
છે. ઠાકોરને એ વેળુ છાતી વીધી આરપાર નીકળી ગયું.
‘બાન આવ્યું કે વાણિયાએ બહુ જમીન દબાવી લીધી.

પુરત જ ફોજ તૈયાર થઈ. બરવાળાના ગઢને ઘેરીને ફોજ
ડી છે, પણ ગઢ તૂટતો નથી ઉપરથી તોપો છૂટે છે; ફોજમા
મુજબાટ થાય છે. બરવાળુ જીતવાની આશા છોડીને બાવનગરના

સેનાપતિએ ઘેલાશાને વિઠિનાં કહેણ મોકલ્યાં. બારીમાં થઈને વિઠિ કરવા માણસો ગામમાં પેઠાં, હેવટે એમ નક્કી થયું કે દાણના ઘોડાના ડાબલા જ્યાં પડે ત્યાં સીમાડો નાખવો. દાણ દુશ્મન હતો તો ય એની નીતિ માટે ઊંચો વિશ્વાસ હતો, કેમકે દાણ ફૂં કરતા નહિ.

દાણ ઘોડે ચડ્યા. બરવાળાથી ત્રણ ગાઉ દૂર ખળખળાયા નામનો વોંકળો છે, તેને સામે કિનારે દાણએ ઘોડો થોભાવ્યો, તે દિવસથી ખળખળાયાને સામે કઠિથી ભાવનગરની સીમ ગણાય છે, ને આ કઠિ બરવાળાની સરહદ ઠરી છે. આવી રીતે મોટા મોટા રાજ્યોને પણ દાણએ હકાવ્યા. ચારણોએ ગાયું :

શખ ઠરી સુવે નહિ, ફેયત ને રાણા

[એવો] માંડ્યો તે માધાવ્યા, ગોરખ-ધંધો ગેલીઆ !

[હે ઘેલાશા, તેં એવું શૌર્ય બતાવ્યું છે, બધાના મુક્કો છતવાનો એવો ધંધો માંજો છે, મહાબળશાળી ગંબલ કે પ્રજાગનો હવે સુખે સૂઈ શકતા નથી.]

એમ ધીરે ધીરે એક બરવાળાની નીચે એણે તલવારને ઝાટકે બત્રીસ ગામડાં આણી મૂક્યાં એ બધી જહેમત પોતાના માલિક લીંબડી દરબારને ખાતર ઉઠાવી.

બરવાળાની આસપાસ બેલા ચારણકી વગેરે ચારણોનાં ગામો ઉપર ઘેલાશાની આંખ હતી. ચારણોને પણ ધાસ્તી પેરી ગઈ હતી, એટલે બેલાના ચારણ કાળા સહિએ ઘેલાશાની સમક્ષ ઠપકાનો દુહો કર્યો :

ખસનો તો તુને ખટકો નઈ, ખોળછ ખેતરડાં,

ગમલો શી' ગેલા ! મારજ દેડક માધાઉત !

[હે માધાશાના દીકરા, તારા મનમાં ગરાસીઆ લોકોનું ખસ ગામ નથી ખટકતું, એને તું રંગમતી નથી, અને અમારા ચોડી

થોડી જમીન (ખેતરડાં) ઝુંટવી લેવા તું શોધખોળ કરી રહ્યો છે ! સિંહ (શી) ધરડો થાય, મોટા શિકાર કરવાની તાકાત ન રહે, પછી જેમ દેડકાં મારીને ખાય એવું તું થું કરી રહ્યો છે !]

એ દુહો સાંભળ્યા પછી ચારણોનાં ગામ ઉપર દાણએ કોઈ દિવસ નજર ન નાખી

૬

એક વખત લીંબડી ઠાકોર હરિસિંહજીની સાથે દાણ દારકાની જત્રાએ ગયેલા. સાંથી પાછા આવતાં લીંબડી ઠાકોર જમનગરમાં જસાણ જમના મહેમાન બન્યા. જમસાહેબે ધેલાશા કામદારની કીર્તિ સાંભળી હતી. એ બહાદુર વાણિયાને એક વાર મળવા જસો જામ બહુ આતુર હતા. પોતે શસ્ત્રીર હતા. શસ્ત્રીરને જોવાનું મન કેમ ન થાય ?

જમસાહેબે લીંબડી ઠાકોરને વિનનિ કરી કે ‘ધેલાશાને દરબારમાં તેડી આવો.’

લીંબડી ઠાકોરે ઉત્તર દીધો : ‘મહારાજ ! એ વાણિયો વતાબ્યા જોવો નથી. એ તો મારાથી જ સચવાય છે. આપ એનું માન નહિ સાચવી શકો. એને કેટલીએક ખોટી આદતો છે, કે જે આહી જમના દરબારમાં ન શોભે.’

‘એવી તે વળી કઈ આદતો છે, ઠાકોર ?’

‘કોઈ પણ દાયરામાં કે રાજકચેરીમાં એ જાય ત્યારે એક તો ખોખારો ખાય, બીજું મૂછોના થોભા ઝાટકે, ત્રીજું પલોડી ભીડીને ખેસે, ચોથું હોકો પીએ, પાંચમું લીંબડીના તખ્ત સિવાય કોઈ ને નમે નહિ.’

‘કાંઈ વાધો નહિ, તમે તમારે એને આહી તેડી લાવજો. આપણે જોઈ લેશું.’

દાઢને પણ જામ જસાણના ગુમાનની ખજા હતી મરુતો
 એને એવડા કે કાં તો ન જરુ અને જરુ તો જામની અદ્ય મજરી
 મોં મગકાવીને દાઢ નૈયાર થયા ગામમાંથી ભેટ વાળવાની દમ આ
 પછેડીઓ મગાવીને નોકર પામે પોતાની સાથે ઉપડાવી લીધી જામના
 દગ્ગારમાં ગયા. આદત પ્રમાણે જોખારો ખાઈ મુજે દાય નાખી
 જામને સાદા રામગમ કરી, પછેડીની પર્વોડી બીડીને જોડા. જામના
 મોં પર કેવલ દેખાણો. જોજે જોપદારને ધજાગત કરી જોપદાર
 મોં સાથાની પછેડી જુટવીને ડંકી લીધી દાઢજે બીજ પછેડી પાં
 પનાંડી બીડી બીજ પાળ જુટાઈ. ત્રીજ, જોશી, જોમ પછેડીના
 મડાના નાખી આખી ગભા મડક બની ગઈ દાઢ પોતાનું અપમાન
 મુજુ નામજનું લાગી ગઈ નીકળ્યા ઉતાર ગાળ્યા ગયા જામની
 સામે પાળ જામ ન જરુ

જામનાડીયના અનર્માં તો રોષ નાજોતો એને બારી પાં
 મુજુ એવ દાઢને એકાંતમાં જોવાડ્યા. જામના પતરુ અને કા
 નામના જામ કરુ. જામના, નમરુની નોકરીમાં જામના
 જામના પતરુ જામના જામના જામના જામના જામના
 જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના

જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના
 જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના
 જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના જામના

ઘેલાશા

વાચીને માથું ધુણાવ્યું. દરબારને ઠપકો દીધો. ‘મને તેડાવવો’ તો તો ખરો? આટલી ઉતાવળ શીદ કરી?’

‘કાં?’

‘કા શું? આ તો ‘ફરતી પેશકશી’ માડી દીધી વારે વારે વધાર્યા જ કરશે. અગ્રેજની બાદશાહી જ્યારે આહી જામશે ત્યારે આપણાથી સુ’ કે આ નહિ થાય, દરબાર! તમે ગજબ કર્યો.’

‘હવે?’

‘હવે હું જોઉં છું.’

ઘોડીએ ચડીને ઘેલાશા ચાલી નીકળ્યા. વોકર સાહેબની છાવણી । હતી ત્યાં જઈને મુલાકાત લીધી. કહ્યું કે ‘હું લીંબડી દરબારનો રવાળા ખાતેનો કામદાર છું. પેશકશીના દસ્તાવેજ ઉપર મારી-મદદરની ચે સહી જોશે મારે લાવો, સહી કરી દઉં’

ભોળવાઈને સાહેબે દસ્તાવેજ દાખના હાથમાં દીધો. વાંચીને પલકવારમાં કાગળનો ટુચો વાળી, મોમાં નાખી દાણ પેટમાં ઉતારી ગયા, અને ‘હવે તો દસ્તાવેજ લેવા બરવાળે આવજો, સાહેબ!’ એટલું કહીને ઘોડીએ ચડ્યા. બરવાળામાં દાખલ થઈ ગઢના દરવાજા માથે ભોગળ લિપાવી

ફેજ લઈને વોકર બરવાળા ઉપર ચડ્યો ગઢ સામી તોપો ચલાવી. પણ એ ભુક્તિદાર જોરાવર ગઢ ઉપર કાર ન થઈ શક્યો. વોકરે વિશ્વિત કહેલું મોકલ્યું.

સાહેબ અને દાણ બેય જણા ઠરાવ કરવા બેઠા. સાહેબે પૂછ્યું : ‘તારી શી માગણી છે, ઘેલાશા?’

‘બરવાળાની બત્રીસીની ‘ફરતી જમા’ નહિ પણ કાયમી જમા રૂ. ૨૨૦૦૦ની બાંધી આપો.’

વોકરે દાણને લાલચો દીધો. ‘ઘેલાશા, જીદ કર મા આ

અત્રીસી તેં તારા બાહુબળથી ઘેર કરી છે. તારાં દસ ગામ જુદાં તારવી દઉં. તારા નામ પર ચડતી દઉં. અને તું લીંબડીનાં ગામની 'ફરતી જમા' બાંધવા દે.'

દાહ્યે જવાબ દીધો કે 'ન ખપે સાહેબ, મારે માગ ધણીને લુણુહરામ નથી થાવું. જે ધણી મેં ધાર્યો છે, તેનું જ હું બધું ચિંતવીશ મને બરાસો છો કે મારી સાત પેઢીને પણ મારો ધણી પાળ્યા કરશે. રજપૂત નગણો નહિ થાય '

ધેલોશા ન બદલ્યો. તમામ ગામડાં લીંબડીના નામ પર મંડાવી ફક્ત રૂ. બાવીસ હજારની 'કાયમી જમા' લખાવી લીધી આજ પણ ખીજા તમામની જમા અમદાવાદ જિલ્લામાં વધતી જાય છે છતાં ખરવાળા તાલુકાની રકમ એની એજ રહી છે.

તે દિવસ સાહેબની સલાહ માની હોત તો આજ ધેલાશાના વાગ્મોને ઘેરે એક મોનામૂલો તાલુકો હોત. પણ ધેલોશા ફક્ત કેમ રમે ?

૯

અદાવતીઆઓએ ખટપટ કરીને દાહ્ય ઉપર સૂરતના કબે. ફટગુનું વાગંટ કટાવ્યું છે. દધિયાગ પડિયાર બાંધીને દાહ્ય સૂરતમાં આવેલ છે પોતાના દીકરાને સગકાર દોળુ જાણે કેવા યે મંકતમાં નાખી દેશે એવી ચિતાભરી ધુટ્ટી માતા લીલાબાઈ બીમનાથ દાદાના નામની માળા ફાંચે છે.

આચિત્ત મૃત મળેજમા ગોળીગ થયા કે 'દોડો ! મિલાનુ જાવ ! સગકારી નિતેરી લૂટીને જાય ! '

લૂટનાના નામના ગીઝિયા સંમળના જ મળેવા ધેલાશાનાં કેરડાં જમ ! જમ ! જમ ! જેનાં બધાં ગરાં એવું દાક મારી કે 'જાઈ ! ઝટ મગી ઘેલી છોડો ! '

ઘેલાશા

માણસોએ સમજાવ્યા; ‘અરે દાજી ! આ તો સરકારી તિજેરી
પ્રાણી છે; અને લૂંટવાવાળા છે મિયાણા. આપણને જોણે કેદ કર્યા
છે તેના સારુ આપણે શીદ મરવા જવું ?’

‘અરે બોલો મા ! લૂટારાનું નામ પડે ત્યાં હું ખીજ વાત
વિચારું ? હું ઘેલો માધાણી ! મારા માવતર કોણ ?’

એટલું કહીને દાદીવાળો દાજી ચડ્યો. સરકારી ઘોડાં નીકળતાં
પહેલાં તો ઘોડીને દોડાવી લૂટારાનો પીછો લીધો, બેળાં કર્યા
એકલે હાથે તલવાર વાપરીને ધીગાણે રમ્યો. મિયાણા માલ મૂકી
જાગી નીકળ્યા. ઘેલાશાએ લૂંટનો તમામ માલ પકડીને સરકાર
ત કર્યો. કલેક્ટરને આ વાતની ખબર પડી. બહાદુર ઘેલાશ

યે શાખાશી આપીને છોડી મૂક્યા
અહીં જરવાળામાં માતા લીલબાઈને એ જ રાતે
ભીમનાથ સોણે આવ્યા; કહ્યું કે ‘લીલબાઈ, તારે દીકરે તો મિ
માર્યા, સરકારી તિજેરી બચાવી, અને હવે છૂટીને ઘેર આવે

ડોસીની આખું બિધડો ત્યાં દીકરો સામે બેઠો હતો.
કહેવાથી ઘેલાશાએ ‘ભીમનાથ’ નામના શંકરની જગ્યામાં ચારણ
વીધા જમીન બક્ષિસ કરી.

૯

શેઠ કુંડંબ લીબડીનું ‘જિંચુ’ ને આબરૂદાર કુંડંબ ગણાય :
ટકે જોરાવર એટલે માથાભારે પણ ખરું. એવું બન્યું કે એ
બનો એક દીકરો ધાધણપુર ગામે વસાવેલો, તે ગુજરી ગયો.
પાના બાપ લીબડી ખરખરે આવ્યા બહુ અફસોસ બતાવ્યો.
વાળાએ કન્યાને ધરાણાં લૂગડાં ચડાવેલ તો બધાં પાછા સોંપ્યા.
આ વખતે શેઠકુંડંબવાળા બોલી ગયા કે ‘શેઠ, તમને એટલું
કહેવાનું છે કે અમારે ઘેરથી પાછી ફરેલી કન્યાને હવે આવી

લીંબડીમાં તમારે ન પરણાવતી નહિ તો આપણે સારાવાટ નહિ રહે, સમજ્યા ?'

સાલણીને કન્યાનો બાપ તો આભો જ બની ગયો. પોતે સમજી હતો. એક વાર પાછી ફરેલી કન્યાને એના એ ગામમાં દેવાથી એને દેખીને આગલાં સાસરિયાનાં અંતર રહે, મરેલો દીકરા સાંભરી આવે, એટલા માટે ત્યાં ને ત્યાં સબંધ ન બાંધવો ભ્રષ્ટ્ર એમ માવતર હમેશાં વિચારે. આ વેવાઈ પણ શાણો હતો. ભૂલ ન કરત પણ આવાં મદભર્યાં વેણથી તો એના માથામાં ચરકો નીકળી પડ્યો. એતું અંતર ધવાઈ ગયું. એણે જવાબ દીધો કે 'જેઠ ! ત્યારે તો હવે મારી દીકરી લીંબડીમાં જ વરજે. ખીજે ક્યાંય નહિ વરે.'

એટલું કહીને એ ચાલી નીકળ્યો.

વિચાર કર્યો કે લીંબડીની અદર આ જેઠ કુટુંબની નજર સામે મારી કન્યાને ઘરમાં લાવે એવો ખે માથાજો તો એક ઘેલોશા જ છે. પણ ઘેલોશા શી રીતે માને ? વિચારીને એ વઢવાણ હાકોગની પાસે ગયો. વઢવાણ હાકોર એના એકી હતો. હાકોરને અને ઘેલોશાને પણ અત્યંત સદ્ભાવ હતો. કન્યાના પિતાએ એ કામ હાકોર સાહેબને લખાવ્યું.

હાકોર સાહેબે ઘેલોશાને જોલાવ્યા વચન માગ્યું. ઘેલોશાએ કહ્યું : 'બાપુ, મારી નોકરી સિવાય ખીલું ગમે તે માગજો.'

હાકોરે માગ્યું : 'તમારા દીકરા મોરભાઈનું વેવિશાળ આ ધાંધલપુરવાળી કન્યા સાથે કરો.'

ઘેલોશાને ફાળ પડી કે જેઠ કુટુંબ સાથે વેર થશે પણ વચને બંધાયા ! શું કરે ?

લીંબડી આવીને દાણએ શેઠ કુટુંબ કને પોતાની લાચાર દશા જૂ કરી. હાથ જોડીને રજા માગી બોલ્યા કે ‘હું આપને ખાત્રી માપું છું, હું આંહીથી નહિ, બરવાજેથી જન જોડીશ.’

પરંતુ શેઠ કુટુંબવાળાએ એની નમ્રતાની કાંઈ કદર ન કરી. એ તો ઊલટા કોપાયા અને અધટિત આકરાં વચનો કાઢવા મંડ્યા.

પછી તો દાણની ધીરજ ખૂટી. એ બોલ્યા: ‘મારી લાચારી આપના કાંઈ હિસાબમાં ન આવી. તો હવે જુઓ, આંહીથી જ જન જોડીશ: મારા ઘરની દિવાલે બરાબર રસ્તા માથે જ એક ગોખ મુકાવીશ, ત્યાં બેઠી બેઠી મારી દીકરા-વહુ મોતી પરોવશે અને હાલતા ચાલતા તમે તે જોશો.’

આટલું કહીને દાણ ચાલ્યા. અને પછી—

ધાંધણપુરના ઢેસડી, ને બરવાળાને મોર,
હાથી આવે જૂલતા, ને શરણાયુંના શોર.

એવી ધામધૂમથી મોરભાઈ ને પરણાવી આવ્યા. બોલ્યા પ્રમાણે ગોખ પણ પડાવ્યો. એનો દુહો પણ જોડાણે

શેઠુંહંઈ છોકરા ઉચે કરતાં આળ,
મૂછે રંગ મધરાજતણ! ગેલા! ઉતારી ગાળ.

[શેઠ કુટુંબનાં છોકરાં સહુની છેડ કરતા. રંગ છે તારી મૂછોને હે માધાશાના (પુત્ર)] તે તારા પરથી એ મેણું મટાડયું.]

* આ ગોખ સબંધી હકીકત એવી બની કે તે ગોખ સામે જ શ્રીનિલ વિતાબર સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના ઉર્ફે દૂ દિયાં ધર્મનાં સાધ્વીઓ માટેનો હપાશ્રય હતો. તે ઉપાશ્રયના ગોખની સામે આ વેલાશાનો ગોખ બધાવા માંડ્યો. વેલાશા પણ દૂ દિયા હતા અને શેઠનું કુટુંબ પણ દૂ દિયો ધર્મ પાળતું હતું એ હપાશ્રય શેઠ કુટુંબે જ બધાવેલો હતો, વેલાશાના ગોખ આ પ્રમાણે સાધ્વીઓ અને ધર્માર્થે બેસતાં બૈરાંઓની સામે જ ચલ્યાય તે સામે શેઠ કુટુંબ ધણો વાવો લીધો, પણ વેલાશા ન માન્યા અને ગોખ બાંધ્યા.

આથી શેઠકુટુંબ રાજ્ય સામે રિસાલું. તેમને મનાવવા ખાતર, અને ઘેલાશા હથુના વહીવટની તપાસણી થવી જ નેઈએ તેવો તેમણે આગ્રહ કર્યો તે ખાતર, ઘેલાશાનો વહીવટ તપાસવાનું ઠાકોર હરિસંગજીએ નક્કી કર્યું.

આમ પણ કહેવાય છે: શેઠવાળાઓએ રાજ્યને એવી લાકડ્ય આપી કે ‘જે ઘેલાશાને એક વાર કેદમાં નાખો તો અમારા રા. છ લાખ રાજ પાસે લેણા નીકળે છે તે છોડી દઈએ.’

હરિસંગજી ઠાકોર એ લાલચમાં લપટાણા. ઘેલાશાને બોલાવવા બરવાળે અસવાર મોકલ્યો. ઘેલાશા તૈયાર થયા. પણ એનાં માતૃશ્રી દેવી જેવાં હતાં, એમને માઠાં શુકન જણાયાં. દીકરાને એણે બહુ સમજાવ્યો. પણ દીકરો કહે, ‘માડી, મારો ધણી બોલાવે ત્યારે મારાથી પાણી પીવાય રોકાવાય નહિ.’

ઘેલાશા લીંબડી પહોંચ્યા. દરબારગઢમાં ગયા. સામે આવીને તો કાઈ એ સાવઝને પકડી શક્યું નહિ. એટલે આરબોએ પાછળથી અચાનક પકડ્યા ને કેદમાં નાખ્યા.

ઘેલાશા કહે કે ‘એક વાર મને ઠાકોરનું મોં જોવા દો.’

પણ ઠાકોર નીચે ઊતર્યા જ નહિ !

ઘેલાશાએ અનન્યનો ત્યાગ કર્યો.

એ વખતે સનાળીના ચારણકવિ કશીઆભાઈ મારવાડમાંથી પાછા ચાલ્યા આવતા હતા. આ ચારણ કાઠિયાવાડના કેટલાયે રાજસ્થાનોમાં દેવ માફક પૂજાતા. રાજાઓ પણ એની અદમ છોડતા નહિ. એ વૃદ્ધ દેવીપુત્ર લીંબડીના દરબારગઢમાં આવ્યા.

× કાઈ કહે કે કશીઆભાઈ પોતે નહિ ગયેલા, પણ ગીત રચીને કાઈ બીજા ચારણને કહી સંભળાવતા લીંબડી મોકલેલો.

દાજના સમાચાર સાંભળીને એમના દિલમાં ઊંડો ઘા પડ્યો. ઠાકોર ઉપર એના કોપની સીમા ન રહી. ઠાકોરને નીચે આવવા કહાવ્યું. ઠાકોર મહેલની સીડી પર દેખાયા કે તરત કવિએ પોતાના મોં ઉપર ફાળિયાનો છોડો ઢાંકી દીધો, ને પીઠ ફેરવી બિભાં બિભાં ઠાકોરને ઠપકાનું એક ગીત સંભળાવ્યું કે ‘એ બાપ હરિસંગ ! હરપાળના પેટ હરિસંગે બીડીને આવી ખોટ ખાધી ! રાજ હરિસંગ ! સાંભળ સાંભળ !’

[ગીત-જંગલ]

૧

દાવા બાંધેલો ગોહિલેલાં સામે, ચૂડાકો ભાંજેલો ડોહ,
અર્ચાંકો મોડેલો માન, જંગલો અથાહ;
હિન્દવાંકો છાન ગેલો જાલવો ન હુતો હરિ !
સતારા સું બજારેલો હુતો ગેલો શાહ !

૨

નવે ખંડાં માંચ અસો કીલેરો પ્રધાન નાહી,
દાવદારાં લાગે અસાં કામદારાં દાય;
બોલ ભૂલ આવી કાંઈ આવડી હલાણી બાબા !
માધાણીકું બેડીઆં ન હોય પાખાં માંચ.

૧. ગોહિલેલાં સામે પડી સમોવડીઓ યદિને ઝડનારો, ચૂડાસમાઓનાં અભિમાન તોડનારો, દુરમનોનાં માન મોડનારો, અને મેદાને જંગમમાં બહાદુરીથી લડનારો—એવો હિન્દુઓના છત્રચ ને વેલારાશા, તેને હે રાજ હરિસંગ ! તારે નહોતો પકડવો, ઉચિત તો એ હથું કે એને સતારાની ફેજ સામે લડવા મોકલવો હતો.

૨. નવ ખંડમાં કોઈને આવો પ્રધાન નથી મળ્યો. પોતાના દુરમનોને (સમોવડીઓને) દૃઢ્યમાં સાથે એહું કામદારું કરનાર બીજો કોઈ ન મળે. હે બાપ ! હે હરભ્રજના પુત્ર (હલાણી) ! આવી ભૂલ શું કરી બેઠો ? માધારાના પુત્ર વેલારાશાના પગમાં કદી બેડીઓ ન રોલે.

સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા

સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા

૫

સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા
સાચું જીવન ગાથા

૩. તારો મોઢ પેમાગા કેવો દનો ! તારા બાસાગી નાનની દાન જેનો
ને તારા નાનુબાના દરમયા તીર-મદય નેરો ! તારા શેની ધડી બીનથી ના
ધાપ, જે નાનુબાના ધાળી ! (લીબળના સ્વામી) જેની રીને કડી રાજેર ઉપર
કુમ્મનોએ દહ્યો કર્યો તેની રીને તારી લીબળ ઉપર કોઈ દિવસ દહ્યો થાય
ત્યારે મુખેથી વા કંઈકો રાનુબાની સાન પેસાયાને ખંડો કરજે, એ લીબળને
લોપવા નહિ આગે.

૪. ઘેરે શા તે તારા બીન કુમ્મનોની જમીનને સાકળે બાધીને કળજે
રાખનાર હશે. એવા પ્રધાનને બહીષ્ણાને નાખવામાં આજે તે અદિય
અનુચિત હુલ કરી નાખ્યુ, હે રાજ ! કોઈ હાથા શ્રીમંત લોકોની શીખવણી-
થી પૈસાના લોભમાં પડીને આવા પુરુષની આગર લેવાનુ તને કેમ સૂઝ્યું !

૫. કાત્રી વીર વિક્રમ રાજ મરવા પડેલા તે વખતે કોઈએ એને સલાહ
દીધી કે 'કાગડાનુ માસ ખાવાથી અમર રહી શકાય' એ વીર વિક્રમ જેવા-

કાગડા લીબળનું નામ છે, અસલ ખાદી ત્યાં હતી.

૬

શામકો હરામી કામી ગામકો નહોતો શત્રુ,
ફેળેતીઓ નાહી કોઈ કામકો ફેળેત;
માર્ચા હંડા જશે વે તો રામકી દુહાઈ માંને !
નાથ લીખડીકા ! થાને કામકો ન દેત

દરબારગઢ પડ્યા દેવા લાગ્યો આવું ઠપકાનું ગીત દોકોરને
હૈયે અટકવા લાગ્યું. દોકોર દાદરો ઊતરવા મંડ્યા, પણ ગઢવી સામે
મુખે થયા નહિ.

રોટલા જમવાનું ટાણું હતું, પણ કવિ લીખડીની ભૂમિમાં ન
રોકાયા. ખરે બપોરે ચાલી નીકળ્યા સામેના સૌકા ગામે જઈને જમ્યા.

રાજજીને વિમાસણ થઈ, ચારણનો ઠપકો વસમો લાગ્યો;
પણ ઈજ્જત કેમ જવા દેવાય ? ત્રણ લાખ રૂપિયાનો દડ ભરવાની
શરતે ઘેલાશાને છોડ્યા.

એ નીતિવાન કારભારીના ઘરમાં ત્રણ લાખ રૂપિયા પણ ન
નીકળ્યા એણે તો કદી પોતાના માલિકની સાથે જીદાઈ બણી નહોતી.

મુજા રાજાએ પણ જીવનના લોભમાં પડીને એ શીખવણીને વચ્ચે યદ્ય કામકો
ખાધો એથી કાંઈ એ બચ્યો નહિ, ઊઘટો બ્રહ્મ બન્યો. તેવી રીતે તે
પણ આજે કામકો ખાધા જેવું કૃત્ય કર્યું. ધણે વખત થયા તને હલકાં
લોકો આવા કુસમ શીખવતાં હતાં, તે આજે તે પ્રગટ કર્યો. હે લીખડીના
નાથ ! એથી નાણાંની છાજો તારા ઘરમાં ન આવી પડી, (તારાં મનમાં એમ
હતું કે ઘેલાશાએ તારા રાજમાર્થી ખૂબ દ્રવ્ય એકઠું કર્યું તે તને મળશે)
પણ ઊઘટો તમામ લોકોનો ઠપકો મળ્યો.

૬. ઘેલાશા કાંઈ રાજ્યનો નિમકહરામ લાલચ નોકર નહોતો, અથવા
ગામનો ચત્રુ પણ નહોતો; તેમ કોઈ કામમાં તને ફેળેત કરે તેવો પણ
નહોતો. જો એ મારવા લાયક કે દડવા લાયક આદમી હોત, તો હું
રામદુહાઈ ખાઈને કહું છું કે તને હું ઠપકો ન દેત

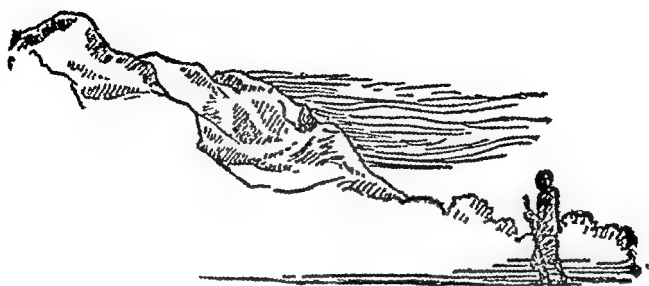
આપણે જાણીએ છીએ કે જીવન એ એક
 સંઘર્ષ છે. આ સંઘર્ષમાં જીવનના
 સ્વભાવને જાણીને, આપણે જીવનને
 સફળતાથી પાર કરી શકીએ છીએ.

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવન એ એક
 સંઘર્ષ છે. આ સંઘર્ષમાં જીવનના

સ્વભાવને જાણીને, આપણે જીવનને
 સફળતાથી પાર કરી શકીએ છીએ.

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવન એ એક
 સંઘર્ષ છે. આ સંઘર્ષમાં જીવનના

●આવા સ્વામીમહા શ્રીને લીજીના ઇતિહાસમાં બહુ સ્થાન નથી.
 કેમ બાળે એવી કોઈ વ્યક્તિ જ કહી હોવાત નહોતી.



૮. ભેંસોનાં દૂધ !

કુંગરા અને વનરાઈ વચ્ચે જ્યાં જુગોજુગથી વિવાહ વર્તે છે, એવી સોરઠ દેશની સોહામણી ગીરનાં તો સોણાં ચ મીઠાં લાગે. ઘણી ગીર કપાઈ ગઈ છે, કપાતી જાય છે; પણ જે ભાગ હજી રહ્યા છે તે ભાગની રૂપ ખરે જ અદ્ભુત છે.

ઉનાળાના સૂકા દિવસોમાં પાન ખરીને ઝાડ દૂંઠાં થઈ ગયાં હોય, ખડ સુકાઈને ઊડી ગયા હોય અને ઝરણાં સૂકાં પડ્યાં હોય, ત્યારે તે ભાગમાં જનારને ખરી ખૂખી જણાતી નથી. પણ એક બે સારા વરસાદ થઈ ગયા પછી વનરાઈ લીલવણી આદરે ઝડપી હોય, લીલાંછમ ખડ છાતીપૂર ઊભાં હોય, દરેક નદીઝરણું આનંદમાં ખળખળાટ કરી રહ્યું હોય, તે સમયની ગીર જોઈ હોય તેનાથી એ છવતાં સુધી બુલાય તેમ નથી.

એક સારો વરસાદ થઈ ગયાના ખખર મળતાં તો દૂર દૂરથી રખારી, ચારણ, આહર, કાઠી અને દરેક મોટા માલધારીઓ પોતાનાં ઠોર લઈ ગીરમાં ચારવા જાય છે ટેકેટકાણે ઝૂંપડાં અને ટોરની ઝોડા બંધાય છે, પરોડિયે પરોડિયે વલોણાના ધમધમાટ, ઘટીના નાદ સાથે ગવાતાં પ્રભાતિયાં, રાત્રે કર્યાઈ લજનની ધૂન તો કર્યાઈ દુહા,

કર્તાઈ વાતો તો કર્તાઈ ગ્યારી-ગાગ્યના પાવાના મ'ણ નાન, ક્યારેક
 દુગર ગજની મુઠની ગિતની લુક, તો ક્યારેક પશુ (એ નામના
 લગણ)ની છીકારીઓ, ક્યારેક સાગ્યનાં ભાગુક, મગત ખૂંટાની
 ત્રાડ, મોરલાના ટોમ; આ બધું જોગે અનુભવ્યું હોય તેને જ તેની
 ખરી ખૂબી સમજાય.

બગબગ મધ્યગીરમાં દુગરેવીટયુ એક નીર્વધામ છે. ત્યાં રક્ષમણી
 નો દુગર છે. તાતા પાગીનો કુલ છે, ભગવાનની સ્થામ મૂર્તિવાણુ
 મદિર છે. એનું નામ તુળમીન્યામ છે. કેટલાક વગસો પહેલા તુળમી
 સ્થામની આસપાસ કેટલાક આગજોના નેસ પડ્યા હતા. દેશમાં
 દુકાળને લઈ ઉનાળામાં પણ કેટલાક ઝૂપડાં બાંધી ત્યાં જ પડ્યા હતા,
 તેવામાં ઢોરમાં એકદમ શીળીનો રોગ ફાટી નીકળ્યો. ઘણા માલધારી
 માલવિહોણા બનીને માત્ર લાકડી લઈ દેશમાં પાછા ફર્યા બહુ જ
 થોડા ચારણકુટુંબ ત્યાં રહ્યા.

એક આગજને માત્ર બે નાના ખડાયાં ગળ્યાં, બાકીના ઢોર તો
 મરી ગયા, પણ ચારણિયાણી પોતાના પિયગથી બે પાડીઓ લઈ
 આવી. આ પ્રમાણે એ ચારણને ચાર નાનાં ખડાયા થયા. તેના
 ઉપર જ તેનો નિભાવ હતો. 'આગળ જતા સારી ભેંસો થશે, એના
 દૂધ લીધાથી ગુજરાન ચાલશે' એ આશાથી બહુ ચાકરી રાખવા માંડી.
 ચારે ખડાયાં મોટાં થયા, અસત્ત ગીરની વખણાય છે તેવી ચારે ભેંસો
 થઈ. મોટા માથાં, કોડિયામાં દીવા કરી મૂકી રાકાય તેવા વળેલા
 બબ્બે ત્રણ ત્રણ આટા લઈ ગયેલાં શીંગ દેવળના ચલ જેવા પગ,
 ટૂંકી શુંડી ફાંટમાં આવે એવા આઉં; પથારી કરી સૂઈ ગહેવાય તેવાં
 વાસનાં પાટિયા આમ બધી રીતે વખણાય તેવી ચારે ભેંસોને જોઈ
 ચારણ વરવહુ આનંદ કરે છે.

દિવસે ચરીને સાંજરે ટુંઝયુ રડ્યે જ્યારે ભેંસો થેજ આવે, ત્યારે
 ચારણિયાણી ઝોકના ઝાંપા પામે ઝબી જ હોય. અને જોતાં વેંત જ

૧ ‘મોળી ધાખી ઇદી ! બાપ ગોદડ ઇદી ! ખમાં મોળી શેલર ! આઈનાં રખોપાં મોળી મા !’ કરી કરી ભેંસોને આવકારે, પોતાના પછેડા વતી એના અંગ લૂછે, પછી ખાણુ ખવરાવવુ હોય તો ખવરાવે

ચારે ભેંસોને વીઆવાને હજુ ત્રણેક માસ બાકી છે. ‘ચારે વીઆશે; અધમણુ અધમણુ દૂધ કરશે; રોજ સાત આંક શેર ઘીની છાશ થશે, ગુજરાન બહુ સારું ચાલશે’ એ વિચારો ને વાતો બન્ને ચારણુ જણુ કર્યા કરે છે અને આશામાં દોહલા દિવસો વિતાવે છે.

ભાદરવો આવ્યો; ભરપૂર વગ્ગ્યો, હેલી મચાવી. આંકેક દિવસની હેલી થઈ. વરસાદ અનરાધાર પડે છે તેથી ધણુ માલધારી ચારવા જવાને બદલે ભેંસોને છોડી મૂકે છે એટલે ભેંસો પોતપોતાના ચરવાના નેખમે (ઠંકાણુ) ચાલી જાય છે. અને સાંજરે ધરાઈને પાછી પોતાની જાણે નેસે ચાલી આવે. ધણુ દિવસથી રોજરોજ આમ ચાલે છે.

એક સમે બરાબર મેઘલી અંધારી રાત છે. વાદળા ગટાટોપ જમ્યાં છે. ક્યારેક ક્યારેક વીજળીના સળાવા થાય છે. વરસાદ ઝીણો ઝીણો વરસવો શરૂ થયો છે. તે ટાણામાં કોઈ આહરેના બે જુવાન ગીરમા નીકળેલા છે. દિવસે આ ચારે ભેંસોને તેમણે જોયેલી. નજરમાં આવી ગયેલી, આહિભા થયેલી અસલ ભેંસો લઈ જવાય તો મોંમાગ્યો પૈસો મળે એવી આશાએ આહીરોની મતિ બગડી ગઈ. અડધીક રાત ભાગી ત્યારે બે ય ચોર ઝોકે આવ્યા. ચારણુ-ચારણિયાણી નેસતુ ધ્રાગડીઉ કમાડ દઈને મીડી નીદરમાં જમી ગયાં છે. ઝોકનો ઝાંપો ઉઘાડી આહીરોએ ચારે ભેંસો હાંકી એકદમ દોડાવા જ માંડી. જખખા આહિભર થયેલી ભેંસો ટેટલીક દોડે ! તો

૧ મારી ધાખી (નામની ભેંસ) આવી !

બાપ ગોદડ (નામની ભેંસ) આવી !

ખમ્મા તને મારી શેલર (નામની ભેંસ) !

માતાજી તારા રખવાળાં કરે, મારી મા !

પણ લાકડીઝોના માર મારી નેટલી ઉતાવળે દાંડી સકાય તેટલી દાંડી સવાર થયું ત્યાં ગીર બહાર નીકળી ગયા.

સવારે ચારણુ જન્યો. બેંચુ ત્યાં ઝોક ખાલી પડી છે ધડક તો ધાયું કે જાંચો ઉધાડો રટી ગયો હશે, તેથી બેંસો ચરવા ચાલી ગઈ હશે. રોટલો તૈયાર થયો કે છાશ પીને રાજ બેસો જતી તે નેખમે ગયો. પણ ત્યાં બેંસો બેવામાં આવી નહિ. વરસાદ વરસતો હતો તેથી બીજે નેખમે ચડી ગઈ હશે, સાંજરે પાછી આવશે, એમ ધારી પાછો ઝૂંપડે આવ્યો. સાંજરે ધણીધણિયાણી બેંસો ભેળા, પણ બેંસો તો આવી નહિ. ત્યાર પછી ખરેખરી ચિંથઈ. ફરીને આસપાસ બધાં સ્થળો ભેઈ આવ્યો, ગીરમાં ગાળે ગા રખડ્યો, પણ બેંસોનો પત્તો મળ્યો નહિ પછી તો ચોરાઈ ગયાં વહેમ આવ્યો.

બેંસો ધણી હોય તો નો તે ટોળામાંથી એક બે ત્રણ ચાગ નોખી તારવવી સહેલ નથી. કાચાપોચાથી તે નોખી પડે ન નહિ. કદાચ મારે પણ ખરી કોઈ બહુ હિંમતવાળા બે ત્રણ ચોર હોય તે એવાં મોટાં ટોળામાંથી બે ત્રણ જેવી તેવી બેંસોને ભુદી પાડી લઈ જાય તો એની મોટા માલધારી બહુ દરકાર પણ ન કરે ગોત કરવા જવાની મહેનતથી કંટાળીને જતી જ કરે. પણ આ તો ચારે બેંસો સાથે જ ગઈ-બધી ગઈ! જેના ઉપર કેટલીય આશાઓ બાધેલી તે બધી ગઈ, વળી બેંસો પણ જેવી તેવી નહોતી.

ચારણુ ચારણિયાણીએ પોતપોતાનાં સગાઓમાં જઈને વાત કરી. પણ ભોળપ અને નિર્દોષ ભાવનાં ભરપૂર આ પરજીઆ ચારણો. એક તો મનમાં મસ્ત જ હોય. તેમાં વળી બેંસોનાં ઘાટા દૂધ પીવાથી અને દૂધની સાથે વગડાઉ સામો કે રાજગરા જેવાં ખડમાં ધાન મિલાવી ખીર કરી કરી ખાવાથી આજસુડા થઈ ગયેલા. નીકળીએ છીએ! હા નીકળીએ છીએ! એમ કરતાં કરતા પંદર દિવસનાં પરિયાય પછી જ જણુ શોધ કરવા નીકળ્યા.

ગીરમાંથી નીકળ્યા પછી તો બેંસોને દોડાવવાની જરૂર જ નહોતી. તેથી આહીરો એને ચાક દેતા દેતા ધીમે ધીમે લઈ વાળાકમાં આવ્યા. પોતાનાં સગા ઓળખીતાને ઘેર રોકાતા રોકાતા જેતપુર આવી પહોંચ્યા.

સવારનો પહોર છે. બાદરના કાંઠા ઉપરના એક ઝૂપામાં એક દરબાર ખાતગીમાં પોતાની હેડીનાં થોડાક માણસનો ડાયરો કરીને એકા છે. કસૂળા લેવાઈ ગયા છે. શિરામણી કરવા ભડવાની તૈયારી છે. એમાં બરાબર બાદરના કાંઠા ઉપર ચારે બેસો બેળા બન્ને આહીર નીકળ્યા. ઝૂપા ઉપરથી દરબારે બેસો જોઈ. છોટી પણુ એ બેસોની જાત જાની રહે તેમ નહોતી. ડાયરો બધા બેસો સામે તાકી રહ્યો. વેચાઉ હોય તો મોંમાગી કિંમત આપીને પણુ એ બેસો રાખી લેવા જેવી સૌને લાગી.. ત્યાં જઈ, તપાસ કરી, વેચાઉ હોય તો તે પોતાની પાસે લઈ આવવા દરબારે એ માણસને કહ્યું બાદર તરફની ગઢની ખડકીમાંથી બન્ને જણુ નીકળ્યા. આહીરોએ આ આદમીને આવતા જોયા. કડોડામા ખેડેલ ડાયરાને પણુ જોયો. ‘ચોરનુ હૈયુ કાચુ’ એ ન્યાયે કોણુ જાણુ શા કારણથી પણુ એકદમ બન્ને આહીર ખીના બેસો મૂકીને લાગ્યા. એ પ્રમાણે આહીરો ભાગતા જોઈ, બેસો ચોરાઉ હશે એવું માની. દરબારે તે બેસો હાંકી લાવવા ખીજ એક આદમીને દોડાવ્યો. બેંસો ગઢની ખડકીએથી ગઢમાં આવી. સૌએ બેંસો જોઈ. ‘ગમે તે રીતે પણુ બેમો રાખવા જેવી છે, એમ અંદર અંદર વાતો ચાલવા લાગી. દરબારનું મન પણુ પલટાણુ પાસે ખેડેલાઓએ કંઈક મજબૂત ક્યું. ઉવટે બેંસોને તખેલામાં આવેરે ખૂણે બાંધી સંતાડી દેવાનું ક્યું.

ગોતતા, ગોતતા, ચારણો જેતપુર આવી પહોંચ્યા, ગામને ટીંબે પૂછપરછ કરતાં વાવડ મળ્યા કે ‘હા બાઈ, ચાર જખ્યર બેસો અમારા ..દરબારને બાદરને કાઢેથી રેઢિયુ મળી હતી અને દરબારે એને ગઢની માયલીદાર બાંધી છે.’

‘તયીં દવે ફર નહિ,’ ચાગણો હજીએ જાણીને જોયા.
‘આપણી બેસુ કાઠીને ઘેર એટલે તો ભગવાનને ખોળે બેઠેલી મળ્યા.’

એવા વિશ્વાસુ ચાગણો કાંગ ઉઝાળતા દરબારની ડેરીએ આવીને
ઊભા ગયા અને દરબારની વાટ જોતા બેઠા.

એક પહેર, બીજો પહેર, ત્રીજો પહેર પણ દરબાર
ડોકાયા નહિ દરબારને જાણ થઈ હતી કે બેસોના મજાળા મળીને
આવી પહોંચ્યા છે એક તો પેટ મેંડુ હતું જ તેમાં પણ પડખીયા
જાળો મળીને વડાગા થયા સારુ પાપની શિખામણ દીધી કે ‘
ભાણુ! એમ બેસુ દેવાય કે શી ખાતી કે બેસું એનીયુ છે.’

બીજા ટોકા પૂરો કે ‘તયી આપણે ખવગચ્ચુ છે! દરેક પા
પાન મળુ ફર કરે છે, દસ ગાગ એક વીની જાણ થાય ને,’
સારુ સુધી બચાવીને એમ આવી દેવાય કાઠી.’

‘હા, તો આપણ જ બાળને!’

જાણી રાતના બાળેલા દરબાર જાણ બી જાણ કહેલ
‘તયી તમાની મનુ મળી, ભાઈ!’

જાણી જાણી જાણ વધી ગયા ‘તયી જોડા તમારો
જાણી જાણી જાણ પૂરતી તમારી તો જાણી થઈ ગયે દરેક
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી

જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી

જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી

જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી

જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી

લેસોનાં દૂધ !

ડેલીએ ચારણ આવે તેનાથી સ્વર્ગપુત્ર કાઢી મોઢું સતાડે નહિ, આ આશાએ બિચારા ચારણોએ જતા આવતા ધણાની સાથે સદેશા કહેવરાવ્યા, પણ દરબાગ તો મળ્યા જ નહિ તેમ ચારણ પણ ભૂખ્યાતરસ્યા ડેલીએ સાંજ સુધી બેઠા રહ્યા.

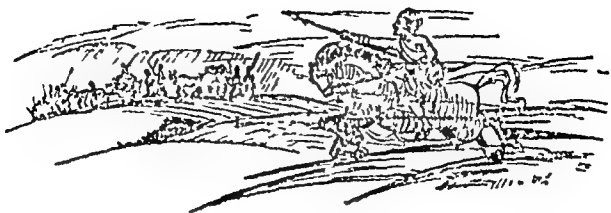
છેવટે ચારણોએ ધા નાખીને ત્રાગાં કરવાની ન્યારે તૈયારી કરવા માંડી, ત્યારે દરબારથી તાપ જીરવાયો નહિ. હવે લેસો આપવામા આવે તો તો વળી વધારે જોડું દેખાય ચોરાઉ માલ સઘર્યાતું તહોમત પણ આવે વાત બહાર તો પડી ચૂકી છે, હવે શું કરવું ? ચારણ ત્રાગા કરશે, કુગિયાદી કરશે. તપાસ થશે, લેસો નખેલામાંથી હાથ આવશે, માથે તહોમત આવશે માટે કાઈ ઉપાય ?

હજૂરિયા બોલ્યા : ‘ હા બાપુ ! એમા બીઓ છો શું ? ચારણ ના કરશે, તેમાં આપણી શું તપાસ થાય ? અને તહોમત તો લેસો ધ પડે ત્યારે આવે કે એમ જ ? લેસોને મારી નાખી તખેલામાં જ ડી છો એટલે થયું. અને ચારણોને મારો ધક્કા. ડેલીએથી ઉઠાડી મૂકો ’

દરબારને પણ એ વાત ગમી. લેસોને મારી નાખી કાઢી દેવાનો હુકમ થયો. ઘુરત હુકમનો અમલ થયો. ચારણોને ધક્કા મારી ડેલીએથી ખેસવ્યા. બહાર બેઠીને ચારણોએ ધા નાખી.

‘ એ મામાહી ભણો, આ તોળા ગલરુડા ત્રાગાં કરતા સૈ. સરજના પુત્રોને લીંદું ગળે વળગતી સૈ. પણ બાપ ! લીંદુનાં દૂધ-તોળે ગળે કેવો બિતરહે ? ’ [મામાને કહ્યો, તારાં ગલરુ બાળકો ત્રાગાં કરે છે. અરે સરજના પુત્ર ! તને લેસો ગળે વળગે છે, પણ લેસોનાં દૂધ તારે ગળે શી રીતે બિતરશે બાપ ?]

કોઈએ હાથ કાપ્યો, કોઈએ પગમાં છરો માર્યો એમ છએ ચારણોએ ત્રાગાં કર્યા. ડેલી ઉપર પોતાનું લોહી છાંટીને ચાલતા થયા. તે દિવસ તો રાત્રે દરબારમાં કોઈએ બાધુ નહિ. સૌને પછી તો બહુ વિચાર થવા લાગ્યો. પણ પછી પસ્તાવો શા કામનો ?



૯. ભોળો કાત્યાળ

ભોળો કાત્યાળ સનાળી ગામનો કાડી હતો. ઇશ્વરે એને મઠપણમાં દુ ખના દિવસ દેખાડ્યા, ખાવા અન્ન રહ્યું નહિ; એક તલવાગ્ને બગલમાં દાખીને ભોળો કાત્યાળ દુનિયામાં ચાલી નીકળ્યો.

ચાલતાં ચાલતાં ગીરની અંદર કુંગરે મઢેલા ચાચઈ નામે ગામમાં આવી પહોંચ્યો. ચાચઈમાં આપો માણુશીઆવાળો રાજ હતો હતા. ડેલી ઉપર દરમાઝ બેઠેલા છે એકખીજાએ રામરામ ક્યા. દરઆરે નામકામ પૂછ્યાં; કાત્યાળે પોતાની કથા કહી સભાળી.

‘આમ ક્યાં સુધી, આપા ?’ દરઆરે સવાલ પૂછ્યો.

‘જો બાજરી મળે ત્યાં,’ કાડીએ ઉત્તર વાળ્યો.

‘ત્યારે આંહી રહેજો ?’

‘હાલે.’

‘શુ કામ કરજો ?’

‘તમે કહેજો તે.’

‘બહુ મારુ, આપણી બેમો ચારો અને મોજ કરો.’

ખીજા ત્રિસથી ભોળો કાત્યાળ બેમો ચારવા લાગ્યા. પાઝીને કાડીને પસઝ ચાગવા જાય, મવારે આવી શિગમણ કરે, વળી પાઝાં ટોઝાં કરે, તે સીમમાંથી દો આથમ્યે વળે. બહુ બોલવું ચાગતું અને જમવું નથી. માણુમોમાં કાડવા બેસવાનો એને શોખ નથી.

એક વખત મધરાતનો સમય છે. ટમ ! ટમ ! ધીરે વરસાદ વરસી રહ્યો છે, બોળો કાત્યાણ એકઠાળીઆમા સૂતેલા છે. એ વખતે ઘોડહારની અંદર કંઈક સંચાર થયો. અધારામાં કાત્યાણ ત્યાં જઈને છાનામાના ઊભા રહ્યા કાન માંડીને સાંભળે ત્યાં તો બહારથી કોઈ ભીંતમાં ખોદતું હોય એવું લાગ્યું. પોતાની તલવાર હાથમાં ઝાલીને કાત્યાણ ચૂપચાપ ત્યાં લપાઈ ઊભા થોડીવારે ભીંતમાં ખાંકારુ પડ્યું. ખાંકારામાંથી એક આદમી અંદર આવ્યો. કાત્યાણની તલવારને એક જ ઝટકે, એ ચોર ' વોય ' કરીને પડ્યો.

અંદર એ અવાજ થયો, એટલે બહાર ઊભેલા ખીજા ત્રણ જુવાનો ભાગ્યા કાત્યાણ તો ત્યાં ને ત્યાં જ ઊભા રહ્યા. થોડીવારે ત્રણ જણ પાછા વળીને ઊભા કાત્યાણે કળા કરી. કોઈ ઘરદીના જેવો અવાજ કાઢીને ખાંકારા પાસે ખેંચી બોલ્યા;

‘ અરર ! ભણા માણસ ! લાગી જવ છો ને ? મને ઘોડીએ પાટુ મારી તે કળ ચડી ગઈ છે. એક જણ તો અંદર આવો ! ’

ચોરો સમન્યા કે એ અવાજ તો ઘોડીની પાટુનો થયેલો. એટલે ખીજો આદમી અંદર દાખલ થયો. એને પણ કાત્યાણની તલવારે એક ધાએ જ પૂરો કર્યો. પછી તો બહાર ઊભેલા બે જણા ભાગ્યા. કાત્યાણ બહાર નીકળ્યા. બેડિ ભાગનારાની પાછળ દોટ મૂકી એકને પૂરો કર્યો, ખીજો હાથમાં આવ્યો નહિ, એટલે તલવારને પીંછીથી પકડીને કાત્યાણે છૂટો ધા કર્યો. એ ધા ચોથા ચોરની કેડમાં આવ્યો અને એ પણ જમીનદોસ્ત થયો.

ચારેનાં મડદા ઉપાડીને કાત્યાણે તળેલામાં ઢગલો કર્યો. પેલી પીંછીથી પકડેલી તલવાર છૂટતાંની સાથે સાથે કાત્યાણના હાથના આંગળાં પણ કાપતી ગયેલી એ વાતનું એને પાછળથી ઝોસાણું આવ્યું. પીડા થવા માંડી હાથને પાટો બાંધીને કાત્યાણ તો પાછા સૂઈ ગયા. અને ટાણું થયું સારે પસર ચારવા ચાલી નીકળ્યા.

સવાર થયું, આપો માણુશીઆવાળો તમેનામાં થીડીએ
ખૂબર કાઢવા આવ્યા; જુઓ ત્યાં તો ચાર માણુસોનાં મઠાં । ‘ :
પરાક્રમ કોણે કયું ’ ? કોણે કયું ’ ? એ પૂછપરછ ચાલી.

એક કાઠી હસીને બોલ્યો ‘ એ તો તમારે પ્રતાપ. હરજાર
એમાં થ મોટું કામ કરી નાખ્યું છે ? ’

હરજાર સમજી ગયા કે આ ભાઈ જોડેજોડું માન ખાટવા આવ્યો
છે. મર્મમાં ફગ્યાર બોલ્યા ‘ અહો ! એમ ! આ તમારાં પરાક્રમ, આ ।

કાઠી બોલ્યો ‘ અરે હરજાર ! એમાં કેતરા મારવામાં તે મે
થ મોટું પરાક્રમ કરી નાખ્યું છે ? ’

ફગ્યાર કહે ‘ તાહ ! તાહ ! શાખાગ ભારે કામ કયું. ’

સવારમાં બોલો કાલ્યાણ પસર ચારીને પાછા વળ્યા, કાઠી
સર્પને ભગ દેવા બેઠો, પાંચ એક દાગમાં તો ક્ષત્રિય હતી, મોં
એક જ દા । દેવા માગ્યા વગત જ ત્યાં ફગ્યાર માણુશીઆવાળી
નજર નહીં, દાગમાં પામે વતયા, ફગ્યારે પૂછ્યું

‘ કેમ એક દાએ ભગ દેવા છે ? આગળથી આ થ મુડું ? ’

‘ કંઈ નહિ, આપુ જગત વગવાગની પીઠી વાગી છે, કાલ્યાણ
જગત વગવાગ ।

‘ ન કંઈ ના પી ? ’

‘ કંઈ નહિ, આપુ જગત વગવાગની પીઠી વાગી છે, કાલ્યાણ
જગત વગવાગ ।

‘ કંઈ નહિ, આપુ જગત વગવાગની પીઠી વાગી છે, કાલ્યાણ
જગત વગવાગ ।

‘ કંઈ નહિ, આપુ જગત વગવાગની પીઠી વાગી છે, કાલ્યાણ
જગત વગવાગ ।

‘ કંઈ નહિ, આપુ જગત વગવાગની પીઠી વાગી છે, કાલ્યાણ
જગત વગવાગ ।

આખો ડાયરો હસી પડ્યો. દરબારે ટાણો માર્યો. ‘એમ કે ? કાઠીભાઈ ભાગે તો ય ભડનો દીકરો કે ?’

ભોળા કાત્યાળને દરબારે તરવાર બધાવી અને પોતાની હજૂરમાં રાખ્યા.

૨

ગામમાં થોરી લોકોની વસ્તી વધારે હતી. એમાં એક થોરીની નજર ખીન્ન થોરીની બાયડી ઉપર હતી, પણ પારકાની સ્ત્રીને શી રીતે પરણી શકાય ? દરબાર મારી નાખે. એક દિવસ દરબારની પાસે આવીને થોરીએ બે સારી બેસો ભેટ ધરી. દરબાર ખુશી ખુશી થઈ ગયા. થોરીએ પોતાનો ઇરાદો જણાવ્યો. દરબારે પણ બેસો મળી હતી તેની મોજમાં ને મોજમાં જવાબ આપ્યો કે ‘હવે જાવને, તમે કાળાં ગમે તેમ કરી લ્યોને,’ થોરીએ પેલી પારકી બાયડીને ધરમા બેસારી.

ભોળો કાત્યાળ ગામ ગયા હતા, તેણે ઘેર આવીને આ વાત સાંભળી દરબારને બહુ ઠપકો દીધો.

એ બાઈનો ધણી ગામ ગયેલો ત્યાંથી પાછો આવ્યો, સાંભળ્યું કે પોતાની સ્ત્રી પારકા ધરમા છે અને દરબારને બે બેસો મળી એટલે દરબારે પણ રજા આપી છે. ઉશ્કેરાયેલો થોરી દરબાર પામે ગયો જઈને કહ્યું કે ‘બાપુ ! આમ કરવું તમને ઠીક લાગ્યું ? તમને બેસોની જરૂર હતી તો મને કા ન કહ્યું ? હું આખું ખાકું લાવીને હાજર કરત, પણ માત્ર ધર ભગાવ્યું ?’

દરબારે હિડાહિ જવાબ વાળ્યા.

થોરીએ કહ્યું : ‘પણ બાપુ ! બેસના દૂધ ખારાં લાગશે હો ?’

દરબાર ખીન્નઈ ગયા. ‘જા ગોલકા, તારાથી થાય તે કરી લેજે.’

થોરીએ બહારવટું આપ્યું. ત્યારથી દરબાર એકની એક

જગ્યાએ જે રાત મૂતા નહિ. મેજ પગારીની જગ્યા બદલે કેવી ઉપર બરાબર ચોટી રાખે એક દિવસ થોરીએ દરબારગઢ ઉપર આવીને ખપેડા કાડ્યા; દરબારના પલગ ઉપર બંદક ફોડી અને ભાગી ગયો.

પણ થોરીનો ધા ખાલી ગયો. દરબાર તે દિવસે બી ઠેકાણે મૂતેલા.

આખો ડાયરો સવારે જમવા બેઠો છે. કાઈ બહારનો મેમા હતો નહિ, તેથી દરબારનાં વડુએ આવીને ડાયરને ટેટલાંક કડ વેણ સંભળાવ્યાં; મેણાં માર્યાં કે ‘દૂધચોખા ખાતાં શગમ નથ આવતી દાયરાને ?’

બોજો કાત્યાળ કમકમી ઊડ્યો. પોતાની દૂધની તાંસળી બંધ વાળી સોગદ લીધા. બીજે દિવસે માણસો ગોઠવીને રમતા રોક દીધા. ઠેકાણે ઠેકાણે ઝોડા બાંધ્યા, એક માર્ગ ઉપર એક બીજા જણને લઈ બોજો કાત્યાળ બેઠો છે. રાતનું ટાણું થયું. કાત્યાળે જોયું તો આધે આધે ઝાડીની ઘટામાં દેવતાનો કાઈ અંગારો અજ કતો હતો. કાત્યાળે જોયું કે દુશ્મન ચાલ્યો આવે છે, એ અંગારો નથી પણ દુશ્મનની બંદકની જમથી અગમગે છે.

થોરી ચાલ્યો આવે છે. કાત્યાળ બરાબર વાટ જોઈને બેઠો છે. તેટલામાં પાસે જોડેલો માણસ બોલી ગયો: ‘એ આવ્યો!’ કાત્યાળે તેના મોઢા આડે હાથ દીધો, પણ થોરી સાંભળી ગયો. એકદમ ભાગ્યો. કાત્યાળ વાંમે થયા. ડુગરાના પડધારામાં બેઠો દોડ્યા જાય છે. કાત્યાળે ફેર ભાંગવા માંડ્યો. શેત્રુંછી દૂકડી આવી તેટલામાં કાત્યાળ પહોંચી ગયા અને તલવારનો ધા કર્યો. બરાબર જતોઈવડ તરવાર પડી. થોરી ફૂદીને શેત્રુંછીમાં પડ્યો, કાત્યાળ વાંમે પડ્યા. થોરી સામે કહિ નીકળી કહિ ચડવા નાનકડું ઝાડ ઝાલે છે, પણ ઊખડી પડે છે. ફેડતો દોડતો થોરી પાણીમાં કાત્યાળના પગ પામે

આવી પડે :છે, કાત્યાળે 'તલવા' ઉપાડી કે થોરીએ ખૂસ પાડી :
'કાકા, હવે ધા કરશો મા. તમારો એક ધા બસ છે, સિંહનો
પન્ને પડી ચૂક્યો છે.'

કાત્યાળે તેને બાંધી લીધો. થોરીની છાતીમાંથી લોહીનો ધોધ
વહેતો હતો. પોતાનો કેંટો ફાડીને કાત્યાળે એના ઝખમ ઉપર
જેરથી બાંધી દીધો. ડેલીએ દરમાર બેઠા હતા ત્યાં થોરી આવીને
હોઠો માગી પીવા લાગ્યો

આખી રાત હોઠો પીતાં પીતાં થોરીએ થોડીક આપવીતી
કહી : 'બાપુ ! એક ગામમાં મેં એક ચારણના ઘરમાં ખાતર
પાડ્યું. ચારણચારણિયાણી ભરનીદરમા સુખે સૂતેલાં. રૂપાળી એ
અંધરાત હતી. 'થોડોક ખડખડાટ થયો એટલે ચારણ જાગી ઊઠ્યો.
અને હું તરત સામે એક ઘોડી બાંધી હતી તેની પાછળ સંતાણો.
ઘોડી ફરડકા બોલાવતી હતી એટલે ચારણ સમજ્યો કે કંઈ સર્પ
જેવું જાનવર હશે. ઘોડીને ધુચકાગતો ધુચકારતો ચારણ પડખે
આવ્યો. મારા મનમાં થયું કે ચારણ મને હેતરીને પકડી લેવા
આવે છે; હું ઘોડીને ચારણને બાગી પડ્યો, અને એના પેટમાં મેં
મારો છરો ઉતારી દીધો. હું ભાગીને ઝાલ્યા બાકેરામાંથી બહાર
નીકળવા જાઉં, ત્યાં તો જાગી ઊઠેલી ચારણ્યે ઘોડીને મારા પગ
પકડી રાખ્યા. મેં પાછા વળીને બાઈને ય ધાયલ કરી, હું તો
જાગી છૂટ્યો. પછી ચારણચારણી પડકે પડ્યાં. બાઈ તો બીજે
દિવસે ગુજરી ગઈ. ચારણને કોઈએ એ વાતના ખબર દીધા નહોતા.

"પણે પણ ચારણ પૂછ્યા કરે કે 'ચારણ્યને કેમ છે ? એ ક્યાં
છે ?' એને જવાબ મળે કે 'ઠીક છે, ઠીક છે.' એક દિવસ ચાર-
ણનો ભાણેજ ખબર કાઢવા આવ્યો. કોઈ પાસે નહોતું. ભાણેજ
માગીતો ખરખરો કર્યો. ચારણે વાત જણાવી લીધી.

‘અરે! એને ને મારે આટલું બધું છેડું પડી ગયું?’ એમ કહેનાં તો એનો ઘા બિઘડી ગયો. ચાગણ પણ ચાગણતી પાછા ગયો. કાકા, મારાં એ પાપ મને નડ્યાં. હું અધરમતું વેર લેતો ચડ્યો, પણ મેં ય અધરમ કર્યો. મારું મોત તો દૃતગતાં જેવું થયું નેઈએ. પણ ઠીક થયું કે હું તમારા હાથે મરું છું.’

કાલ્યાણે દિવાસો દીધો કે ‘તારી ઉપર પણ કંઈ ઝોણી નથી વીતી પગ હવે એ બધું વીસરી જા, ભાઈ!’

સવાર થતું આવતું હતું. થોડી દરબારને કહે કે ‘બાપુ, મને રામ.’ એમ બોલીને કંટાનો પાટો છોડી નાખ્યો અને તલકાળ ખાણ છોડ્યા.

આપા માણસીઆવાળાએ કાલ્યાણને આંખગાલોળ નામનું ગામનું ઈનામમાં આપ્યું.

૩

થોડે મહિને દરબાર માણસીઆવાળા ફરી વાર પરબ્યા હાથ ગજાવતા સમય આવ્યો. બોળા કાલ્યાણે આવી લાથગજાવ્યું થોડી બેઠો આપવા માંડી, દરબારે મોં કેંચ્યું.

કાલ્યાણે પોતાની થોડી દેવા માંડી

દરબારે મોં કેંચેનું જ ગમ્યું.

કાલ્યાણના મનમાં વહેમ આવ્યો કે હાં! દરબારને પડે પોતાનાં દીવ્ય ગામનો લોભ થશે તારે છે.’

‘બો, બાપુ, લાથ કાઢો. આંખગાલોળ પાડું આપું.’

‘બોળા કાલ્યાણ! તારીના દીકરા હા, એ જુઓ મારું દિવસે દારી કે મોં લઈને દારીનું પર લગાવ્યું એને એ મારું નામ આજ નવી વ્યો મો! મારે તમારા ગામનો લોભ નથી.’

ભોળો કાત્યાળ

‘ તારે બાપુ, હાથ કાઢો. દ્યો, ખીલુ તો કાંઈ નથી; આ મારું માથું હાથગળણામાં આપું છું.’

‘ બસ ભોળા કાત્યાળ !’ દરબારનું મન સતોષ પામ્યું.

જે વરસ વીતી ગયાં. આંખાગાલોળે ખળાં ભરાતાં હતાં, કાત્યાળ ત્યાં તપાસવા ગયેલા. પાંછળથી ચાચઈ ઉપર જૂનાગઢની ચઢાઈ આવી. તરઘાયા ટોલ વાગ્યા. દરબાર લઢાઈની તૈયારી કરે છે. દરબારને ભોળો કાત્યાળ સાંભળ્યો.

ખળાં ભરતાં ભરતાં કાત્યાળે તરઘાયાનો નાદ સાંભળ્યો. એને ખબર પડી. ઘોડેસવાર ધઈને ચાચઈ આવ્યા. ગટમાં જઈને દરબારને કહ્યું. ‘ બાપુ, તે દિવસે હાથગળણામાં આપેલું માથું આજે સ્વીકારી લેજો !’ એમ કહીને પાછા ચડ્યા. જૂનાગઢની ગિસ્ત સાથે ધિગાણે રમ્યા. ગિસ્ત ભાગી.

જૂની ચાંચઈનો ટીઓ ટેકરી ઉપર છે, ત્યાં તે વખતની લઢાઈની નિશાનીઓ હજીયે પડેલી છે.



૧૦. આહીર યુગલના કોલ

‘આહલી અધી ખીત કેમ સહેવાગે? વિધાતા
નેરૂંની વહેલી વીખી તો નહિ નાખે ને?’

‘એવું અમંગળ શું કામે લાખો છે?’

‘ના, ના, પાગુ ધાર્ય કે અચાનક મારું મોત નીપજે
‘તો પછી તમારી વામે છતીને શું કરવું છે?’

‘મરવું શું કરું પડ્યું છે? આ ભગપૂર નેમન, આ બા
રૂપ; આ સસાગની મીઠાસ એમ તમને કોલમાં છે હો! કે
મેંચ વાનો થાય.’

‘હવે પુરુષ જનને મન પ્રાપ્ત કરી આપવા વચન
પેનાની પડેનાની વમે કોઈ પુરુષે દેડ પાડેલા સાંભળ્યો નથી
નગીની જનને અનાદિથી ચિન્તા ઉપર ચર્ચા જ આવી છે, અ...’

માહીર યુગલના કોલ

કાઠિયાવાડના દેવગામ નામના નાના ગામડામાં એક આયર રહેતો. નામ ધમજો. એને એકનો એક જુવાન દીકરો હતો. દીકરાનું નામ નાગ. નાગને ખરણ્યા હજુ ચાર પાંચ મહિના થયેલા. ૨૯૫ જેવી નાર ધરમાં આવેલી.

ઉપરની વાતો કરનારાં ધણીધણિયાણી તે આ જુવાન આયર નાગ અને એની પરણેતર છે અધરાતે સૂવાના ઝોરડામાં ઢોલિયા પર બેઠાં બેઠાં ચાતકની જોડલી સમા આ અલણ સ્ત્રીપુરુષ પોત-પોતાની પ્રીતિનું વર્ણન કરી રહ્યાં હતા. ઝાંખો ઝાંખો દીવો બળે છે. વાતોમા ને વાતોમાં દીવાની વાટચે ફૂલ ચડી ગયેલ છે.

નાગને મનમાં થાવું કે 'ઓહો ! શું આ સ્ત્રીનું મારા ઉપર હેત ! મારી પાછળ આ બિચારી ખૂરી ખૂરીને મરે હો !'

રોજ રાતે આવી આવી વાતો થાય. સ્ત્રી પણ પોતાના ધણીને તાવી જુએ કે 'હે આયર ! હું મરું તો તમે શું કરો !'

ગળગળો થઈ ને નાગ કહેતો કે 'મારા સમ ! એવું વું બોલ મા. 'ના, ના, પણ આમ જુઓ ! આ મારા માયાની લટ બિડી બિડે મોઢા પર આવે છે. સ્ત્રીઓમાં કહેવાય છે કે જે બાયડીને ગામ થાય એ મરી જાય, ને એના ધણીને ઝંટ નવી નાર આવે !'

'હું તને કરગરીને કહું છું કે એવું બોલ્ય મા. 'એમાં શું ? પુરુષને તો સ્ત્રી મરી ને ખાસકું ફાટ્યું એ બે વ વાત બરોળ હું મરું તો શું તમે બીજી નહિ પરણો ?' આયરે નિસાગો નાખીને કહ્યું 'પ્રભુને ખબર. 'ત્યાં શું સતા થયો ?'

આવા મર્મપ્રહાર કયાં સુધી સહેવાય ? મૂળતે હોઠ ને ગળગળે આવજો નાગ બોલ્યો કે 'એક વાર મરી જુઓ, પછી જોઈ લેશુ. મને નખરાં નથી આવડતાં.'

આંખો લૂછતો ધમળ બોલ્યો; ‘ભાઈ! ગઝળ થયો. વહુને તો એરૂ આભડ્યો. દીકરી મારી! જોતજોતામા તો એના પ્રાણ નીકળી ગયા, તને બોલાવવાનું ટાણું ન રહ્યું.’

‘ક્યાં છે ?’

‘એને તો દેન દેવા લઈ ગયા ’

‘એ-એ-એમ ? એટલું છેટું પડી ગયું ?’ આટલું બોલતા તો નાગે પોતાની પડખે પડેલું દાતરડું ઉપાડીને પેટમાં ઉતારી દીધું. ‘હાં ! હાં ! હાં !’ કત્તો બાપ બ્યા હાથ ઝાલવા બંધ ત્યા તો દીકરાનો લોહીલોહાણ દેહ ધરતી પર ઢળી પડ્યો.

બરાબર કાળજામાં ધા આવેલો એટલે જીવવાની આશા નહોતી નાગે દેહ છોડ્યો. બાપ ચોધાર આસુએ રેયો, અને પેલી આ રાણીએ રાયું, ફૂટયું, પોતાના ભરથારની ચિતાના ભડકા અંતમાં ભભાં બેસ્યા અને ખૂરવા લાગી.

ચૌદમે દિવસે તો એને પિયરથી ગાડું તેડવા આવ્યું બચડીને ચાલી નીકળી. પાદરમાં પોતાના ભરથારની તાજી ચિત્રો જોઈને બે ચાર આંસુ પાડ્યાં પણ મનની વેદનાને જૂસાતા વાર લાગે ? બાર મહિના વીત્યા ત્યા તો સજ્જનના હૈયામાંથી નાગ સંભારણું નીકળી ગયાં જોખન આવીને એના કાનમાં કહેવા લાગે કે ‘હવે શી વાર છે ?’

કશી વાર નહોતી. બીજાકોઈ એક ગામના આયર સાથે એ ભાઈઓએ એને નાતરે દીધી એને તેડવા નવે સાસરીએથી મહેમાનો આવ્યા. ઘૂંઘરિયાળી વેલડીમા બેસીને આયર જીવાનડી પાછું કંદને ચાંદલે નવે ઘેર જવા નીકળી.

સાંજનું ટાણું થયું વેલડી રસ્તામા દેવગામને પાદર બીજી ગી તેડવા આવનાગમાંથી બે ચાર જુગનો ગામમાં નાખતો લેવ

આહીર યુગલના કોલ

નીકળી પડ્યા. પણ ચોરા આગળ તે ગતે લવાઈ રમતી હતી. જુવાનો લવાઈ જોવામાં નાસ્તાની વાત ભૂલી ગયા અને ઘણે સમય ચાલ્યો ગયો.

અંતે અકળાઈ આયર જુવાનડીએ વેલડીના માફામાંથી બહાર કોપીઈ ક્યું. નજર ફરે ત્યા સામે એ કોણુ ઉભેલો ?

એક તાળે પાળીઓઃ રુધિર જેવા તાળ સિદ્ધરમાં રંગાયેલો. અળોલ પથ્થરનો એક પાળીઓ.

કંકુના ચાદલાવાળા જોખનવંતીને સાંભર્યું; એ પહેલી વાગુ પરણેતર; માયરામાં જોડેલો નિશાળ છાતીવાળો એ જુવાન-જેની તાલ કૂટની મૂંઝો એ જોખનવંતીએ પાખા પાખા પાનેતરમાંથી નીરખેલીઃ એને સાંભરી આવી પહેલીવહેલી રાત અને બીજી એવી ધણીય અજવાળી રાત્રિઓઃ એને સાંભર્યો એ માનમ રાતના પહોર અને એકબીજાની ચિતા ઉપર ચડવાના અધરાતે આપેલા કોલ, અને અંતે સાંભર્યું એ કાળજીમાં ખૂતેલું દાતમ્યું.

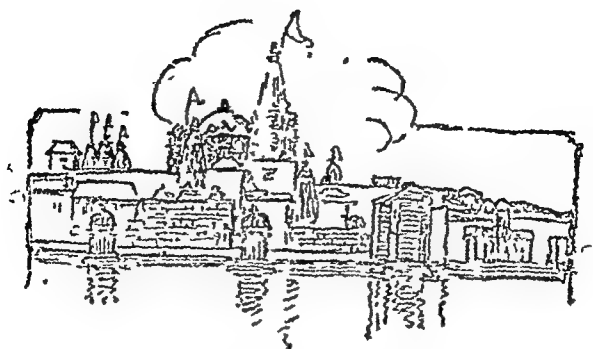
આશાબેર નવે સાસરીએ જનારી આયરાણીના મોમાંથી એક બોડો નિસાસો નીકળી ગયો.

પાદરમાં એ ટાણે ગામના છોકરા ‘સાતતાળી’ રમતા હતા અને ગાડાએકુને પૂછગાછ કરતા હતા કે ‘વેલ્યમા કોણુ છે ?’ એમાંથી એક ચારણુનો છોકરો સંતાઈને ઝાડની ઓથે ઉભેલો. ચોકાર છોકરો જાણી ગયો હતો કે આ તો નાગ આયરની જ બાથડી, આજ નાતરે જવા નીકળી છે. છોકરે અજવાળી રાતને પહેલે પહોર આ દેખાવ જોયો; પાળીઆની સામે મીટ માંડી રહેલી આયર નારીને જોઈ. ચોપાસની અખંડ સાતિમાં નીકળી પડેલો એ નિસાસો સાંભળ્યો; તક જોઈને છોકરાએ ફુડાનાં બે ચરણો જોડી કાઢ્યાં અને સરવે સાદે લલકારી કતા :

નાગ ! નિરાળી જોય, પોળાં મન પાથરીએ નહિ,
હાક મર્યાં નહિ જાય. (આ તે) ધમે શાગ્યાં ધમજાઉત !

[હે નાગ ! જ્યાં જિ નિરાળીને જો ? ગમે તની ઉપ
પ્રેમ પાથરીએ નહિ ન જોના ઉપર પ્રેમ પાથર્યો તે તે તારી
ગિતા ઉપર ચડીને યાજી મગ્ના ન આપી જોડ્યું જ નહિ પણ
હે ધમજના પુત્ર ! એ તે પોતાને ધમે વળગી ગઈ-પ્રીતે નાતરું
કરીને આવી.]

ગાઈએ આ દુહો આજ્યો, આપરે અક્ષર સાંજ્યો. અમલ
ગઈ આપી હતુ તે અધુ યાદ આજ્યુ. વેશ્યમાંથી નીચે ઊતરીને
પાળીઆ પામે જઈ ગઈ. પોતાનાં નવા સગાને આખી કચની ગડતાં
રડતાં કંઠી સભળાવી, ને પ્રીતમના પાળીઆની સમક્ષ ચિતા ખડ-
કાવી. એ જ શયુગાર મોતી ને કપાળમાં એ મંગળ ચાંદલા મોતી
આયગાળી ચિતા ઉપર ચડી ગઈ.



૧૧. 'આનુ' નામ તે ધણી

દિવાળીના નવા દિવસો હતા : વડોદ ગામની ખળાવાડમાં ખાં મસળી ઊપણીને તૈયાર થાતાં હતાં. જગા પટેલની વહુ-દીક્રીઓ દાણા વાવણી નવાં લૂગડાં અને ધગણાના મનોગ્ધમાં હાલતી હતી. ટાટા ટાટા વાવડા ધાતા હતા તેમાં મોતી જેવા દાણા ાં માથે વરસતા હતા અને વાવણનારીઓની ચૂંદડીઓના છેડા ફેંકતા હતા.

શિળાળાની તડછીમા અળકતો, નૂડી ફાટે તેવો બાળગે ખળામાં ડ્યો છે. જગો પટેલ પોતાના બાળરાના મજ સામે ગીટ માંડીને મેઈ રમી છે. લીલવણી બાળગે એની નળરમા સામતો નથી. જાતને પહોળ એને પાપનો મનચૂળો ઊપડ્યો છે.

એ વિચાર કરે છે કે 'ઝોહોડો' મહેનત કરી કરીને તૂટી યા મારા લાઈયું : આ બાળગે પાક્યો અમારે પરસેવે : અને વે દાક્ષા મફતના દરબાર પોતાનો રાજભાગ લઈ જશે !'

* આવી જ બનાવ ગોંડલ દરબાર સા કુસાછ વિશે બન્યો ટોવાનું વાચ છે.

પરેમાર્ગુ ધાર્યા અને મનમાં વિચાર્યું કે આ આદમી અજાણ્યો હોવાથી ગામનાને અજર નહિ પડે કે હું આજરો છાનોમાનો લઈ જઈ છું; એવું ધારીને પોતે ઉતાવળા ઉતાવળા બોલ્યા કે 'એ જીવાન ! જરાક આ ગાડું સમુ કરાવતો જાને.'

અંધારું, ગભરામણ અને દરબારે મોઢે બોકાનું બાંધેલ એટલે જગા પટેલે તો દરબારને ન ઓળખ્યા; પણ દરબારે જગા પટેલને ઓળખી લીધા. દરબાર સમજી ગયા કે 'મારા રાજલાગતો બાજમે આપવો પડે એ ચોરીએ પટેલ છાનુમાનું ગાડું ભરી લઈ જાય છે.' પરંતુ દરબારે વિચાર કર્યો કે હું ઓળખાઈ જઈશ તો જગા પટેલ જેવો માણસ ભોલો પડશે-શરમાશે માટે પટેલ પોતાને ન ઓળખે એવી રીતે નીચું જોઈ ગાડાને દેડનો ટેકા દઈ ચેકું બાંધ્યું. એટલે પટેલ ધરી નાખી ગાડું ચાલતું કરી રાજી થતા ઘર ભણી હાકી ગયા.

'હશે ! હોય ! બિચારા રાતદિવસ ટાટતડકા વેડી મહેનત કરીને કમાય અને સારો દાણો લાળીને એનું મન કદીક બગડે તો ય શું થઈ ગયું ! એ પણ આપણી વસ્તી છે ને !' આમ વિચારતા વિચારતા દરબાર ચાલ્યા ગયા.

આ વાત બન્યાને આશરે છએક માસ થયા હશે. દરબારના દરિયાવ દિલમાં ઉપરની વાતનું ઓસાણ પણ નથી એવે સમયે દરબારમાં મહેમાનો આવેલા હવાલદાર મહેમાનો સારું ખાટલા ગોદડાં લેવા જગા પટેલને ત્યાં ગયો. પટેલે હા ના કરવાથી હવાલદારે જગા પટેલને કાંઈ કડવું વચન કીધું, એટલે પટેલને રીસ ચડી પોતે બોલ્યા કે 'મારે આવા દરબારના ગામમાં રહેવું જ નથી.'

હવાલદારે પણ તોછાકઈથી કીધું કે 'ત્યારે જીતને પડ્યો છો ? તને ક્યાય ખીજે મળતું નથી ? હાલ્યો જાને !'

એટલે જગા પટેલને પગથી માયા સુધી જાળ લાગી ગઈ. દુભાઈને રાત્રે ગાડામાં ઉઠાળા ભર્યા દરબારને આ વાતની કશી અજર પણ

ઘોડે ચઢીને રાજા ચાલ્યા જાય; ખેતરે ખેતરે જોતા જાય. મોરલા ટોકે છે, પશુડા ચરે છે, નદીઓ ખળખળ વહે છે, અને ખેડૂતો ગાતા ગાતા દાણા વાવે છે. સહુને સાંતીડે બખ્ખે બળદો: બળદો પણ દેવા ? ધીંગા ને ધકડીઆ.

પણ એક ઠેકાણે રાજાજીએ ઘોડો રાક્યો. જોઈ જોઈને એવું દિલ દુભાયું. કળીએ કળીએ એનો છવ કપાયો.

એક માણસ હળ હાકે છે. પણ હળને ખેંચ બળદ નથી જોતર્યા; એક બાણુ જોતરેલ છે એક બળદ, ને બીજી બાણુ જોતરેલ છે એક બાયડી !

માણસ હળ હાંકતો જાય છે. બળદનેય લાકડી મારતો જાય છે. બાયડીને ય લાકડી મારતો જાય છે. બાયડીના બરડામાં લાકડી-ઓની લોબ્યો ઊઠી આવી છે. બાઈ તો બિચારી રાતી રાતી હળ ખેંચે છે. ઊભી રહે તો માર ખાય છે.

રાજા દેખાળદે એની પાસે ગયા. બઈને કહ્યું. ‘અરે બાઈ ! હળ તો ઊભું રાખ.’

‘ઊભું તો નહિ જ રાખું, મારે વાવણી મોડી થાય તો ઊંચું તારું કપાળ ? વાવણી ને ઘી તાવણી ? મકુ’ હાંકીને ય વાવણી કરવી પડે, ઠાકાર !’

એટલું બોલીને ખેડૂતે તો હળ હાંક્યે રાખ્યું. એક લાકડી બળદને મારી અને એક લાકડી બાઈને મારી.

રાજાજી હળની સાથે સાથે ચાલ્યા. ખેડૂતને ફરી વિનવ્યો; ‘અરેરે બાઈ ! આવો નિર્દય ? બાયડીને હળમા જોડી ?’

‘તારે તેની શી ખંચાત ? બાયડી તો મારી છે ને ? ધરાર જોડીશ, ધરાર મારીશ.’

દેખાળદે

‘અરે ભાઈ ! શીદ નેડી છે ? કારણ તો કહે ?’

‘મારો એક ઢાંટો મરી ગયો છે, હું તો છું’ ગરીમ ચારણ.
ઢાંટો લેવા પૈસા ન મળે. વાવણી ટાણે કોઈ માગ્યો ન આપે. વાતું
નહિ તો આખું વરસ ખાઈ શું ? બાયડી છોકરાને ખવરાવું શું ?
એટલા માટે આને નેડી છે !’

‘સાચી વાત ! ભાઈ, સાચેસાચી વાત ! લે હું તને બળદ લાવી
આપુ પણ બાયડીને તું છોડી નાખ. મારાથી એ નથી નેવાતું.’
‘ચે’લાં બળદ મંગાવી આપ, પછી હું એને છોડીશ, તે પહેલાં
નહિ છોડું, હળતે ઊભું તો નહિ જ રાખું. આ તો વાવણી છે,
ખબર છે ?’

રાત્રીએ તોફાર દોડાવ્યો. ‘ન ભાઈ સામાં જેતરામાં; મો-
મામાં મૂક દેને. બળદ લઈને ધડીકમાં આવજો.’
તો ય જેહત તો હાંકી જ રહ્યો છે. બાઈ હજા જેમી શકતી
નથી એની આંખોમાંથી આંસુ ઝરે છે.

રાત્રી બોલ્યા : ‘લે ભાઈ ! હવે તો છોડ. આટલી વાર તો
મો રહે’

એક બોલ્યો : ‘આજ તો ઊઝા કેમ રહેવાય ? વાવણીનો દિવસ;
ધડીકના જોડીપામાં આખા વરસના દાણા ઝોછા થઈ જાય !’

ગળગળ ફુભાઈ ગયા : ‘તું પુરુષ થઈને આટલો બધો નિર્દય ?
તું તો માનવી કે રાક્ષસ ?’

એકતરી હજા તો કુંહાડા નેની ! તેમાં ય પાછો ચારણ જેહત !
મોલે ત્યારે તો મળે લુહારની કોડનાં ફૂલડાં ઝરે !

એવું જ બોલ્યો ‘તું બહુ દયાળુ હો તો ચાલ જૂની જાતે !
તને નેડું ને બાયડીને છોડું. કાલો જોડી દયા ખાવા શા સારું
આગ્યો છે ?’

‘જરાજર ! જરાજર !’ કહીને ગજન દેવાળદે ઘોડા ઉપર
ઊતર્યા ને પોતે હળ ખેંચવા તૈયાર થઈ ગયાઃ કથુ, ‘લે, છોડ !
બાઈને અને બેડી દે મને.’

બાઈ છૂટી. એને બદલે રાજગજ જૂતાણા. માણસો નેઈ રહ
ચારણુ તો અણસમજુ હતો. રાજને બળદ બનાવીને એ
હળ હાંકવા લાગ્યો. મારતો મારતો હાંકચે જાય છે.

ખેતરને એક છેડેથી ખીજે છેડે રાજએ હળ ખેંચ્યું. એ
ઉથલ પૂરો થયો ત્યાં બળદ લઈને નોકર આવી પહોંચ્યો.

રાજ છૂટા થયા. ચારણુને બળદ આપ્યો.

ચારણીની આખોમાથી તો દડ દડ હેતનાં આમુડા દર્શાં :
તો રાજનાં વારણુ લેવા લાગી

‘ખમ્મા મારા વીર ! ખમ્મા મારા બાપ ! કોડ દિવાળી તાર
રાજપાટ તપાસે !’

દેવાળદે રાજ ભારે હૈયે આલ્યા ગયા.

૨

ચોમાસું પૂરું થયું. દિવાળી હુંકડી આવી ખેતરમાં જિંચા
જિંચા છોડવા જગ્યા છે. જાંટ ચોરાઈ જાય તેટલા બધા જિંચા ! દરેક
છોડની ઉપર અકેકેક ફૂડું પણ કેવડું મોડું ? વેંત વેંત જવડું !
ફૂંડામાં ભરચક દાણા ! ઘોળી ઘોળી જુવાર અને લીલા લીલા બાજરા !

નેઈ નેઈને ચારણુ આનંદ પામ્યો.

પણ આખા ખેતરની અદર એક ટેકાણે આમ કેમ ? ખેતરને
એક છેડેથી ખીજા છેડા સુધીની હાર્યમાં એકેય છોડને ફૂંડા નીધલેલાં
જ ન મળે ! આ થુ કૌતુક !

ચારણુને સાંભર્યું. ‘હા હા ! તે દી હું વાવણી કરતો હતો
ને આલ્યો દોઢડાલો રાજ આવ્યો હતો. એ મારી બાયડીને બદલે

હજે જૂથો'તો. આ તો એણે હજ ખેંચેલું તે જ જાણ્યા. કાણુ જાણે કેવો ય પાપીઆ રાજા ! એનાં પગલાં પડ્યાં એટલી ભોંમા મારે કાંઈ ન પાક્યું. વાવેલા દાણા ય ફેગટ ગયા ! '

ખીનઈ ને ચારણુ ઘેર ગયો. જઈને ખાચડીને વાત કરી. 'જ જઈને જોઈ આવ ખેતરમાં. એ પાપીઆના પગ પડ્યા તેટલી ભોંયમાં મારું અનાજે ય ન જાયું ! '

ખાઈ કહે, 'અરે ચારણુ ! હોય નહિ. એ તો હતા રામરાજા. સાચે જ તું જોતાં જૂથો.' '

'ત્યારે તું જઈને જોઈ આવ. ફરી મજે તો હું એને ટીપી જ નાખું. એણે મારા દાણા ખોવરાખ્યા. કેવા મેલા પેટનો માનવી ! મજે તો એને મારી જ નાખું. '

દોડતી દોડતી ચારણી ખેતરે ગઈ. પેટમાં તો થડક થડક થાય છે. સૂરજ સામે હાથ જોડે છે, સ્તુતિ કરે છે. 'હે સૂરજ, તમે તપો છો, તમારાં સત તપે છે, તોય સતિયાનાં સત શીદ ખોટા થાય છે ? મારા રાજાના સતની રક્ષા કરજો, ખાપ ! '

જુએ ત્યાં તો સાચેસાચ એક ઉધલ જોટલા ઊડવાનાં ફૂંડાં નીંધત્યાં જ નહોતાં. ને ખીજાં બધાં ઊડવાં તો ફૂંડે લાંગી પડે છે !

આ શું કીવૃક્ક ?

પણ એ ગાંડા ચારણુની ચારણી તો ચતુર મુજાજુ હતી.

ચારણી હળવે હળવે એ હાર્યના એક ઊડવા પામે ગઈ. હળવે હળવે ઊડવો નમાવ્યો. હળવેક ફૂંડું હાથમાં લીધું. હળવે ફૂંડા ઉપરથી લીધું ખટ ખસેડ્યું.

આહાવાહા ! આ શું ? દાણા નહિ, પણ સાચાં મોતીડાં !

ફૂંડે ફૂંડે મોતીડાં : ચક્રમચ્છતાં રૂપાળાં : રાતાં, પીળાં અને આસમાની મોતીડાં. મોતી ! મોતી ! મોતી !

આજુબા હવે જરૂર, નવજાન મોતી નીપજે,
(નિઃ)વવાજન વઃ વાર, દિ આપા દવાજન!

‘હે દેવાજન ગજન! જો મ પાસથી જો એમ જાણ્યો હોત,
કે તુ ચાહ્યો આવના છે, કે મને પાંચેથી જો ખગર પડી હોત
કે તારે પમને પમને તો નવજાન મોતી નીપજે છે, તો તો તું તને
તે દિવસ હજમાથી જોડત શા માટે! આખો દિવસ તારી પામે જ
હજા ખેચાવત ને! આખો દિવસ વાચ્યા કંઈ તો મારૂં આખું
ખેતર મોતી મોતી થઈ પડત!’

ગજનજી તો કંઈ સમજ્યા જ નહિ ‘અરે ભાઈ! તુ આ શું
બોલ છે?’

ચારણે બધી વાત કરી.

રાગ્નજી હસી પડ્યા: ‘અરે બાઈ! મોતી કાંઈ મારે પુણ્યે નથી જીમ્યાં. એ તો તારી સ્ત્રીને પુણ્યે જીમ્યાં છે, એને તેં સંતાપી હતી એમાંથી એ છૂટી, એનો જીવ રાજી થયો, એણે તને આશિષ આપી, તેથી આ મોતી પાક્યાં.’

ચારણ રડી પડ્યો; ‘હે દેવરાજ! મારી ચારણીને હું હવે કે દીયે નહિ સતાપું.’

ચારણ ચાલવા માંડ્યો. રાગ્નજીએ એને જોમો રાખ્યો: ‘બાઈ! આ મોતી તારાં છે. તારા ખેતરમાં પાક્યા છે. તું જ લઈ જા !’

‘બાપા ! તમારા પુણ્યનાં મોતી ! તમે જ રાખો.’

‘ના બાઈ! તારી સ્ત્રીનાં પુણ્યનાં મોતી એને પહેરાવજો. મેં હું સતીની પ્રસાદી લઈ લઉં છું.’

રાગ્નજીએ એ દગલીમાંથી એક મોતી લીધું, લઈને માથા પર ચડાવ્યું, પછી પરાવીને ડાકમાં પહેર્યું.

ચારણ મોતી લઈને ચાલ્યો ગયો. ઘેર જઈને ચારણીના પગમાં પડ્યો. કહ્યું, ‘ચારણી, મેં તને ધણી સંતાપી છે. હવે નહિ સંતાપું હો !’

શુભિયલ અને એવી રૂપવતી રંભા ધ્રુવર કોને કયા પુષ્પના બદલામાં આપતો હશે તેની તો કંઈ ખબર જ નથી પડતી, બાઈ !

એક દિવસ વહરનાં વહુ ભેંસ દોવા બેઠાં છે એની ભેરાવર આંગળીઓની અંદર ભેંસનાં ધીંગાં આચળ રમી રવાં છે, ઘૂમટો તાણ્યો છે, કારણ, સામે જ એના સસરા અને દાયરામાં ખીન્ન માણ્યો પણ બેઠેલાં છે. તેવામાં સામે એક કાળોતરો સાપ ચાલ્યો આવતો દોકો. સાપ છેક લગોલગ આવી પહોંચ્યો, પાસે કાઈ માણસ નહોતું. ચીસ પાડે તો રજપૂતાણીની હાંસી યાય; ચાલી જાય તો સાપ એ હાથણી જેવી ભેસને ફટકાવે, અને ચુપચાપ બેસી રહે તો પોતે એ કાળનો લક્ષ બને !

વિચાર કરવામાં એટલો વખત ગયો ત્યાં તો સાપ લગોલગ આવી પહોંચ્યો. પણ કાનિયાણી ન થઈ. એને સૂઝી આવ્યું. પગ પાસે સાપ આવ્યો એટલે એની કેણ ખગબર પોતાના પગ નીચે અનોઘા ભેરથી દમાવી દીધી. સાપનું બાકીનું શરીર બાઈના પગને ઘીંટળાઈ ગયું. ચુપચાપ શાંતિથી બાઈએ દોવાનું કામ પૂરું કર્યું. દરમ્યાન એના પગ હેઠે સાપની હવનલીલા પણ પૂરી થઈ હતી. જીડીને મરેલા સાપની પૂંછડી ઝાલી પછવાડેના વાગમાં ધા કરી, એ ફાણીદક ચૂડાવાળી રજપૂતાણી દંધના બોધરા સોતી જોરગ્રામાં ચાલી ગઈ. સામે બેઠેલો છુદ્ધો સસરા આ બધો તમામો એકી નજરે નિદાણી રવો હતો.

સાંજ પડી; દીકરો દરબારમાંથી ઘેર આવ્યો. બાપે દીકરાને પોતાની પાસે બોલાવીને એકાંતમાં પૂછ્યું : ‘ વગ, દું દું એમ કરીશ ? ’

બાપ ઉપર આરથા રાખનાર વન્ને બોલ્યો : ‘ ફરમાવો એટલી જલ વાર. ’

‘ ત્યારે તારી સ્ત્રીનો આ જ પડીએ ત્યાગ કર. ’

વગ્નના દેશમાં મગ્નીકંપ ફાટી ગયો. એની આંખમાં અંધારું આવ્યું. એનાથી બોલાઈ ગયું : ‘ મનો ! ’

‘ તારી ઠકગણીનો. ’ એનો એ જ કંઠેર જવાળ વધુ સ્પષ્ટ સૂરે કાને અચડાયો.

વગ્નના મગ્નમાં એક જ વિચાર ભર્યો હતો કે ‘ બાપુ વિના કારણે કદી આવું ન ફરમાવે, નક્કી કંઈક બન્યું છે. ’

પોતાની સ્ત્રીના ઝોરડા તરફ વળ્યો. આજ મોતના મોંમાંથી બચેલી બાઈ, રોજની સવાયા શણગાર સજીને આતુર હોયે વાટ ભેટી બેઠી હતી કે ક્યારે એ આવે ને હું પિયુજીને મારા પરાક્રમની વાત કરું !

એ આવ્યો. હસીને જ્યાં ઠકરાણી બોલવા બેસે છે, ત્યાં તે ધણીએ હુકમ સંભળાવ્યો કે ‘ તને અટાણથી રજા છે. ’

રજપૂતાણીએ પલકવારમાં બોઈ લીધું કે એ મેંશકરી નહોતી. એણે માત્ર એટલું જ સામું પૂછ્યું કે ‘ મારો વાક શો ? ’

‘ એ તો બાપુ બણે. ’

‘ બાપુની આ આસા છે ? ’

‘ હા, બાપુની. ’

એ ને એ વચ્ચે ધૂમટો તાણીને રજપૂતાણી સસરાજી પાસે ગઈ. પાલવ પાથરીને પૂછ્યું. ‘ બાપુ, મારો કંઈ વાંક, મનો ? ’

‘ બેટા ! ’ સસરાએ જવાબ દીધો : ‘ તમારો કંઈ વાકગનો નથી થયો. પણ તમારે અને અમારે મોગણું નહિ એટલે આમ બન્યું છે. ’

સસરાના મનમાં તો એક જ વાત હતી કે સર્પને પગ નીચે ની આવી બળુકી સ્ત્રી કોઈક દી એના ધણીનો પ્રાણ લેશે !

એ જ વખતે વેણુ જોડાયું; રજપૂતાણી ધણીનું ગો પણુ જોવા ન પામી. વેણુ એના પિયરને માર્ગે ચાલી નીકળ્યું.

૨

‘રજપૂતો, મારી દીકરીને હવે સુખ નથી જોતું. એને તો હું હવે મરેલી જ માનું છું, પણ મારે વેર લેવું છે. મારી નિષ્કલંક કન્યાને કાઢી મૂકી, એનો બદલો લેવો છે. એના શત્રુ રણા રજપૂતના ધરની હેલ ઉપાડીને મારી દીકરી પાણી ભરે એ જ મારે એને ખતાવવું છે.’

‘પણ ભાઈ, કાઢી મૂકવાનું કારણ સમજ્યા વિના અમારાથી એને ધરમાં ન ધકાવ.’

‘કારણ કોઈએ નથી કહ્યું. અરેરે, રણા ભાઈઓ ! વેર લેવાનો આવો જોગ ફરી નહિ મળે હો ! કોઈક તો રજપૂત બચ્ચો નીકલો !’

‘જાણ્યો કાઢીઓ બાયડી વિનાનો છે. એના ધરમાં ભેસશે તારી દીકરી !’

‘મહદાના ધરમાં પણ ભેસશે.’

ઉપર પ્રમાણેની વાત એ બાઈના બાપ અને રણા રજપૂતોના દાયરા વચ્ચે થઈ ગઈ. એક કાઢીઆ રણાના ધરમાં રજપૂતાણી ભેસી ગઈ. વળા ડાળીને એ ખબર પડી. રણાઓ મૂંઝે તાવ દઈને બાજરમાં ચાલવા લાગ્યા. વેર લેવાનો આથી વધુ સારો રસ્તો બીજો કોઈ હોય !

વગતે ક્યાંય ઝંપ વગતો નથી. ધન્ની લખરથી ગઈ તે ત્રિવસથી એના બધા આનંદો મરી ગયા હતા. એક દિવસ પોતાનો વહેરો સજ્જ કરાવીને પોતે એકલો મેલગાહે નીકળી પડ્યો. વહેરો જાણ્યો રજો નહિ, બહુ દૂર નીકળી ગયો. બપોરને વખતે વગતી પાછી

વળાયુ તરસથી એનું ગળું ચૂકાવુ હતું. દોડતે થોડે એ ગામની બહાર પાણી ભરવાના કૂવા પામે પહોંચ્યો. કૂવા ઉપર એક બાઈ પાણી ભરતી હતી. વજ્રે વિના ઝોળખ્યે કહ્યું.

‘બાઈ, જરા પાણી પાનૉ.’

‘દોકાર, હવે પાણી દેવા જેવું નથી રહ્યું, ડોળાઈ ગયું છે.’

વળખે એને ઝોળખી. એ તો એ જ. આટલો બધો કુદાર ! આ દશા ! મનમાં ઘણી ઘણી ચાદીઓ આવવા લાગી, પરંતુ એ તો હવે પરઝી ! એની સાથે વાત પણ ન થાય. એણે થોડો હાંક્યો.

‘દોકાર, જરા ઊભા રહેજો ?’

‘શુ ? બોલો જલદી !’

‘તમે મને શા માટે કાઢી મૂકી ? જાણો છો ?’

‘ના.’

‘હું જાણું છું.’

‘શુ ?’

‘આદી અંતરિમાળ ન કહેવાય. આજ રાતે મારે ઘેર આવશો ? વિગતવાર કહીશ.’

‘તારે ઘેર ? હવે ?’

‘હા, એક વાગ ફરી નહિ કહું.’

‘બહે, આવીશ, એક પડોગ વીત્યે’

ગમે તે થયું, પાગુ એ વાત ગળ મેજકાને કાને પડેલી કે ‘વજ્રે દુગચારી છે, મેજ ગત્રિએ પાગે ઘેર જાય છે.’

તે નાત્રિએ વજ્રએ દગ્યાગની સાથે વાગુ કયું. પડોગ

ત્યે વળએ રગ લીધી. રાગ મેલકક પલુ અધારપછેડો ઓઢીને
પાછા ચાલી નીકળ્યા.

વળએ ગેરી બદલી. દરબાર પલુ પાછળ ચાલ્યા. વળે એ
હીઆના ઘરમાં દાખલ થયો. દરબાર ખુલ્લી તરવાર અધાર—
છેડમાં દુપાળીને ખાડી પામે ઊભા રહ્યા.

વીની ગયેલા દિવસોના એના એ શબ્દગાર સહુને રજપૂતાણી
હી છે. અતિથિ આવ્યા; પલંગ પર બેસાડ્યા; પછી પોતે પેલા
મર્તે મારી નાખ્યાની વાત કહી સભળાવી.

‘જે થયું તે.’ વળે જવાળ દીધો એના હંધામાંથી નિસાસો
નિકળી ગયો.

‘હવે આજ રાત તો જમાડ્યા વિના ન જવા હઉં.’

‘શું જોલે છે? જો તો ખરી, તારા ધાત્રી આ જોરડામાં
કતો સૂનો સાંભળે છે.’

‘એ મારા ધાત્રી?’ એમ જોડતી રજપૂતાણી જોડામાં ગઈ.
ખીંતી પર નસવાર લટકતી હતી તે ખેંચી, મનેલા એ કોઢીઆ
ધણિ એક ઝાટકા ભેંગો તો પૂરે કરી નાખ્યો. લોહીમાં નઃજોળ
એ સંભવાર લઈને લોહી નીતવે હાથે પ્રયંત્ર નેત્રી સની એ બહાર
જારીને જોડી: ‘બસ, હવે કાઈ વત્ત છે?’

વળે ચરચરી ઊઠ્યો. એ સમજી ગયો કે હું જો આનાકાની
કરીમ તો મારા પાત્ર એ જ હાથ બનવાના અને ચીમ પાડીને એ
મારી આખર દણવાની. એણે કહ્યું કે ‘સારું, પાત્ર તારા અંગે પૂરું
લોહી કીધું’ છે, નાની લે. પછી આપણે ચાલ જાઓ.’
પૂનાણી નાદવા બેઠી. એ હાથ ભેંકને વળે જાયો. બાઈએ
જવાબો ભેંગ્યો. ‘વિચારવાન કે!’ એમ જોડીને દોડી. પાત્ર

તો હેલીની બહાર નીકળી પડ્યો. દરમ્યાન તો બાઈએ મોટો શોર-બકોર મચાવી મૂક્યો કે 'મારા ધણીને મારી નાખ્યો, મારી નાખ્યો, દોડો, દોડો.'

રણાઓ ચોમેરથી દોડ્યા આવ્યા. બાઈએ પોતાના ધણીના કટકા બતાવીને કહ્યું, કે, 'વળે મારી લાજ લૂંટવા આવેલો, એણે મારા ધણીને ગૂણો, મેં ચીસ પાડી એટલે એ ભાગ્યો. જુઓ, આ પડી એની મોજડી.' સાચોસાચ વળે ઉતાવળમાં ઉધાડે પગે જ છૂટી નીકળ્યો હતો.

રણાઓએ રડારોળ કરી મૂકી. 'બાપુ'ની પામે રાવ પહોંચાડી બાપુએ મોં મલકાવીને જવાબ દીધો કે 'હું બાણ છું વળે નિષ્કલંક છે.'

રણાઓએ કહ્યું કે 'હવે હદ થઈ, બાપ પોતે ઉપર રહીને આપણી લાજ લેવરાવે છે. આ કૂબળનો ભક્ત દરબાર! હવે કાં તો સેજકજીનાં રાજ નહિ; ને કાં આપણે નહિ.'

પ્રપંચ રચીને રણાઓએ કતોજથી સેજકજીના બાણેજ રડોડને કહેણ મોકલ્યું કે 'આવો ખેડગદની ગાદી સોંપીએ.' રડોડ પોતાના બારસો સવારો સાથે સભ્ર ધરીને આવ્યો. મામાએ જાણ્યું કે બાણેજ આનંદ કરવા આવે છે. મામાએ ઝાઝા આદરમાન દીધાં.

રણાઓએ ગામ બહાર બાણેજને માટે કમૂંબા શિગમજ કરાવ્યા; દરબારને તેમ જ વગ્ન ઝબીને આમંત્રણ આપ્યું. દરબારના ચોદાઓને ખૂબ તાર પાયો; પછી રડોડના ઐનિકો તૂટી પડ્યા. રણાઓ સદાયે આત્યા, ને ખેડગદનો કબજો લીધો. વળે મગયો. કમ્પ મેજકજી પોતાના પરિવારને લઈ એક રથમાં બેગી નાગી છૂટ્યા.

રથ જોડીને સેનકલ સૌરાષ્ટ્રની અલખેશી ભૂમિ તરફ ચાલ્યા આવે છે. શ્રીકૃષ્ણના, એ સાચા ભક્તને દિલે શું ગયું ને શું રથું તેની લગાર ઉદાગી નથી. પોતાના પ્રભુ મુરલીધરની મૂર્તિ^x પોતાની સાથે જ છે, એ જ એને મન ચીત્ર ભવનના રાજપાટ સમાન દીસે

* સેનકલને ખેડખડ ઘાટું પડ્યું તેની છેક જુદી જ એક કથા પ્રચલિત છે. તેનો સાર એ છે કે:

સેનકલનાં લગ્ન ડાળી શાખાના સરદાર બગદેવનાં પુત્રી વેરે યથેલ્લં ડાળીઓ ગોદિલની સાથે થોડી પેટીથી લગ્નસજવમાં જોડાતા આવવા દતા. ચૂસીર દતા. રાત્રી તરફથી તેમને સારી નળીરો મળી હતી.

આ ડાળી સરદારોના બળ વડે સેનકલનું રાત્રી મુરસિન દર્શ. કોલમંદના રાજા સીચીલ રોહાડની નોકરીમાં લયલદ્ પગુમે એ પાંચ દત્તે. તેણે પછાં રાત્રીએ છતેલાં, પણ ડાળીઓને વચ કયાં સિવાય ખેડખડની એ તમ્મુ જમીન પણ તેને ન મળી શકે. એણે પોતાના કુંવર અસ્તાલને મૂળદેવ ડાળી પાસે મોકલ્યો. રાત્રીયોળી મૂળદેવ એ પરાયાની શીખવણીને વચ જમી પોતાના જમાઈ સેનકલનો વિનાશ કરવા ખેડખડ લપડ્યો, પરંતુ એ પ્રધંચની ખજર પોતાની પુત્રીને, સેનકલનાં પત્નીને, પડી વઈ. એમણે જઈને સેનકલને મેલ્યા. સેનકલ તૈયાર રહ્યો.

ડાળીઓ આવ્યા. પણ ખુલ્લી લડાઈ કરવામાં ન કાવી સમાધ તેથી દત્તે મોકલ્યા. ગામ બહાર રાત્રીને મોડમાં નોકર્યા. અસલથી કહેવા સહેલ પ્રમાણે તમામ ડાળીઓ ડાળી બાલુ બેસી ગયા, અને મોદિલો સામે બાલુ બેઠા પડી ગયા. મોદિલોને ખૂબ દાર પાચો. પછી કતલ ચાલી. ડાળીઓ તારાલ થયા. પણ ત્યાં રોહાડ પોતાના સુલ્યની સામે જાતી પડોખો. સેનકલનું બળ વધી પડ્યું. આખરે સેનકલ ગાલ.

x એ જ મુરલીધરની મૂર્તિ અત્યારે વલ્લાની નલક પચ્છેશ્વર રે, અને ત્યાંના મોદિલો દનુ એની ઉપાસના કરે છે.

ખખર મોકલ્યા. રા' હર્ષભેર શાહપુર પધાળાં, ગોહિલોને ધન્યવાદ આપ્યા, એ શ્રી કનિયાણીને પણ ધન્યવાદના ખખર મોકલ્યા.

સેજકહ્યે પોતાનાં દીકરી આશમકુંવરીને એજ વખતે ખેંગારની સાથે પરણાવ્યાં. જૂનાગઢમાં ભર દરબાર વચ્ચે રા' કવાટે મેજકહ્યે ખીજાં બાર ગામનો પટ્ટો કરી આપ્યો.

એ વખતે સેજકહ્યે પોતાના નામ પરથી સેજકપુર નામનું ગામ આંધ્યુ x

x આ આખી વાતને સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર શ્રી ગૌરીશંકર બોઝાએ બહોળાં પ્રમાણે વડે પોતાના 'રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ'માં સેજકહ્યે પૂરતી તો બિનપાયાદાર જ દર્શાવી છે. એવે લખે છે : 'ઈ. સ. ૧૧૪૫માં તે એનો પુત્ર મૂલક સૌરાષ્ટ્ર (સોરાઈ)નો નાયક હતો. સેજકે જૂનાગઢના રાજા મહી-પાલની સેવામાં રહીને તે જગીર નથી મેળવી, પણ સોલઠી રાજા (સિદ્ધ-રાજા જયસિંહ)ના અગરક્ષક બનીને સોરાઈની જગીર મેળવી હતી. સભવ છે કે સિદ્ધરાજા જયસિંહે જ્યારે જૂનાગઢના ચૂડાસમા (૧૮૬૩) રાજા ખેંગાર પર ચડાઈ કરી એને કેદ કર્યો અને સોરાઈને પોતાના ગમ્યમાં મેળવી દીડ, ત્યારે સેજક પોતાનો વિશ્વાસપાત્ર અગરક્ષક હોવાથી એને સોરાઈનો સૂબા બનાવ્યો હોય વિ. સ. ૧૨૦૨ (ઈ. સ. ૧૧૪૫માં)માં મેજકનો પુત્ર મૂલક સોરાઈનો નાયક હતો. સેજકના પુત્રોનાં નામ રાણોછ, શાહજી, વગેરે પણ કલ્પિત જ છે કેમકે એના પુત્ર મૂલકના વિ. સ. ૧૨૦૨ (ઈ. સ. ૧૧૪૫)ના માત્રોજની સોદાલી વાવના શિલાલેખમાં એ નામ નથી, પણ મૂલક અને સોમગજ છે. (રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ: ખંડ બીજો : પાટ ૪૩૨.)

આ વાર્તાનો પદ્મભાગ કવિશ્રી પી. ગવસી પાતાસાઈ કૃત, 'ભાવ ભૂષણ' કાવ્યમાળી લીલેલ છે.

રાણુ જોડિલ

રાણા ! રમતું એક, દનારે ચડીઆં દટક,
ખતિ ! ચોપડ જેલ, જોડિલ દાં લાગે જગે ?

[હે રાણા ! દલે તો રમત જેલ. ચતુરું સન્ય તારે સીમાડે
દનાગ ગામ મુધી આવી પહોંચ્યું. હે દાનિ ! ચોપાટની રમત ચ
તને એટની બધી નીકી લાગી મર્ધ, કે વળુ નથી ચેતતો ?]

ચારણના કાળે કાને પડનાં તો ચોપાટના પાસા ફગાવીને રાણે
જોગો થયો. રાણીઓને લાવાગણ દીધી કે ' લુગે, ત્યાં મુધી મારા
વાવડાને તમે રજુમુમિ પર જાનો લુગે ત્યાં મુધી નાચુને કે હું
દ્યતો છું પર ત્યારે વાવડો ન દેખાય ત્યારે સમજાને કે મારે
દેવ પડી ગયો '

ગણીઓએ ઉતર દીધાં : ' ખળુ રાગ. જોતે લે, એ વાગે
પડ્યા પડી અમે ચોગદીમાંથી જોડેક ટપતી નહિ મીજે. '

ગણુ સન્ય લઈને જો મર્યો. ગણપુરથી ખળુ ચાગ માઉ
આપે મદમદલાદની કાગ સાથે જોની તલવારે અધમાર્ગ. આટી મદને
જોગે જોડી જોડી ચોરાસી રજપૂતાઓનો નજર મારીને જોગ દેડે,
મગન મગનમાં જોડી દેખાય છે, એ મગનને આપારે ગણીઓ છંદે છે.

વિનય કરીને રાણુ પાછા વળ્યા. જાણના સન્ય પર કડો
દરકતો ગાવે છે. ખળુ રાણાનો દેવ મર્યો છે ખરો ને, તે અત્યાર
એક વાવ આવી. કડો ઉપાગાગ કડો નીચે મર્યોને વાવની અંદર
પાણી પીવા જોતો. ગણુનું આન નોતરું મળું. એ જુની ગંગા
દતો કે એ નેજ ઉપર મારાથી જ્યાતમાઓ દોષીને જોડા દતો !

કિયાના જોખમાં જોડીને નેજ ઉપર કીટ મારી મર્યો એ
ચોરાસી દુનિયામાં જોડીને જોડીને કે પનાદા પડી અને મળ્યા દામ
આપ્યા. દતો દમન મૂસખમાનો આવી પહોંચે તમામ મળીને
ખોલખા મળ્યા દવામાં પડીને મળુ દેખા.

વિનયી ગણુ દેડને મારે મારાદેવનું આપુ

સાંભળના શરણી મેં ભળેલા ત્યાં ! જેનો પગાં એક પગમાં
તેમને સમેત પાની ખોલે

હવે જાણે એ કાલ જોઈ ગયે નિતારીને એ પાંચે વળ્યો.
મગામાન જેજ પગલાનાં તરફ પાંચી જતી હતી તેમાં પાંચે પે
ને જોડ કર્યાં કર્યા મગપો

મગામાન જેજ ગળગળ ગાતી ફિ ને દાખ કરે. રાત્રી તો
નેક પાંચી નાંખતી. નવ માળગળને વર્તને એક દાગી
ગળગળના વાળને ને ઊભાએ નાંખી ગઈ

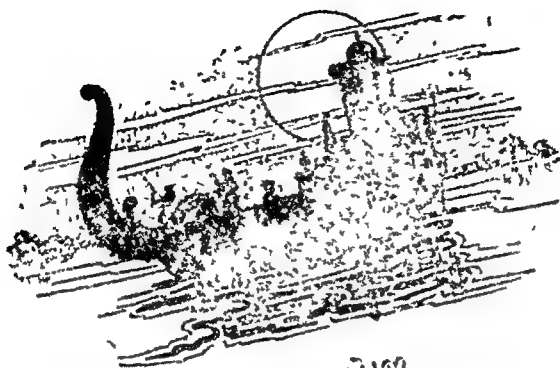
હવે એ જાણે એ ગળગળના બહેનના એકાંતી સુખોના
કવચના દાગ્ય-ધ્વનિ ગાળ છે, સામાસાથી તાળી દેતા એ મુદર
સુકોમળ દાથની વૃક્ષરીજલિન મુડીઓ વળે રાગગળી રાંધી છે,
ચોપાટના પામા ફેકાતા સબળાય છે અને છેવટ મુજબો છે
એ નિર્ભય ચારણનો ધાગ અવાજ—

રાણા ! રમતું મેલય, કનારે ચડીઆં ઠટક,
ખત્રિ ! ચોપડ એલ, ગોદલ કાં લાગો ગળો !

અને એ પડોજો ફો ! ચોગગી મુદર પ્રેત શુ રાત્રિએ ત્યાં
હિગકાં નહિ ભરતા હોય ?

આજ એ કિલ્લાની નદી તરફની આખી દીવાલ મોજૂદ છે.
અદરના ભાગમાંથી થોળી લોટી છીપરા કરવા માટે મુંદર લાંબા
પથથરો ઉપાડી જાય છે. પૂર્વ દિશા પર દીવાલ વિનાનો એક જ
દરવાજો બોલે છે. એ દરવાજાનાં કમાડ પડી ગયાં છે કમાડ પર
છસો ચોમાસાં વરસી ગયાં-પણ હલ્લુ લાકડું સડ્યું નથી. બાકી
બધું છિત્તલિત છે. +

● કહેવાય છે કે આ કિલ્લો રાણાએ નહિ પણ કોઈ મુસલમાન
સૂબાએ બધાવ્યો છે. અને ‘રાણાનો કોટ’ નદીના સામે કાંઈ સ્ટેશનની
પાસે હતો, અને ત્યાં જ કોઈ કોઈ ખંડેરો દેખાય છે તે રાણાના કોટના છે.



૧૫ મોખડોડ

‘લેજ મોખડા હમાન તાર માનુ’

જેવલ ભેટને પડખે જે જે વદાવ નહોતે તેના આગમને
 ઘણી રીતે જે દાખુને અકેરે તાજિયે મારતે છે દાખુના પૂરી
 મોખડાએ મૂક્યા છોયા વચ્ચે પીની મલ, પણ જેની આજુ દિવા
 કિયતી હતી નથી કિયતી

મોખડોડ મળુપુરવાળા નાના ભણત ગોદિયો ખેંચ
 મારાપોતો અને રાગપાટો જે નિરુ દોષોમાં નહોતો ગંગા તે
 િસ મોખડોડ નાની અવગતિ સમજાવતાંમાં પન્નામ મારાપોતો
 િ. બાપુનું મલ જોવાય. જોયો મોખડાની આપકમ મારાપોતો
 િ. જેમન જેમનાં જેની બુદ્ધિને ફાટા વાળી ઉમરના િપ
 િ અને રાગપાટોની તબી પરીને અકેરે મેળુ ફાટી મલ
 િ. મોખડાના કુંદર વચ્ચે જેન મોખડાના મારાપોતો
 િ. ૧૫૦ િપર જેને મારાપોતો
 મોખડાના મારાપોતો મલ મારાપોતો

વીંટાઈને એક ટાપુ પડ્યો છે. મોખડાની આખ એ સાગરને ખોળે
ઝૂલતી ધરતી ઉપર ઠરી. પૂછ્યું કે ‘એ ખેટનું નામ શું ?’

‘પેરંભખેટ, બાપા !’ લોટાએ હકીકત દીધી; ‘પણ ઉભય
પડ્યો છે. ચૂડેલું રાસડા લ્યે એવો !’

‘કાં ?’

‘સાવઝ રે’ છે ડાલામથો. પેરંભ ઉપર આજે એ વનરાજનાં
તખત છે. ધાટી ઝાડી અને ઊંચાં ઘાસ ઊંચાં છે, માંડી માનવીની
છાતી થર રે’ એવું નથી. લટાળો કેસરી લા નાખે ત્યાં પ્રાણ
નીકળી જાય તેવો મામલો છે.’

‘તો એની લટાઉ ખેંચી કાઢીએ,’ કહીને મોખડો ગોહિલ
ભેળા ચાર આઠ પદાંધર રજપૂતોને લઈ ચાલ્યો. મછવો પેરંભને
કડિ નાંગરી ઝાડીમાં પગલાં ભર્યાં.

કહે છે કે ખાડી તરીને કહેથી કેસરી પેરંભ ખેટ જતો, રાજ
જઈને ભરખ કરતો, ભરખ કરીને પાછો વળતો આજ એણે ઊંચા
ઘાસની અંદર માનવીનો સંચાર સાબળ્યો. એને મનુષ્યની ધાણ્ય
આવી એણે છલગો મારી

‘ધે ! ધે ! ધે ! ધે !’ એ ત્રણ ભેળી જ એક છલગ : આડે
અગરક્ષેકે અવળે મોઢે ઘાસમા ગેસી ગયા, અને એકલવાયા
મોખડાએ સમશેરની ગાળાચી કરી ડાબા હાથમાં ગેડાની ઢાલ
હતી તે માથા ઉપર ઝોઢી લીધી. સાવઝનો ચાપો બગબર એ
ઢાલ ઉપર ઝીલ્યો તો ખરો, પણ શત્રુના અનોધા નેરની ચપાટથી
ડાબો હાથ ખળખળી પડ્યો. જીવાન મોખડાએ જમણી ભુમ્મથી
સમગેર ઝીંકી. ઝીંકતાં અદરથી જ સાવઝના એ નોખા કટકા ચઈને
નીચે પડ્યા. કેસરીને કેડથી જ નોખો કરી નાખ્યો હતો.

સાવઝ પડ્યો જણી આડે રજપૂતો હોશિયાર બનીને ઘાસમાથી
જિભા ચયા. પણ મો અવળાં હતા તે સવળાં ફરવવા જાય છે ત્યાં
ભખડે હાક મારી :

‘હાં રૂપૂતો ! દને એ ને એ મોઝે સિધાવી જાઓ. દે
મને મોટાં દેખાડવા એમા ન રે’તો બાપ ! રૂતો મોઝે પડ્યા છે.’

નમાલા આથીઓને વળાવી મોખડે પેંચે’તો ટાપુ પોતાના
કપડે લીધો. રાજધાની આપી દેત વળાવી. દરિયાનું નાક આંઈને
મંનીઆ ઉપર આપી દેવા માંડી. આવતાં જતાંએ આગળથી
પોતાનું ટાપુ લેવા લાગ્યા. મદાનજીને મોખડે ‘દર્યાન’
કહેવાયો.* જગદળ ખેડ ઉપર એની આખી વર્તવા લાગી.



‘અરે મારું ટાપુ ઘેલ નહિ, હું દિયે’તો વેપારી. પાદશાહનો
પરો લઈ દેવાવર ખેડનારો.’

‘તું ગમે તે હો બા ! આંદી’ તો ન’ને રોક તમામનું ટાપુ
લેવાય છે. આ દરિયાની અમારે આપી છે. ટાપુ તો દેતું પડે.’

‘તમને જાર પડે; હું પાદશાહનો વેપારી છું.’

‘તો પાદશાહનો કાનગ વર્ષ આવ બા ! અને તું ન’ની
તારો માલ આંદી’ અમે આવતો રાખવ. ઉતારી નાખ ક’ ?’

‘અરે, પણ મારા વદાનમાં ધૂગ જ છે બીજું કંઈ નથી.’

‘તોય જમાન તો લેગ.’

દિનીના મોઝાએ પોતાનાં વદાનમાં અંબી દૂગ પે-ત નેટમાં
એક ખોડાની અંદર લાવવી લીધી, અને મોખડા મળ પાનેથી
પરીચ લખાવી લીધી. પરીચમાં ‘પૂગ’ લખાવ્યું. તની પણ પૂગ
જ. પરીચ લખીને મોઝાને પાદશાહ પાને જવા નીકળ્યો.

આંદી પેરે’તો એ જાણુ કે મોખડામાં પાદશાહના દૂગ
અંબી એ ખોડાની અંદર એક જ કાંઈને એક ‘કાંઈ’ રેલું
યો. અંબીએ જ એની પામત પમાત. અને તૂપ આંદી.

* પહેલાં આદિમાં ‘વદાન’ની જગ્યાએ ‘કાંઈ’ છે
જેને મે

સવારે ઊઠીને ચૂલની રાખ કાઢે છે અને રોજરોજ એ રાખમાંથી એને સોનાની કટકીઓ જડે છે. લુવાગને અચરજનો પાર ન રહ્યો. એણે મોખડા રાખને જઈ જાણ કરી.

મોખડાજી જોવા આવ્યા, ઝીણી નજરે જોયું. ચૂલની થડાથડ ખીંતમા એક આંકારુ દીકું. ઊંદરે ખોદેલા એ ભોંલુમાંથી ઝીણી ઝીણી રંગ આવીને દેવતાથી ભરેલી ચૂલમા ઝરી રહી છે. તપાસ કરતાં જાણ પડી કે આ દિલ્હીના મોદાગરની જ કાલવેલી ધૂળ. હાથમાં લઈને તપાસે તો અદર મેનાની ઝીણી કણીઓ ઝગે છે.

‘આ તો ધૂળ નહિ. આ તો છે તેજમતૂરી. મોદાગર દાગની ચોગીએ આપણને છેતરી ગયો.’

મોખડાજીએ એ તમામ રજ ગળાવી માંતુ પાડ્યું અને ખોડામાં દીવાની રેતી ભરી દીધી.

મોદાગર પાંચાડને રુકો લઈને આવ્યો. મોખડાજીએ રંગ દીધી કે તારી ધૂળ ઉડાવી જ

‘આ ધૂળ મારી નહી.’ વાણિયો ચમકીને જોયો

‘કેમ ભા ? ને પહેલેયમા લખાવ્યા પ્રમાણે અમે ‘ધૂળ’ વાળી દીધ છે તારી ધૂળે ધૂળ લઈ જા !’

‘મારી નહી તેજમતૂરી’

‘તો ને કેટું કાં લ માન્યુ ?’

‘હું આવી કાજ કિનારીના’

‘તો અમ કાગળીઓ વડીને કોલા કેવડ.’

‘નિપુ’ તો અને થોડે મનિને કાજ મળતી. કરી કાજ મળતી !

(૭૬ સાર)

હવે જ્યારે આવીના મુસલાન, અમકી રહી સારી અને
મેનસ થતા કેવડ મેલ, કિલકા સમુદર જુદું કમળ.
એવડ ને હવે જલમળ, એવડ ધૂધળા ખેતળ,
અને દહેજ અને વાજ, મોડક નમાવા સાર.

મોડો

પૂતક તોય તાલી લીક, મૂકે દોલ બાલે ઝીંક.
 દરકે રાજ નમીઆ દેક, અલુનમ મોખડો છે એક.
 જો મુખવાને લાથીગોથી અગૂરૂ કોલે મોડી. તરે સમુદ્રમાં
 બરનીના લોટ લીજીયા રવા ! તરે જળમય થયા પોલા ! આકાશે
 તરે આંધી ચડી. તોયોની ગર્જના ચાલી. ઝેની સામે કાળ મૂકીને
 દરકે ત્રીલે ૧ ઝેના ગેન્ય સામે દેક ગર્જના નમી રવા ન નમી.
 એક મોખડો.

પોધા રિશા બાંધી પેઈ, ફોળ ફગડી બહુ ફેઈ.
 બહાદુર મોખડે મુન બાત, અરધો રાખવા અખિવાત.
 ફર્યો મૂખ વાંતક ફાડય, માફે તોલ મૂકાં મોલય.
 'તર ફું મરધાકો નાથ, સામે દોલ તં સમગથ !
 'મરુ' દોલ છતે આજ, તોયાં રાત પતલા લાજ !
 મરુ' મોખડો અલુનમ, બરકે મથાડું અલુનમ
 હુમન લડે તો ફું ફેમ, લાજે શાલવાદન લેખ !
 મોદે અભેવન ફેમમાય, અડીઆ ચકાવે ખન સામ :

ગણવાનની ઝેનાંય મોયાની આગળાગ પેને પાડ્યા. એ પા-
 રેતા બધે ફૂર્ડો મોખડાંયે ગમત્યા પેનંસમાં મળ્યા.
 તે મોખ ફાટી તીમ્યા. ફૂનાં તમાનં મરધાં મરેમિ રા
 નિ એ મારુ (માનવનો વગર) મરુ કોલી જોનો, ફા મારી
 તમે—માનવાના નામની સામે દો ઝેના પાવન રાતુ ફેર એક
 તરિ પગ ફેલા રાવ પાડાનેની વાજ ફે લોગી તાજ ફે મર
 ઉ. હુમનેને વડા ફે ફૂની જોઈ નુ લો નામ પાવને
 વાડના પ્રાંતિ અખી પડે માન ફેમ. તો અનમન મેરે.
 તાવના પાડીને લગતો દને. નુજે મરુ મરો રને

મુગ બરક વડ મુઆજ, તારક બીડીયાં તતકાજ.
 જોઈ રાજમુત રવાજ, પાતા બરક તોયો પાજ
 બરક મુમલ કરી લલકાર, તલકાત તોયખાના ત્યાર
 રાજ બેધ મંદયે રાકય, રોલે કોઈએ ખન પાડ

સૂરા વાદ્યુ મહિમા ગોત્ર, મર મર કર્મે ભોળા રોગ.
ખેલો ખાગધારા ખેપ, હેને આસુર દસ આકંઠ.
ભાસાં સીક દાગી ભાગ, ભોળા જીવન દાગી વાગ.

ગેતા ગેતા ગીત પૂર્વજનાં વિગટે નાભાડીને પોતે ભા
ગાની ગાજી ગયો ગાગવાન ગેતા ગાગાર કરવા વાગ્યુ તોપખા
નેતાર બની ગયુ રાગ તો દમ્ભનોની પાડેલી દાગમાંથી જ દાવીને મગ
પર દાગવા વાગ્યો ભૂટે ગડવા ગીતે 'દર દર મદાદે' કરી
મેકદા મળ્યા તગવાગે અત ગવા વાગી. ગવનોનાં દળ દમ્ભ
દાગ્યાં, ભાગાનો 'ગાગે' રાગુઓની ન ગીવાયો.

સિંધુર પાડ દોઢા ગોત્ર, મીટે શાશ્વ દીઠા ગોત્ર,
પાડે ઈશની પઠાજી, ખાસો પાદખી ખુરસાજી;
દેતા દેત જ્યુ મૃતદાન મેપન મોખડો હનમાન
દૂઢે દુંઢ દીધાં દાળ, ખળદે વગત વણી ખાળ.
ગીધજી અમખ ચરતી ગૂડ, ભરતી ભવાની ભેકુંડ.
સમદર દેખ થંબા સૂર, હરખે ખુલ વરવા ફૂર.

દાથીજો અખાડીની માથે જ નીચે પડવા લાગ્યા પાદશાહે
તો પલકમાં મોત સામે ઉમેયુ નેયુ ઈગનીજો ને પકાણો પકવા
લાગ્યા ખોગસાની લોટા પાલખીમાંથી જગીદોસ્ત બન્યા. હનુમાનજી
જેવો મોખડોજી જાણે દેત્યોને આજે મૃતદેહોનાં દાન દઈ રહ્યો છે.
મોટા મોટા શયના ગજ ખડકાયા, રક્તની ખળખળ નીકા આલી.
ગીધાં માસ ખાવા મંડ્યા. જોગણીજો ખાપર ભરવા લાગી યુદ્ધ
દેખીને દેવો થંબ્યા, અસગજો મરેલા વીરોને વરવા આકાશમાં
બૂલવા મંડી.

હમલા વીર ખાજે હાક, હમરૂ શિવ શક્તિ હાક,
દેવા દાણવા જેમ દોય, લાગો આમલો વડલોય.
લેઠક વળડી અથવાર, ત્રીજા પોર લગ તલવાર.
ચોરણ જડ ખાટાચૂટ, તેજાંભાજ ખંગળા નૂટ.
સિંધુ રામ ખાજા સૂર, ખળચર અમખચર ભખપુર.

જૂઝે મોખડો રજાનંજ, આશ્વર લીડીઓ અતજંજ.

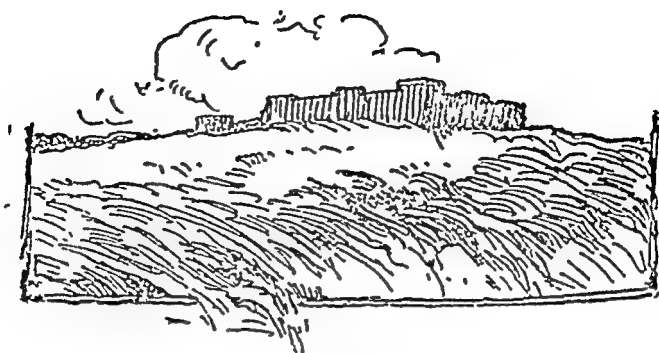
પાંચની હાકલો લાગે છે, ઘંટો ડમર વગાડે છે, અને રાંધણી
ગાઈને બળતી રહી છે. જાણે કે દેવો અને દાનવોનું યુદ્ધ થતું હોય
ને! નામસાગી તખ્તારો અપડાય છે, અને બાલો તેમજ અંદોના
પા પડી રહ્યા છે. સિંધૂડ રાગ વાગ્યા, માંસરૂઢી પક્ષીઓ મુઠાંના
ઝડપી તૃપ્ત બની ગયાં છે. મોખડો જૂઝે છે; તેમાં એનું માથું
તખ્તારના ધાથી ઊડી પડ્યું.

શામ કિચ પડીઓ રાત, માથે ધડ લાંબો અગમાન
સાતગત ભીષપદાં સરખોત, કારક કરે આપી ફોજ.
શા બિન બાકતો સમશેર, જવના દીધ હંતા લેંર.
પેરબનાથકો થર પગ, લીડીઓ સાત દોરી લાજ.
સમર સરવ મરતે લાજ, તરકે નાખ બળીઅત માગ *
ધડ ધરણુ દળીઓ પીંગ, રોજકલેશ ભડ તરસીજ.
માથો પડ્યો પોધા માંચ, ધડ ઝો ખરડપર લાજ ધાય.
નિરમજ આલય પરીઓ નીર, ધન ધન સરકે રજાધીર.
હું નરલોક ધન અવતાર, ધન ધન સુર-લોક મુધાર. ૧

ગાતનું એ માથું રૂબમાં પડ્યું, પણ ધડ જૂનવા લાગ્યું. ગાત
વિના સમરેર ગાતારીને એણે યવનોના ઘાત નેરી નાખ્યા સાત ડોઝ
જાપી નિર પગે એ યુદ્ધમાં મડાગો. દુશ્મનનું લલકર દણવા પાડુ
એટલે દુશ્મનોનો મળેલા દોગે હમંત્રીને નાખ્યો. ધડ પડ્યું, માથું
પડીને ધડ પેઠે ખરડપર ગામ રૂઢી પડેલું ધન્ય સે લને લાડના
મુશીર. તે તારા પૂર્વજોના યગ ઉપર પાણી ગડાવ્યું.

૧. આ મુદ્દ-વર્ણનનો કદ સાવનજર સાલકરિ મે પીવળેલો. આલિ
વિના પાત્રાલારીને રચેલો છે. તે આપણે મુદ્દ-વર્ણનના નમૂના લીધે
'મદો-રિલાલ' માંથી જાંદી મૂકે છે.

* રજાનો દોગે મુદ્દમાળીયું વિદ્યુત જણાઈ. રુદ્ર દિગ્દને મેરો
૧૫૪૦ રાજ દો અદ માથ, મોખડોનું ધડ પડ્યું નેરું તે રખને
રેકલે પાલકાદને આ દેવાલ જડ નો દોગે.



૧૬. બાળો

વૈશાખ મહિનાને બળબળતે બપોરે, બોખરાના હુંગમાં બફાયેલો ઘોડેસવાર એક વાડીએ આવીને ઊતરી પડ્યો પોતે ને ઘોડો બે ય પરસેવે નહાઈ રહ્યા હતા. હાંફતા ઘોડાને વાડીના વડકાને થડ બાંધીને અસવારે હથિયાર ઉતાર્યા. ઘોરીઆને કાઠે બેઠીને પોતે હાથપગ ધોવા લાગ્યો. ગામનુ નાન ભુલકી છે અને વાડીના ધણીનુ નામ છે સોડો માળી.

સોડો માળી ટાસ હાંકતો હતો. કગાસ બે બળદ ટાસ બેગતા હતા. કાગડાએ ઠોવી ઠોલીને લોહીલોહાણ કરી નાખેલા કાંધે સોડાએ ઉમેળા ઉમેળાને તોડી નાખેલ પૂછડાં. જેમુમાર બંગાઓ : લોધીમાંસ વિનાના શરીરનાં બે હાડપિન્દર : એવા એ બે બળદો છે, એકમો ને એક કાળાવાળો એ ટાસ છે. મડાણ ઉપર પડેલે ત્યારે અંદર માત્ર એક બોખ પાણી ગ્રેહ! અને ચીંથરેલા એ મોડો ! અમવાગુએ બધું નિહાળી રહ્યો. હાથ મોં પર પાણી છાંટીને પેતે તડો ગાળવા ઘોરીઆની કુખી લીલી ઘ્રો ઉપર દેહ ટાળીને બેઠો.

કેસ દાંડતાં દાંડતાં મોંઝમે વાન ઉચ્ચારી - 'ક્યાં દેવા ?'
'દેવાં તો વાવનમર.'
'ત્યારે તો રાજના નોકરે લેજા.'
'હા, છીએ તો રાજના નોકર.'
'અપાર્થ લાગો છે, અપાર્થ.'
'હા, અપાર્થ છીએ.'
'એણા તમે નમસ્કારવા કે નમસ્કરમ ?'
'કેમ બાઈ ! નમસ્કરમ ને નમસ્કરવાય વગા કેને કહેવાય !'
'નમસ્કરવાય' તો તો કાઢીને કદો નહિ ?'
'હા !'

'કે જાઓ દી બાંસળાં ને હાળીઆર જ માયાં કમો કે વસીના કાણુ મોંકે દી જોલો ?' એને માણીવુંના આગ્રમાં પર્ણો તે તે નીકળતો જ નથી ! એનાં ઘરમાં ખાવા પાન તો દેવા દીધું ! છ'તે રાજા કે કે કમ્પર્થ ! વસી તો કેમ જલે, એના મોવાપા કના જ વાવનરી દેય !

સેડી તો માગ લાંકોતો સ્વર ને ગાવને બેરમાર રૂં. દેવા જાન, અસ્તસાનુ મોં મગજનુ કોઈને મોંઝાની લજમાં ચાનકે. વેચ જાવવા લાગ્યો. એણે ન કહેવાનાં ભેદ પડી નાંખ્યા.

અમવાળે કચ્છીને જૂન લાગેલી મોંઝાની માન-પ્રમાણી તો એની જૂન હાલી જઈ મોંઝાને કહે પૂજ્ય :

'ભાઈ, જાન લાગે છે. મોંકે ખાવનું આપીય !'
'માં જ્યાં હાવનું જમાગું ! તમે જાણમે કોણ કાને જોવા લાગ્યાં જાન ક્યાં દેવા લીધ છે ?' એણે 'કહ્યું છે, મોંઝા !'
'જોયું જી !'

'જાવનું જોયું જ લીધે નથી ને ?' એવું તે જોઈ મોંઝાને વાગ્યાની રહે મોંકે નથી દેવી રીતે ની દર્દી તે દેવાની જાણનાં.

અંદર ધઉંનું ધૂણું (ભરડેલું ધાન) નાખીને ખેડુ લોકો રાંધે, અને પછી એમાં મીઠું નાખીને ખાય, એનું નામ બોજો. સોંડો પોતાને માટે સવારે બોજો લઈ આવેલો, લાવીને એને ઊંચે વડલાની ડાળે ટીંગાડેલો. એક તો દોણી નવી હતી, ઉપરાંત એ વડલાની ધટાને ઇંચડે શીળા હવામાં ધણી વાર સુધી રહી, એટલે બોજો અતિશય શીતળ બની ગયેલ. પાંદડાનો એક દડીઓ (પરડીઓ) બનાવીને સોંડાએ એમાં બોજો ભરી પરોણાને આપ્યો. ભુધાતુર અને તાપમાં તપેલા એ શિકારી ક્ષત્રિને ખાટી અને શીતળ વસ્તુ એવી તો મીઠી લાગી કે પલવારમાં એક દડીઓ ખલ્લાસ કરીને એણે કહ્યું,

‘વધારે છે.’

સોંડે મીઠું મીઠુ હરીને કહ્યું : ‘કેમ ? મારે ખાવાય નથી રે’વા દેવું ને ?’ એમ કહીને એણે બીજો દડીઓ ભરી દીધો. મહેમાનને એવી તો લગ્નજત આવી કે હર્ષભેર સોંડાએ આખી દોણી ખાલી કરી, બધા બોજો મહેમાનને ખવડાવી દીધો.

પરોણાનું પેટ ઠ્યું, તેમ દુઃખદાજથી ભરેલા એક ખેડૂતની આટલી ઉદારતા જોઈને એનું અંતર પણ ઠ્યું.

તડકો નમ્યો. સાંજ પડી. શિકારી સવાર થયો. જાતાં જાતાં એણે પૂછ્યું : ‘ભાઈ, તારું નામ શું ?’

‘સોડો.’

મુસાફરે ગળવામાથી નોંધપોથી કાઢીને નામ લખી લીધું. સોડો બોલ્યો : ‘કેમ, બોજો ચાખીને દાનત બગડી તો નથી ને ?’ નામ શીદ લખ્યો બાપા ?’

હસતાં અસવાર બોલ્યો : ‘ભાઈ ! ભાઈ ! ભાવનગર ડોઈ દિવસ આવશે ને ?’

‘હં ભાવનગર આવીએ એટલે તારા જેવા સિપાઈ ડોમે મગાવીને વેડે જ ઉપાડી જાય ! તેં તો વળી બોજો ખાધો, ને નામે

‘જામું, કોઈને કોઈખીનાને એ દોઆ નહીં સમાવ્ય, ખરું ને? જન-
તાન બધને માર્છ હી હાવનગર ન જતાવે!’

૨

બીજા દિવસનું યોગજનું મયું ત્યારે જાલ-મેટવે દિશાગીને,
માથે ડોઝ મેલી, વરત વરતી, ૫ અને નાંચ મેલો કોઈ નાંચ
જવા નીકળે છે. અગાધ એ જ દાંત્રે એ નિશાનજીવે તોડવાને
મારીને દેઆ મળા અને પછું: ‘મેટા માત્રા ડોનું નામ!’

‘માનું નામ મેટા!’ કમીને મગધને દેરે મેટા મળ્યા.

‘નમને બાવનગર તેમણા છે.’

‘કોને જાણા!’

‘હોર વન્યજનજીને પડે.’

આ મંજરી મોંઘના મંજરમાં દાખ પડી. કોને માર્છ વાળી
વાળ મંજરી ધામ્યું કે ‘નાણી દાખ ને’ મામ્યું દરિયા મંજરી
મગધને મળેને મોટાને મગધારી મળે અને દરે નાણી અને
‘મગધ નાણી’

મેટાને મંજરીને મોટાની મ ગાળી અને મેટા મોટાં ૫૫
જવા નીકળી મોટરીને મેટા મેટાને માર્છ કમળ ન પડી.

મેટાને બાવરીને કયું: ‘દરે મગધાર તે: મગધાર મગધાર!’

જવા અને મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા
૫૫ મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા
મેટા મેટા, ૫૫ મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા
મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા

મેટા મેટા, મગધાર મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા
મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા મેટા

પાંચા મહેતોને બાંધે જાતી ઉપ નાં જાતી મહેતો પાંચ
હોય પાંચે પાંચ અબી પાંચે પાંચ

હોય પાંચે પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ
પાંચે પાંચ : 'પાંચ પાંચ, તં પાંચે પાંચ પાંચે'

'પાંચ, પાંચ પાંચે પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ પાંચ પાંચે'

'જોગ પાંચ પાંચે પાંચ, પાંચે' તમે તો અમારો મારુ કહે
વાળો તમારો દુખ તો દુખ મનાવો દુખ ને અમારો આજો
તો માત્રને બાંધે મીસે પાંચે

મહેતો જાત પડે. હોયે કંઈકોમા મહેતો અમીરને અને
અમદાવાદને આગળ દિશની વાત સબખાલી, 'જોગે જેસામણ!
પગામદાસ' શુ કહે. 'પાંચ વાળિયા બંદના તમર જોગખે
આગમન. એ માટે જોગો અને એવી મે મીડી જોગો સાચુકલી
જોગો. જોગો મને આ મેસાત્યુની મીડાત્યુમાં નથી પડી.'
જોગનાં જોગનાં હોયગી જોગી કુવવા તાગી

હોયે કરી પૂચુ 'મોડા! તારે કેટલી જમીન છે?'

'જાણુ, મો વીધા જમીન ને એક કોસની વાડી છે.'

મહારાજએ જેસામણ વચ્ચેને કહ્યું 'એક ત્રાંગાનું પતરુ
મંગાવો'

ત્રાંગાનું પતરુ આવ્યું. એના ઉપર હોયે લખાવ્યું કે 'સોડાને
બાર સાતીની જમીન અને છ વાડીના કોસ આપવામા આવે છે.'

પતરા પર એ લખાયુ, પાછા હોયાર જોડ્યા 'અને પતંગમા
લખો કે આ બધું હોયાર એનો જોગો જમ્યા તે માટે આવ્યું છે.'
એ પણ કોતરાઈ ગયુ.

પછી દરબાર જોડ્યા 'પણ એ ગિચારો આટલી જમીન
જોડવાના બળદ લેવા કયા જશે? આપો બાર બળદ'

બાર બળદ આપ્યા.

વળી દરબારે કહ્યું : 'જિભાગે વાદની કમલ મના દેવા કરી
નરો? આપે વીન કરી આનરો.' આનરે આપે.

'જિભાગનાં ઘોડા જામ દેવા કરી કરો? આપે આન બેગે'
આન બેગે અપારી.

'રૂપિયા એક દામર આપે.'

માથે માંગણી મેલું અધાવીને નેંઘને રૂ. ૧૦૦ પૂરો મૂકી દીધો.

સોંકના પરિવાર પામે અત્યારે એ દેવડ કેવડ રૂ. દેના
પીશે આજાર ડિલિયાં તે

૩

એક દિવસ વળેસમજ સિદ્ધાને નીકળેલા. કે. મ. મ. નદિ મેળે
ગિઝારી દેવાણ પલેકેમે, આપેઆપે નામના મેલું જિભાગે મેલ
દેવા દના કરી કે. મ. મ. મેલમાં પોને દુનિ કરી દેવા કરી કરી
સવાળે. બેગમાં મળીની ડેગી કરી કરી કરી કરી કરી કરી
કેમને કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી
અજાલો નથી પૂરતા, પણ મેલમાં પેડે દાકર તે મળે મળે

મહારાજને પોશે મળે કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી
કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી
કેમ, કરી કરી

'દરે જા જા મેલ' દાકર જે, પણ કે. મ. મ. મેલ કરી જે
મળી આપુ વળેસમજ મળેઆ મેલુ દેવા કે. મ. મ. મેલ કરી

કેમ, પણ કે. મ. મ. મળે મિલક કરી કરી કરી કરી કરી કરી
પણ કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી
કળાં કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી

કેમ, કે. મ. મેલ કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી

કેમ કે. મ. મેલ કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી કરી



૧૭. ભીમોરાની લડાઈ

‘કાઠીભાઈ, અમે અવળો કામો કર્યો, તમે એના બાપ વાળસર ખાયરના પાળીઆનુ નાકે વાઢ્યું! તમને જસદણના બારવટિયાને હું શી રીતે સંધુ?’

‘આપા નાજા ખાયર! મેં બારવટુ ખેડ્યું તે અધરમનુ નહિ. માટે ધરધણીને ચડવાનું એકનુ એક હેયાસામું ઘોડું શેલે ખાયરે જોગવરીથી જૂટવી લીધું. આવો અધરમ મારાથી સહેવાણો નહિ’

‘ત્યારે શું કરવું?’

‘ખીલું વળી શું કરવું, બાપ!’ ચારણે ચાનક ચડાવી ‘તુ ઊઠીને આજ આ શરણાગતને નહિ સંધ્યું બાપ નાજા? અરે

બારવટિયો આવે બકી, હોય મર વેર હાજર;
(અને) ભીમોરા લોપાળ, શરણે શખે સૂરાઉત.

માથે હાજરુ વેર લઈ આવનાર બારવટિયાને તુ ભીમોરાનો ધણી,
તું સગ્ગ ખાયરનો ખેટડો શરણુ નહિ દે, તો ધરમ કયા ટકને, બાપ?’

‘કીક કાઈ યાદનાં તું માન પ્રાણ આરે છે ત્યાં તું
બીચોત્રને ઓથ છે. મારું નર માતું દેહ ને માલ’

‘મન્ય બાપ ! મન્ય નાના !’ મારાં મણીને બિરમળો :

ધર વંદી, વઠો ધણી, વઠો બિમિલા વામ,
બીચો ગુણી નાટ્યો, મટે ન જારે માલ.

તારી બંદી પૂરતી : એને જ બેઠો તું મિલો કુલી - મિલો
જાણે તારી મર બીચોત્ર ! મારું ન નાના પુત્ર નાના તું મો
કદરો. બીચોત્ર : તારી દય મધા, નહિ .

બીચોત્રની વાળ મારી, માલ કોટનથી ૭ મારી. બીચોત્ર-
બીચોત્રની મારીના કોટન કાગાલથી વાળ મારી બીચોત્રની દમ
માલ મારી દર આ બીચોત્રની મર છે. પાંચાલાલ મિત્રાના કોટનથી
કોટન બીચ બીચોત્રની પદમાં આ મર નાના પદમાં બીચોત્રની
મિત્રાના વાળમાં દરો. નીચે તારીનાં એક પદમાં દરો છે.
કોટનને પદને ‘બીચોત્રની વાળ’ નામની પ્રાણ નીચે નાના મર
છે. મિત્રાનાં, પદમાં મારી મર કોટનની મારીના નાના. કોટન છે.
મરન બીચોત્રના દરમાં મર નાનાં મર. પદમાં મર બીચોત્રના
માલ. મારો વાળના દરો મર દરો છે, મર નાના. કોટનને બીચોત્ર
કોટનના મારીના વાળ મારી બીચોત્રના નાનાં દરમાં મર નાનાં
મર બીચોત્રની દરમાં મર પદમાં મર નાનાં મર નાનાં દરમાં
મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં
મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં
મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં

મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં
મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં મર નાનાં દરમાં મર નાનાં

ખાચરને આ નાનની ખાચ પડી એજે બીમોઝે ગંગો મોકલ્યો કે
'આમારો ઝોઝ મળી ના.'

નામ ખાચરે જવાળા કહેવાગયો કે 'ટાઢાંજો તો મારો
શગબાગન કરો. દો ઝેને ન મોપું, ઝેને મે અભેવચન દીધું છે.'

ઝેયો ખાચર એ જવાળા પી ગયો. પાતાના દાંડિાળગઢ ઉપ-
ગ્રથી બીમોગની વંકી ભોમ ઉપર ઝેની ગતી આંખ ગમવા મડી
બીમોઝે દોગપુ દનું, મોટીપાના ખાચરનું જનકુ જૂથ નાજ
ખાચરને પડ્યો જીવું દનું. ઝેયા ખાચરે વિચાર કરીને વડોદરે નજર
નાખી મોટી રકમ નક્કી કરીને બાબાગવની મગરી ફોજ પાંચાળ
ઉપર ઉતારી, ઝોચિંતી બીમોરા ભાગી ફર્ય કરી.

કુંગરની તળેટીમાં નેરાની અંદર ચેલા ખાચરનાં રણવાજાં
વાગ્યાં, તે સાંભળી નામ ખાચરે બારીમાંથી નજર કરી તોપ-
અંદરથી નેરુ હલકી હાથ્યું છે બીમોગને વીંટીને ઘેગ પડ્યો છે.

'નાજભાઈ!' માણુમોઝે કહ્યું, 'આ દળકટકની સામે ટકાશે
નહિ. માટે નાહાબારીએથી નીકળી જાયે.'

નામ ખાચરે ડોકું ધુણાવ્યું. 'ના બાપ! જેને છવ વાલો
હોય એ સુખેથી નીકળી જવ. મારે તો બે ભવ છવધુ
નથી. મારી સાત પેઢીને ગાળ જેમે, કે નાન્ને ચેલાની મોઢા
આગળ ભાગ્યો.'

ત્રંબાળુ ચેલા તજાં, વાગ્યા દોઈ વહગોય;
(પણ) ગર ગરકયા મોય, નાહાબારી નાછઆ!

[ચેલા ખાચરના ત્રંબાળું દોલ લાયકર નાદ કરીને ગડગવા
લાગ્યા. પણ કાંઈ 'ચેલા'ની ખીકથી ગુરુ (નાન્ને) નાહાબારીમાં
થઈને નાસે કદી?]

આઠ જ જથ્થાને લઈને નાન્ને ખાચર બીમોઝે જેઠો રહ્યો.
અને નીચે જેડી છે મગડી મેના. મેનાને ગઢ ઉપર ચડવાનો લાગ

ફૂંદકા માર્યો. દડતો દડતો એ તળેટીમાં બાબારાવની ફેળ વચ્ચે પહોંચ્યો. એને એલા ખાયરની પાસે લઈ ગયા. એણે મોં પામે ખોખો ધરીને ઇસારતમાં સમજાવ્યું. એને પાણી પાવામાં આવ્યું.

એલા ખાયરે પૂછ્યું કે ‘ગઢમાં કેટલાં માણસો છે ?’

ટાઢાણે જવાબ આપ્યો કે ‘ફક્ત આઠ જણા.’

તુરત જ ફેળને હુકમ મળ્યો કે ‘હવે ફિકર નહિ. ગઢમાં નથી દારૂગોળો કે નથી માણસો. કરો હલ્લો !’

અને હલ્લો મગાણો.

થોડા દિવસ ઉપર નાજ ખાયરના ગઢમાં બે મારવાડી રજ-પૂતો મહેમાન આવેલા; બન્ને જણા મારવાડમાંથી દારકા જત્રાએ જતા હતા. આશા છોડીને નાજ ખાયરે એ બન્ને જણાને કહ્યું કે ‘ભાઈઓ, હવે તમે નીકળી જાઓ, નહિ તો આજ આ ફેળ તમને પણ મારી નાખશે.’

મારવાડીઓએ જવાબ દીધો; ‘નાજ ખાયર ! અમે તમારો રોટલો ખાધો. હવે અમારાથી કેમ જવાય ! દારકા તો કોણ જાણે ક્યારે પહોંચ્યું અને ત્યાં દર્શન કર્યા પછી કોણ જાણે ક્યારે મોક્ષ મળશે. એને બદલે આંહી લુહમાં તો ક્ષત્રિને બે ગાલે જ મોક્ષ મળશે વળી સ્વર્ગપરને માર્ગે તમારા જેવા ગુનીગનો સાથ ફરી ક્યાંથી મળે ? માટે અમારે તો હવે ‘અંડે જ દારકા.’ [ત્યાંથી આપણા પ્રાતમાં ‘અંડે દારકા’નું ઓકું પ્રચલિત થયું.]

‘ભાઈઓ !’ નાજ ખાયરે પોતાના સાથીઓને છેડી આતા દીધી; ‘હવે આપણી ધોડિયુને ગૂડી નાખો.’

એટલું જોડતાં એની આંખોમાં જળજળીઆ ભરાઈ આવ્યાં. એના ડાડીઓ પણ અફમોસમાં પડી ગયા નાજે ખાયર ફરી વાર બોલ્યા ‘હા બાપ ! ધોડિયુ તો મને મા-દીકરીયું જેવી વાલી છે.

પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડીને એણે અને નજીક પોતાનામાં રહેલી
તે, પણ એ કહ્યું કે મારી પેટિયુ દુઃખનને હાથ દેમ પડવા નહીં.

આજે પોલીસને લાગર હતી તપાસને અટકાવ કરીને એનાં
રૂપમાં દેવાંથી એક પડ્યા આંધળા પોલીસે પણ આંધળી જેવ
તેમ સુખસાથ મરણ લાગી, એમાં એનાં પોલીસે લગાડાઈ.

‘જલ્લ માણ’ નામનું પાત્રરે લાકડું હતી, ‘એ મેંને મારું
નહિં એને મરતું વચ્ચું પાને છે, પોલીસે કેવું કેવું મારી લગાડ.’

તે ન પોલીસને લગાડી એના દીકરી.

એનાં માણસ, મરણનું વડાપા, બાળક એનાં પીર, અને
જલ્લ માણ કર્યાં દીકરી છે. નામનું આંધળા દીકર પણ
જાણતું પડ્યાં એણે પાણીને મરણનું માણ નામનું પાત્રર
લગાડતા પડ્યાં ઉપર બેસી ગયા, એના પડ ઉપર મરણનું રૂપ
જાણી રહે હતું, પાને નહીં લગાડી એનાની જાણતા પાત્રર
જલી હતી, મરણને કાંઈ પાર નહોતી.

જલ્લ તે દીકરી પાને આંધળાનાં લગાડનાં માણ રહે, એ
માણને નામનું આંધળા પડમાં એનાં નામનું માણ, એનાં
મેળવે માણની તપાસ કરી, એનાં મરણનું નામનું માણ
હો, મરણને એ પડમાં લગાડી ન, મરણને લગાડી એનાં
માણને એનાં માણને લગાડી એનાં માણને નામનું પડમાં
માણને માણને લગાડી નામનું.

જલ્લ મરણને લગાડી માણને નામનું માણ, એનાં માણને
‘લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને
લગાડી માણને.’

જલ્લ એનાં માણને લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને
માણને લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને
માણને લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને લગાડી માણને.

[ગીત—શાણેર સાવજડું]

૧

સૂઆ ટોપીઆંરી ફરિયાદ સતારે, ફોજ નમ્યા ખંડ ચારે કતારે,
મીટે થડપો ઘનીમાને મારે, સૂરાળી નજરાજ ન સારે.

૨

ધણી લકમ હીઆ હળ ધાયા, આગુ ધાર્થ મહાર્થ આયા,
વાળી લક નંઆણુ વાયા જધભૂખ્યા નજરાજ જગાંયા.

૩

નરવાત્રાંરી વાજે તાળી, વાદી ઘણા મંડા વાળી,
ખંડ્યા મશાઠા ડાંજ ખાળી, વળ બજી રજુથભર વાળી

૧. જે કોનેસિંદગનની કાજ પામે ચાગ ખડના દોડે નમ્યા
દના, તેના ટોપીવાળા ગયા પામે ફરિયાદ કમ્યા એવો ખાગ
પર્ગેચો ફરિયાદ ફરી કે ગગ ખાગગનો દીકરો નાગ ખાગ
કોઈનું કલું માનનો નવી મોટા મોટા દાકેમોને પાગ નજરે
પડના જ મારી નાખે છે. (મગડી નનાને ' ટોપીઆ ' કહી, કાગ
કે તે પામે મગડાઓના લન્કરોમાં પુરોણી મોજરો, કલાવતરામ
સમયામાં આવતા, ગલીમાં-ગયા)

૨. આ ફરિયાદ અલગીને કમ્યના માનિત વૃક્ષમર્ષિસ ગાગ
દુમ્મનો ધર્મને ઘીનાન કાગ આગ્યા નાકો વાળી, મોળો નાગડી
લડખેડા જમરા નાન માગગ જતની ગયા (મગડા દુમ્મન)

૩. જમરા અલગી ના અલગી વાળી, કાગ જમરા નાગ
જમરા નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ
જમરા નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ
જમરા નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ
જમરા નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ
જમરા નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ નાગ

શ્રીમદ્દાસી સ્તોત્ર

૪

આપા આઈ આઈ અપાડી, સાબાપડી લડે ઢોલ લાડી,
 રોડ પાડીયા કડે પરાડી, ઠાં નૂલવ ઠાં નીકળ લાડી.

૫

આ સામકપાળો, દેવપુત્ર ખડ નો ખડ પડાલો,
 નજરામ લડાલો, (તા) પ્રા દરે ને મૂલે લખાલો.

૬

અર્ધાં કું રામદુવાઈ, મરતો શ્રીમ તજા લડ માંડી,
 અનાદ તજી અવજાઈ, ઊર્ધ્વ કી કું અવજાઈ.

૪. મેલો ખામર પોનાના જાતજાતને પણ લઈને મુકાવેલ
 જાખા ખામરનો જે પોખ તાલે ખામર તો લોભાની લાડીની
 હે આખ મનને લડતો મ્હો.

૫. રામ-મેનામાંથી વિદિ કર્યા મારે માણસો વાખ્યા તેઓ,
 હે હે 'જો કાળી, હાં તો હું વાપી દે, નદિ નો કિલ્લની
 કાંઈ નીકળ.' જે આખ નેપા વિદાળ રાજગણ વીર મુલ્ય
 મુકે છે. 'જેમ મેરીસિંહ કી પાથ ખાવ નદિ તેમ હું પણ
 કી નીકળ નદિ ને રેકામે નાલે ખામર પોનાની લા મરે તો
 પત્ની મેરુ પર્વત મરે અને આખા મુલ્ય ભલે [રામદુવાઈસિંહ
 રાજગણવાખ્યામાંથી નમુનજાણ.]

૬. રામદુવાઈ જાનિ કું રહે કું રહે હું નદિ કું. હું
 મુલ્ય મુલ્ય મુલ્ય લડીને મરીશ, મારી લડતી આખા હું

૭

હાડે દાખજુ રાજ ભરણ હીયા, કાંડે જોડે બનેયાં પ્રીયા.
હસ હસ વાર ગનીમાને દીનાં, હસ હાડા ત્રણ નીર ન પીયાં.

૮

જળનો તરંગો ફળમાં જઈ, ફેર્યો ગૂળો ને દહાં કરાઈ.
હડેડે જંજાળમાં નાજવ જગાઈ, ચોર પોર તરવાર ચલાઈ.

૯

ધજવડ વાળો તોરજુ ધરીઓ, કેરા ગાર ચોરીમાં કરીઓ.
કાળો ખુમો અજુવર કરીઓ, વર નાળે અપસગ્ને વરીઓ.

૧૦

એકલવેળો વેકુંઠ આપો, જાડરખાન જાળેયા લાપો,
મોતીશ દરિયો થાળ મંગાવો, વે સખીએ નજરાજ વધાવો.

૭. દક્ષિણીઓની મેનાએ ગટની આસપાસ થેગે ધાવ્યો. તેના સામે નાગ બાચરે પાગ અપૂર્વ બાળ દાખજુ. દસ દસ વાર તો રૂપાને પાછો કાઢ્યો. દસ દિવસ ગુધી પાણી વિના ટકર ઝીલી.

૮. પાણીનો તરંગો દાદાણો કાઢી દુરમનોના લશ્કરમાં પહોંચ્યો. એની વાત સાંભળીને બાળારાવે હડ્યો કરવાનો હુકમ આપ્યો. તોપો ને બંદૂકો છરી.

૯. એ નાળે બાચર કેમ જાણે યુદ્ધ રૂપી લક્ષ કરતો હોય ! તરવારના જાણે તોરણ બંધાયા. પોતાના અણવડ તરીકે એણે કાળા ખુમાણને રાખ્યા અને આખરે મરીને એ વરરાજ નાળે બાચર અપસરાની સાથે વર્ષો. [ધજવડ=તરવાર]

૧૦. એકવચની એ શરવીર વેકુંઠમાં જન જોડીને ગયો. પોતાની સાથે મરેલા શરવીર જનનેયને લઈ ગયો. સ્વર્ગમાં પ્રભુએ મોતીનો થાળ મંગાવ્યો ને લક્ષ્મીશ્રમે વરરાજ નાળ બાચરને પોષ્યો.

લોટામાંથી અન્ન લેરીને નીચે ટોળી, એપાટમાંથી ઊભા થઈ ગયા અને હૃદય એક દે 'લાલો મારી થોડી.'

થોડી પગ ખેંચી, અંગે હચિયાઈ ધરી, એટલે ખુમાણ ચાલી નીકળ્યા. ખોળામાં કુવડ ઉન્નડછ ગિરાજે છે.

પોતાના ગાઠ ગામની અંદર સંદેશ પહોંચ્યા કે 'એક મો એક સો થોડેસવાર આવીને આજ ગતે મને પાચતોળગતે પાદર ભેગા થાય.' એ પ્રમાણે ગારસો શસ્ત્રધારી ચોદાનાં થોડા આવીને પાચતોળગમા હણહણી ઝડક્યાં. રાતને ત્રીજે પહોંચે ચીખરી ખોલી. એ ચીખરીની ભાષા પાગખીને સાથેનો શુકનાવળી મેર બોલ્યો - 'આપા, જો અત્યારે થોડાં ઉપાડો તો શુકન કંઈ છે કે એક પણ જોડાને એક છોઈકાડ પણ ઈંદ નહિ થાય. વિના જન્મે પાલીતાણું લેવાશે'

કોઈ ચડી ચૂકી. ખેડો કાટતાં પાલીતાણાને પાદર પહોંચ્યા. દરવાજે ખુલ્યો કે તરત જ તમામ પાલીતાણાની અંદર પેસી ગયા અને ધીંગાળુ આદ્યુ. રાજના અમીરોએ, પ્રજાજનોએ અને સૈનિકો-એ એકાદ ખુમાણના ખોળામાં ઉન્નડછને બેઠેલા દીકા એટલે તમામ ખસી ગયા. તમામ સમજી ગયા કે આ યુદ્ધ સ્વાર્થનું નથી; પોતાના બાળ રાજના હિતનું છે. કોઈએ સામા શસ્ત્ર ન ઉગામ્યાં

પણ દરબારગટની ડેલી પર કેસર ભાંધી નામનો એક જ્ઞપ્ત પોતાના એકી થોડેસવારો લઈને સામે ઊભો રહ્યો. એટલે ખુમાણે એને બહુ અમન્યો : 'કેસર, હું પાલીતાણાના ધણીની ખાતર આવ્યો છું માટે પાલીતાણાનો દાણો ય ન બપે તું ખસી જા.'

'આપા એટલે ખુમાણ! આજ આ ખુદા દાંતની અંદર અહુલુલું અન્ન ભર્યું છે. હું જ્ઞપ્ત છું; એક લવમા બે ધણી નહિ કરું' કેસર ભાંધીએ એવો જવાબ દઈને અવતાર દીધો.

ધીંગાળુ જન્મ્યું. અને બાબુ શૂરવીરો હતા. કેસરના જોડા તમામ લાગ્યા; એકાદના આદમીએ પણ ઊડ્યા લાગ્યા. સહુ જુદામાં

પાદશાહ તાજબુજ બન્યો પણ એટલેથી ઠગાય તેવો તે પાદશાહ ન હતો. એણે સાતે ક્ષત્રિપુત્રોને બોલાવી કહ્યું :

‘આ મરકરી ન સમજતા. કાલ સવારે તમારાં માર્યાં આ કચેરીમાં ડીંગાતાં હશે.’

સાતે જણાએ જવાબમાં કક્ત હસ્યા જ કહ્યું.

પાદશાહે કરી કાંકાં માર્યા : ‘એવકક બાળકો, વિચાર કરો.’

રજપૂતોએ હસ્યા જ કહ્યું. વાળા દરબાર તરફ જોઈને ખુન્નસ ભર્યા નેત્રે પાદશાહ બોલ્યા :

‘દરબાર, દાન દેવાની રીત જાણો છો ?’

‘જાણું છું, છતાં કરમાવો.’

‘જુઓ, દાન દેતી વખત ખુશાલી રાખવી પડશે. દાતાનો એ ધર્મ છે કે કચવાતે દિલે દાન ન દેવાય, કેમ કે મજૂર ન થાય.’

‘ક્ષત્રીને એમાં કાંઈ નવું નથી.’

‘સુણો, સુણો, કાલે સવારે આ મેડી ઉપર એક પછી એક તમારા બેટાઓનાં ડોકાં પર તલવાર પડશે. એ અવાજ તમે સાંભળશો, એ સાંભળતાં સાંભળતાં મારી સાથે તમારે ચોપાટ ખેલવી પડશે. તમાગ બેટાની એક પછી એક બબ્બે આંખો હાલર થશે. તેને તમારે હસતે ચહેરે તમાગ પગ નીચે ચગદવી પડશે એ દરમ્યાન જો આંખમાં જરા પણ પાણી દેખાશે, અવાજમાં જરા પણ દુઃખ દેખાશે, રમતમાં જરા પણ સગત સુકાશે કે એક નિસામો પણ નીકળશે, તો એ દાન કાંક થશે, ને હું ચાગણના દીકરાનો પણ જનન લઈશ.’

‘સુખેથી પાદશાહ, મુખેથી.’

બીજે દિવસે સવાર પડ્યું. કચેરીમા મેદની માતી નથી.

$\frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

‘ત્યાગે ?’

‘આ નાનેગે બાળ માગે નથી એ પગથો દીકરો છે અને વિચાર આવ્યો કે અગેરે ! આ તો એક માણસનો હવ ઉગાગવા બીજા એક પરાયા બાળકને જ મરવું પડ્યું. મારે એક વધુ દીકરો હોત તો પાગકા પેટની હત્યા ન થાત. એના ખેત્રથી જ માગથી રોઈ જવાયું. હું મરજની સાથે કહું છું.’

‘આ સાતમે દીકરો તમારો નહોતો ?’

‘સમજાવું. મારે છ જ દીકરા હતા. એક દિવસ પગેડિયે હું ગામને પાદર દિશાએ ગયો. ત્યાં એક બાળકનું ગેવું કાને પડ્યું. નેહિ તો વડલાની પોલાણમાં તાણુ જન્મેલું એક બચ્ચું મૂતેલું એની ડોકમા એક ચિટ્ટી બાંધેલી ચિટ્ટીમા લખ્યું હતું કે ‘આ ચારણનો બાળક છે. એના બાપને જોશીએ કહેલું કે દીકરાનું મો જોઈશ તો આંધળો થઈશ. અમારું મવાડું અહીં નીકળેલું. અહીંયા બાળક અવતર્યો એટલે આંહી એને ઝેટો મૂકીને અમે ચાલ્યાં જઈએ છીએ. ચારણ છે, બચાવશો તો પુણ્ય થશે.’ આ બાળકને હું ઘેર લાવ્યો. ઉછેરીને મોટો ક્યો જગતે જાણ્યું કે એ મારો જ દીકરો છે જહાપનાહ, આજ રોડે છું, કારણ કે એક દીકરાની ખોટે આજ એ નાનેથી ઉછેરલા એક પાગકા દીકરાનો પ્રાણ ગયો.’

‘શાઆશ ! શાઆશ ! ગલરાગો નહિ નથી એ ચારણ મર્યો કે નથી મર્યો તમારો એકે ય દીકરો.’

‘અગે પાદશાહ, હવે મરકરી શીદ કયો છે ?’

‘પહેરેગી ! સાતે દીકરાને હાજર કયો’

મેડી ઉપરથી સાતે દીકરા આવીને ઊભા રહ્યા.

* હજી પણ એ રેડા મુકાયલા ચારણ-પુત્રના વરાળે ‘રેડ’ નામ ધરાવે છે.



૨૦. ચાંપરાજ વાળો

મોહ બળકટુ હતું. હજારીના મોટા જેવું અધારું ૬ કપાઈક કપાઈક વીજળીના સળાવા થતા હતા, તેમાં ભાદરવું ડે પાણી કોઈ જોગણના લગવા અંચળા જેવું દેખાતું હતું.

એ અંચારે જેતપુર ગામમા હાથ લ્યાં ‘ ચાંપરાજની ડેવં નામે જોળખાતો ખાંચો મે, ત્યાંની દરબારી દોદીની નાની બ કાવડી અને જુવાન મજબૂત ચાંપરાજ વાળો લંગણ લતા નીકળે એક હાથમાં પોટલીઓ છે, બીજો હાથ બગલમા દામેલી તરવાર નં હિપ્પ છે અને અંચે આંટયો કામજો વરમાદના ઝીણા ઝી ઝમગીઆ ઝાંટા ઝીવનો આવે છે.

એકાએક મજબૂત ભાદરવી મેળડ હિપ્પ થતી ગયો ક મોહવા. આંધે આંધેલી કાઈ રોજુ ભેગ ને જોજુ કાઈ ગાતુ પ ભેગ એવા મરુ અમાય છે કાઈ આઈ માજુગનું ગળુ વાગુ

‘ નક્કી કાંક નિગવાર જોન દોડી ! ’ એન મનમાં જોલી અ મનને પન દિગડા તનવાર બગલમાંલી કાટીને હાથમા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

• વળા મજબૂત વરમાદે કાટી થતા દુનંદ અંચ હાથ ને વાં

‘પણ બાપુ ! ઓલી સોળ વરસની રૂલા આજ લગકડે કાંઈ રેાતી’તી ! બહુ જ વહરૂ રેાતી’તી બાપુ ! એનો માનખ્યેા ધૂળ મળશે. માટે કહુ છુ કે જોગડાને કોઠાની માલીકાર આજનો દિવસ પૂરી રાખીએ.’

‘ઈ તે કેમ બને ચાંપગજભાઈ !’ બીજા જીવાનોએ કયું : ‘એનો તરવાયો વગડયા વિના કાંઈ શરાતન થોડુ ચડવાનું ? બીજા હાથની ડાંડી પડયે કાંઈ માથા પડે ને ધડ થોડા લડે ?’

‘તો ચાંપરાજ, હું જીકિત મઝાડુ.’ એલકવાળાએ ધ્યાન પહોચાડયું; ‘જોગડાને લઈ જવ કોઠાને માથે ત્યા એના ડિલને દોરડે બાંધી વાળો, હાથ છૂટા રાખો ને હાથમા ટોલ આપો. ઊંચે બેઠો બેઠો એ વગાડે, ને હેંડે ધીગાલું ચાલે. પણ મજબૂત બાંધજો. જોજો, તોડાવી ન નાખે.’

‘સાચી વાત છે બાપુની,’ કહીને જીવાનો અગ કસવા લાગ્યા. કેસરિયા લગડાનો ગટાટોપ બધાઈ ગયો. પીઆલા જેવી તરવારો સળઈ ગઈ. ઘાટા કસૂઆ ઘોળાવા લાગ્યા અને ‘છેડ્ડી વારની અંજળિયું બાપ ! પી લ્યો ! પાઈ લ્યો !’ એવા હાકોટા થયા.

તડકા નમ્યા. મરજ ધૂધળો થવા લાગ્યો. ગગનમા ડમરી ચડતી દેખાણી

‘જો ભાઈ જોગડા ! સામે ઊભુ એ પાદશાહનું દગકટક, આપણા જથુ છે પાંખા જેતાણુ આજ બોળાઈ જનરે તુને બાધ્યો છે તે આટલા સારુ. જીભયુ તોડી નાખજો, પણ તરવાયો થોભાડીશ મા ! આ કોઠા સામા જ અમાગ માથાં પડે ને ધડ લડે એનો ટોલ વગાડયે ગળજો !’

શરાતને થરક થરક કમ્પતો જોગડો ઢોલી ચકચૂર આખે ચાંપરાજની સામે નીરખી ગયો. કસકમીને એની કાયા બધાઈ ગઈ છે ધૂસાગ ! ધૂસાગ ! ધૂસાગ ! એની ડાંડી ઢોલ ઉપર પડવા લાગી

1. 1990년대 초반에 시작된 '문화의 집' 운동은 지역 주민들이 자발적으로 모여 문화 활동을 하는 공간을 조성하는 데 중점을 두었다.

[illegible][illegible]

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

[illegible]

WILLIAM H. WATSON
JAMES M. WATSON

一、政治
 二、經濟
 三、教育
 四、文化
 五、社會
 六、宗教
 七、藝術
 八、科學
 九、法律
 十、道德
 十一、體育
 十二、音樂
 十三、美術
 十四、戲劇
 十五、電影
 十六、攝影
 十七、印刷
 十八、出版
 十九、廣播
 二十、電視
 二十一、電訊
 二十二、交通
 二十三、運輸
 二十四、郵政
 二十五、海關
 二十六、稅務
 二十七、金融
 二十八、銀行
 二十九、保險
 三十、證券
 三十一、期貨
 三十二、債券
 三十三、股票
 三十四、基金
 三十五、信託
 三十六、租賃
 三十七、買賣
 三十八、抵押
 三十九、擔保
 四十、代理
 四十一、委託
 四十二、授權
 四十三、許可
 四十四、執照
 四十五、證書
 四十六、證明
 四十七、鑑定
 四十八、評估
 四十九、核算
 五十、結算
 五十一、報表
 五十二、帳目
 五十三、清單
 五十四、目錄
 五十五、索引
 五十六、附錄
 五十七、參考
 五十八、文獻
 五十九、資料
 六十、數據
 六十一、統計
 六十二、分析
 六十三、研究
 六十四、調查
 六十五、實驗
 六十六、觀察
 六十七、記錄
 六十八、報告
 六十九、論文
 七十、書籍
 七十一、雜誌
 七十二、報紙
 七十三、期刊
 七十四、叢書
 七十五、單行本
 七十六、合集
 七十七、選集
 七十八、全集
 七十九、譯文
 八十、原文
 八十一、註釋
 八十二、前言
 八十三、後語
 八十四、序言
 八十五、跋語
 八十六、題詞
 八十七、對聯
 八十八、詩歌
 八十九、小說
 九十、散文
 九十一、雜著
 九十二、隨筆
 九十三、日記
 九十四、傳記
 九十五、自傳
 九十六、墓誌
 九十七、碑銘
 九十八、祭文
 九十九、祝詞
 一百、哀悼

[એ રાજ ! તેં તો યુદ્ધક્ષેત્ર રૂપી જન્મભુમાં ખાંડના ઝાટકા પિરસવા માંડ્યા. એટલું બધું પિરસણું કર્યું કે હે એભલના પુત્ર ! મુસલમાન બેદ્દાઓ રૂપી જન્મવા બેઠેલા મહેમાનોએ હાઉ હાઉ ! હાઉ ! કરી આડા હાથ દીધા; અર્થાત તેઓ તારા શરાતનથી ત્રાસી ગયા.]

સર ગોળી સાબળ તણા, માથે મે થીઆ,
[તોય] ચાંપો ચાયે ના, એળા એભલરાઉત ! ૩

[ચાંપારાજના માથા ઉપર તો તીર ગોળી અને ભાલાઓનો વરસાદ વરસતો હતો, તે છતાં એ એભલવાળાનો દીકરો કાઈ ગ્રાથ લઈને એ વરસાદમાંથી ઊગરવા માગતો નથી; અર્થાત નાસતો નથી.]

તું તાળાં આવધ તણી, ચઢવત ચૂક્યો ના;
શિયો ય તળપ સઢા, અથરો ચૂકે એભાઉત ! ૪

[હે એભલવાળાના પુત્ર ! સિંહ જેવો નિશાનબાજ પણ જરાક ઉતાવળો થઈને કદી કદી પોતાની તરાપમાં શિકારને ચૂકી નથી જાય છે, પણ તું તારા આયુધોનો એકેય ધા ન ચૂક્યો.]

એ ઊભા થયેલા ધડને જાણે કે છાતીએ નથી આંખો નીકળી. તરવાર વીઝતું ધડ શત્રુઓનું ખણું કરતું કરતું, ફેંજને મોઢા આગળ નસાડતું ઢેક લાડી સુધી હાંકી ગયું. ત્યાં જઈને એ ચાકેલું ધડ દળી પડ્યું, જુવાન ચાપરાજ પોતાની વાટ બેનારીની પામે મુગ-પગમાં સિધાવ્યો.

નેગરા દેવીનો સગો [પાળિયો] નેતપુગના એ કોડા પામે છે ને ચાંપરાજની ખાંભી લાડીને ડીએ દણુ ઊભી છે. ચાંપરાજ તો અપી મયો પણ પાટશાહના દૈયામા કેવો કડકો બેગી ગયો ?

[illegible]

【例題】次の文章を読んで、問に答えなさい。

2

1. 1950年10月1日，中华人民共和国成立，标志着中国历史进入了一个新的纪元。

[illegible]

1. 在 1953 年 12 月 31 日以前，
 2. 在 1953 年 12 月 31 日以前，
 3. 在 1953 年 12 月 31 日以前，

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

[illegible]

નામે દાન કરી દેશુ, ચાગણુ કાસવાઈ જાયે. આપણે ચાગણુ-હત્યા-
માર્થા ઊગરશુ. ચાગણુને વાળુ કરાચું.

બીજે દિવસે સવારે દાયરો જામ્યો. ઘોડાને સજ્જ કરીને
લાવવામા આવ્યો. ચાગણુ વાટ જોઈને ઊભો. આખો દાયરો હારી
કરવા લાગ્યો. ચડુને થયુ કે આ ભાઈ ચોડાક ડોળ કરીને હમણા
ઘોડો લઈ લેશે ત્યાં તો ઉગમણી દિશા તરફ જધાની નજર ફાટી
ગઈ મરજના કિંગ્જોની અડધી તેજ-પુગ્ધ ચાલ્યો આવે છે. આવીને
ઘોડાની લગામ ઝાલી અને ચારણના હાથમા લગામ મૂકી વણમોલ્યો.
પાછો એ પુરખ અર્થલોકને માર્ગે સીધાવી ગયો.

‘ખમા ! ખમા તુને બાપ !’ એવી જય મોલાવીને ચારણ
ઘોડે ગયો, આખો દાયરો ચલી ગયો અને ચારણે દુહો કહ્યો—

કમળ વિષ્ણુ ભાસ્ત્ર ધીયો, દેહ વિષ્ણુ દીધાં દાન,
વાળા ! એ વિધાન ચાંપા ! કેને ચડાવીએ ! ૬

[માયા વિના જુદુ કયું અને દેહ વિના દાન દીધાં એવા
જે દુર્લભ પ્રિદ્ધ અમે બીજન કેને ચડાવીએ ચાપગજ વાળા ? એ
તો એકલા તને જ ચડવાય.]

૪

મારવાડનો એક બારોટ ચાલતો ચાલતો જેતપુર આવી
પહોંચ્યો એજલવાળા પામે જઈને એણે સવાલ કર્યો કે ‘ગજપૂત,
હું માગુ તે દેગે’ તમે તો દાનેશ્વરી ચાપગજના પિતા છો.’

એજલવાળો બોલ્યો, ‘ભલે બારોટ ! પણ જોઈ વિચારીને
માગજો હો !’

બારોટ કહે ‘આપ, તમને પોતાને જ માગુ છું.’

2. 4. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839

1. 1945年12月，国民党政府接收了上海公共租界，结束了租界制度。

[illegible]

2000 年 12 月 1 日
 2000 年 12 月 1 日

2014年1月1日 2月1日 3月1日 4月1日 5月1日 6月1日 7月1日 8月1日 9月1日 10月1日 11月1日 12月1日
 2014年1月1日 2月1日 3月1日 4月1日 5月1日 6月1日 7月1日 8月1日 9月1日 10月1日 11月1日 12月1日
 2014年1月1日 2月1日 3月1日 4月1日 5月1日 6月1日 7月1日 8月1日 9月1日 10月1日 11月1日 12月1日

$\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_j = \bar{x}$

[illegible]

1990

10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532

હું હમીને જોઈયો ને ‘ના’ રે ગાડી, આપગળ છ મહિનાનું
બાળક શું સમજે?’

‘બારોટ! હું આટલું કહું છું, ત્યાં તો આંખગળ પડ્યું
ફેરવીને ધીછા બાલુ બેઠું ગયો. હું તો રણુવાસભાઈ બદલ
આઈયો આઈયો. પણ પાછળથી એ સમજે લીધે આપગળની માગે
ઝારીય પીને આપધાન કર્યો, જોલો બારોટ! આવી સતી માગવામાં
મળશે?’

નિરાશ થઈને બારોટ કહ્યું : ‘ના.’

‘બસ ત્યારે, હાલો પાછા જોતપુઝ,’

આંખો ચોઢયો પારણું, ઝાભત અળગ્ય કરે:
મુઠ્ઠ મીજતદે, સોઈકંથુ મામે પગે. ૭

તો રાજ એવી રાનીઓ રહેતી : લોકો કહેતાં કે ‘આઈ તો યોગશી લોખંડીઆળી દેવીયું’ બેળાં રાતે આભામડળમાં રાસ માંડે છે. એટલે આઈની આંખ્યુ ગતીયુ રે’છે.’

રૂડાં માણસની ઉઝગરે ભરી આખો રૂપમા ઉમેરો કરે છે. મારીનાં માનવી એ રૂપના અંગારાને ગુલાબનાં ફૂલ સમજી દેથો ભરવા લોભાયાં છે, ને કુંક કમતિયા દાઝ્યા છે.

કેવાને કહિ કામઆઈનુ એવું નીતરનું રૂપ નીરખીને એક આદમી ચાલ્યો ગયો. આઈનુ ધ્યાન તો સીચવામાં છે. માથેથી કામળાં ખભે સરી પડી છે. કેવાના નીરમાં પરછાયો દેખીને એને પોતાનો પરદેશ ગયેલો ચાગ્યું સાંભરે છે. અપાઠની વાદળીઓ આભમાં બધાની આવે છે. મોરલા ગળકે છે.

૨

‘ગઢવો છે કે ઘરે? ઉઘાડ્યો!’

સાંજની રૂંઝ્યો ગડી ને દીવે વાટ્યો ચડી તે ટાણે કામઆઈની ખડ્ગી પર કોઈકે અગ્નપ્યો ટોકો પડ્યો.

‘ચાગ્યું તો ભણે ગામતરે ગા’ મે બાપ!’

એમ કહેતી ચારણીએ બાગ્યું ઉઘાડ્યું. લુએ તો અગ્નપ્યો ગજવશી પુરુષ : બેળો એક આદમી - સવારે કૂવાકહિ નીકળેલો એ જ.

‘આઈ, આ વનમ લાખો. આપણા નગરના ધણી. ગઢવાની હાર્યે એને આંતરે ગાંડ્યું છે વનમના આદરમાન કરો આજ.’

‘ખમા બાપ! કોઃ દિવાળી-’ એટલું બ્યાં બુવાન ચાગ્યો બોલે ત્યાં તો આમરીમાં ટોલિયો પડેલો તે નોકરે ટાળ્યો અને નગરનો રાગ લાખો તે પર બેસી ગયો. બેસીને બોલ્યો ‘ભાબી! દેવના ભાવ્યેને ભેટો ભરીજો.’

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

[illegible][illegible]

1947

[illegible][illegible]

7. 1960年，在“大跃进”运动的影响下，
 许多地方出现了浮夸风，粮食产量被严重夸大。

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

[illegible]

Handwritten: The first two pages are blank.

[illegible]

હલકી વડાણો લાલચમાં પડી ઠાકોરના માનીતા પડાણ જમીનદારના ઘરમાં જતી આવતી થઈ ને ફૂડી વાત ફેલાવવા લાગી. વાતો સાંભળીને પડાણ જમાદારને ઝેર ચડવા લાગ્યું.

આ બાવો કોણ હતો ? મૂળ મોની હતો. એની સ્ત્રીને પડાણ જમાદારે ઘરમાં બેસાડી હતી. મોની વેર વાળવા આવ્યો હતો.

એક દિવસ ઠાકોર મેરામણજી ગામમાં ફરવા નીકળ્યા છે. ગાડીની બાજુમાં પડાણ ઘોડે ચડીને ચાલે છે. ઓચિતી ગાડી પડાણના ઘર પાસેથી નીકળી. પડાણનો વહેમ વધ્યો.

વડારણો તો લાગ જોઈ પડાણની મેડીએ પહોંચી ગઈ હતી. એણે મેળ મેળવ્યો. પડાણની વહુને પૂછ્યું, ‘બાપુને જોવા છે?’

‘ના બાઈ, પડાણ જાણે તો હવ કાઢી નાખે.’

‘અમે આડી ઊભી રહીએ. તમે સતાઈને જોઈ લેજો. બાપુ તો આપણા માવતર કહેવાય.’

ગાડી નીકળી ઊંચી બારીમાં બે વડારણો ઊભી છે. વચ્ચેથી પડાણની વહુ જોવે છે. એમાં ઓચિતી વડાણો બેસી ગઈ. પડાણની વહુને જાન આવે તે પહેલાં તો પડાણની નજર ઊંચી પડી એના મનમાં ડાઘ પડી ગયો. ઠાકોર ઉપર એની ખૂની આખ રમવા માંડી.

ગઠમાં જઈને ઠાકોરે સાજની મશાલ વેળાની કચેરી ભરી. સાઈમિથ પડખે જ બેઠા છે ગિરદાવડીઓ બોલાય છે. ત્યાં પડાણ આવ્યો. ‘આવો જમાદાર!’ એટલું બોલી ઠાકોર જ્યાં આજી આપે છે, ત્યાં તો પડાણ કુળા પણ ઓસાણ વગરના નિર્દોષ ને નિશસ્ત્ર ઠાકોર ઉપર તલવાર બેસીને ધસ્યો.

એક જ ઘડી-અને ઠાકોરના દેહ ઉપર ઝાટકો પડત.

પણ પાપણનો પલકારો પૂરો થાય તે પહેલાં તો આડો એક હાથ દેખાણો, એક કટાર ઝખૂટી. અરે કટાર પડી ક્યાં ? પડાણની પહોળી છાતીમાં. પહાડ જેવડો પડાણ પડ્યો. ઝમકેલા માણસોને જાણે ફરી વાર હવ આવ્યો.

૪

કરી વાત અખો-માત, અખી ભાત ન થે કશી,
જરી જળીયામાં તરી જોને જાંબ જાંબ.
માતવાંકા દિવા જીગ માગરી કરા તેં જેવા
ઈસરી નીસરા કે ના તીગરી શી જાંબ ।

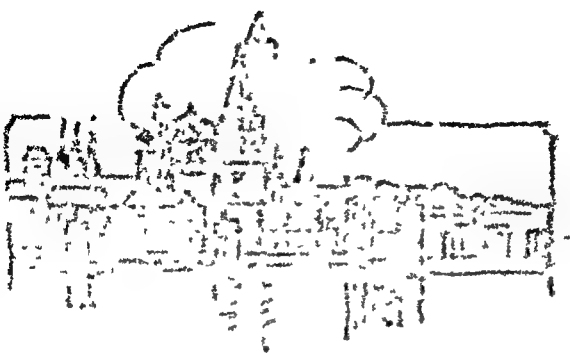
૧. યદ્યપામાં અતિ વમવ જેવાગા । માત્તા દિવસ તે ધમ-
ગમા કુમરી ખાંડી દે આગે માવ - મવ - માગે અગમર ગમામેને
વખવ જા અને તં રીક માત કરી, અનુન દવ્ય રીડીને માંમરી અદાર
નીકળીને તારી અત્તમ સુવર્ગ-વર્ગિત બધારી કટારી કેમ જાને
પોતાના પગકમળ ઈનામ માગવી હોય, એવા દેખાવ રંગા

૨. તારી કટારી ડી ! જાને અટ્ટી અજાગે માગ્યુ-મત !
જાને જમની દાટ ! તારો વ્યામી-ધમ માગવવા તે જાને સમુતી
છાતીમા ઘેરીને આગપાર કાઢી, અને પટ્ટી ત્યાં વાવ લોપીયી
તંગાળા બનાવીને તે જાને પાંડી ખેડીને અદાર કાઢી, ત્યાં એ
કેવી દીસતી હતી ! જાણે હોળીગીને લાલ ગંગા તંગાળા અનેવી
બાદશાહની દોઈ દુરમ અદાર નીકળી ।

૩. કેવી ! કેવી એ કટારી ! અટ્ટી, જાણે અપાટ માસની વીજળી
આકાશમા ઊતરી હોય, અને લોપીયી ગંગાઈને ત્યાં એ આગ-
પાર દેખાઈ ત્યાં એવું લાગ્યું કે કેમ જાણે દોઈ મહેવને ઝડપે
ખેડેલી મૃગ-નયની શાહગદાઈએ લાલ હીરાથી જડેલા નખવાળા
પોતાનો હાથ મોનાના જળીઆમાંથી અદાર કાઢ્યો હોય ।

૪. ખીજા દોઈથી ન બને તેવી વાત આગે તે કરી, ફરીવાર
કેવી લાગે છે એ કટારી ? જાણે જળીઆમાં ગેડી ગેડી દોઈ રમણી
જરી જરી આખુ આખુ નીરખતી હોય, પતિની વાટ જોતી હોય !
અહો જેસા ! એમાના એકેય જેવી નહિ પણ એ તો રાકડની ત્રીછ
પ્રલયકારી આખ જેવી મને લાગી

* જાને સકરનો મહામત્ર કહેવાય છે, એ મત્ર ‘ચડીછ’મા છે, એના
બળથી જમે તે માણસને મારી નાખી સકાય એવું માનવામાં આવે છે.



THE CHURCH

The church is a large, ornate building with a prominent central dome and multiple spires. It is surrounded by trees and foliage. The building is made of stone and has a very grand appearance. The church is located in the center of the town and is a very important landmark.

The church is a very old building and has a long history. It was built in the 12th century and has been a place of worship ever since. The church is a very important part of the town's history and is a very popular place to visit. The church is a very beautiful building and is a very important landmark.

The church is a very important part of the town's history and is a very popular place to visit. The church is a very beautiful building and is a very important landmark. The church is a very old building and has a long history. It was built in the 12th century and has been a place of worship ever since.

૪

કરી વાન અળા-માન, અળી ભાન ન થે કળી,
જરી અળી-મામાં તરી જોને અંખ અંખ,
શાચાંકા દિવા ઘીચ ગાંધરી કરો તે જેમા
ધમરી નીસરી કે ના તીમરી સી અંખ ।

૧. મદકળામાં અતિ રમતે દેવામાં ! આટલો દિવસ તે કમ-
ગમાં કટારી ખાંતી એ આજે માનદ મય, ત્યાજ બગમ સમાગમે
વખવ જ એને તાં પીકે માન કરી શુન્ય દેવ તીરિને ગાંધરી બદલ
નોકળીને તારી અજીવ સુખ-જીવ ખાંતી કટારી કમ જાને
પોતાના પગકમળ ધનામ માગતી હોય, એના દેવાન મરો

૨. તારી કટારી કેવી ! જાણે અરી અક્ષરનો માન-મત્ર !
જાણે જમની માટ ! તારો અળી-ધર્મ સાગવા તે એને શુન્ય
છાતીમાં ઘાગીને આગાધ કાઢી, એને પંકી ત્યાજ લાવ લોહીથી
તરંગાળ ખનાવીને તે એને પાંચી જોગીને બદલ કાઢી, ત્યાજ એ
કેવી દીસતી હતી ! જાણે હોળીગીને તાલ ગગા તરંગાળ ખતેલી
બાદશાહની કોઈ દુર્ગમ બદલ નોકળી !

૩. કેવી ! કેવી એ કટારી ! આટલો અવાટ માસની વીજળી
આકારમાં બેતરી હોય, એને લોહીથી ગાઈને ત્યાજે એ આગ-
પાઠ દેવાઈ ત્યારે એવું લાગ્યું કે કેમ જાણે કોઈ મંદિરને અરુણે
જેકેલી મૃગ-નયની શાહજાદીએ લાલ હીરાથી જડેલા નખવાળો
પોતાનો હાથ સોનાના જળીઆમાંથી બદલ કાઢ્યો હોય !

૪. ખીજા કોઈથી ન ખને તેવી વાત આજે તે કરી. ફરીવાર
કેવી લાગે છે એ કટારી ? જાણે જળીઆમાં ગેડી ગેડી કોઈ ગમણી
જરી જરી આમ આમ નીરખતી હોય, પતિની વાટ જોતી હોય !
અહો જેસા ! એમાંના એકેય જેવી નહિ પણ એ તો રાકરની ત્રીજી
પ્રલયકારી આખ જેવી મને લાગી

* એને સકરનો મહામત્ર કહેવાય છે, એ મત્ર ‘ચડીજી’માં છે, એના
બળથી એ તે માણસને મારી નાખી સકાય એવું માનવામાં આવે છે.

૪

ઠરી વાત અખીઆત, અધી ભાત ન થે કશી,
જરી જળીઆમાં તરી જોવે જાંખ જાંખ;
શાનવાંઠા હિયા ખીચ સોંસરી કરા તેં જેસા
ઈસરી નીસરી કે ના તીસરી સી આંખ ।

૧. યુદ્ધજામાં અતિ સમર્થ હેલાંગા ! આટલા દિવસ તે કમ-
રમાં કટારી બાંધી એ આજે સાર્થક થયું. આજ જરાજર સગ્રામને
વખતે જ એને તેં ઠીક યાદ કરી. શત્રુનું હૃદય ચીરીને સોંસરી બહાર
નીકળીને તારી અજબ સુવર્ણ-જડિત ગેધારી કટારી કેમ જાણે
પોતાના પરાક્રમનું ઈનામ માગતી હોય, એવો દેખાવ થયો.

૨. તારી કટારી કેવી ? જાણે અઢી અક્ષરનો મારણ-મંત્ર !
જાણે જમની દાઢ ! તારો સ્વામી-ધર્મ સાચવવા તે એને શત્રુની
છાતીમાં ઘોચીને આરપાર કાઢી. અને પછી ન્યાયે લાલ લોહીથી
તરખોળ બનાવીને તે એને પાછી ખેંચીને બહાર કાઢી, ત્યાં એ
કેવી દીસતી હતી ? જાણે હોળીરમીને લાલ રંગમાં તરખોળ બનેલી
બાદશાહની કોઈ દુરમ બહાર નીકળી !

૩. કેવી ! કેવી એ કટારી ! અહો, જાણે અષાઠ માસની વીજળી
આકાશમાં ઊતરી હોય, અને લોહીથી રંગાઈને ન્યાયે એ આર-
પાર દેખાઈ ત્યાં એવું લાગ્યું કે કેમ જાણે કોઈ મહેલને ઝડપે
ગેહેલી મૃગ-નયની શાહજાદીએ લાલ હીરાથી જડેલા નખવાળો
પોતાનો હાથ સોનાના જળીઆમાંથી બહાર કાઢ્યો હોય !

૪. ખીજા કોઈથી ન બને તેવી વાત આજે તે કરી. ફરીવાર
કેવી લાગે છે એ કટારી ? જાણે જળીઆમાં ગેડી ગેડી કોઈ રમણી
જરી જરી જાંખ જાંખ નીરખતી હોય; પતિની વાટ જોતી હોય !
અહો જેસા ! એમાના એકેય જેવી નહિ પાળે એ તો શકરની ત્રીજી
પ્રત્યક્ષારી આખ જેવી મને લાગી

* એને શકરનો મહામંત્ર કહેવાય છે, એ મંત્ર 'ચડીદ'માં છે, એના
બગથી જમે તે માણસને મારી નાખી શકાય એવું માનવામાં આવે છે.

૪

ઠરી વાત અખોગ્યાત, અખી ભાત ન થે ઠખી,
જરી જળીઆમાં તરી જોને ઝાંખ ઝાંખ,
શાન્નવાંઠા દિવા બીગ મોંસરી કરા તે જોસા
ઈસરી નીસરી કે ના તીસરી શી આંખ ।

૧. યુદ્ધકાળમાં અતિ સમય હેલાગા । આટલા દિવસ તે કમ-
રમાં કટારી બાંધી એ આજે સાર્થક થયું. આજ બગાવર સત્રામને
વળતે જ એને તેં ઠીક યાદ કરી. શત્રુનું હત્ય ત્રીરોને મોંસરી બહાર
નીકળીને તારી અજળ સુવર્ણ-જહિન મેધારી કટારી કેમ જાણે
પોતાના પગકબજા ઈનામ માગતી હોય, એવા દેખાવ થયો.

૨. તારી કટારી કેવી ? જાણે અઠી અક્ષરનો મારણ-મંત્ર ! -
જાણે જમની દાઢ । તારો સ્વામી-ધર્મ સાચવવા તે એને શત્રુની
છાતીમાં ઘોડીને આરપાર કાઢી. અને પછી જ્યાં લાલ લોહીથી
તરબોળ બનાવીને તેં એને પાછી ખેંચીને બહાર કાઢી, ત્યાં એ
કેવી દીસતી હતી ? જાણે હોળી રમીને લાલ રંગમાં તરબોળ બનેલી
બાદશાહની કોઈ દુરમ બહાર નીકળી !

૩. કેવી ! કેવી એ કટારી ! અહો, જાણે અષાઠ માસની વીજળી
આકાશમાં ઊતરી હોય, અને લોહીથી રંગાઈને જ્યાં એ આગ-
પાર દેખાઈ ત્યારે એવું લાગ્યું કે કેમ જાણે કોઈ મહેલને અરખે
ખેડેલી મૃગ-નયની શાહમ્મદીએ લાલ હીરાથી જડેલા નખવાળો
પોતાનો હાથ સોનાના જળીઆમાંથી બહાર કાઢ્યો હોય !

૪. બીજા કોઈથી ન બને તેવી વાત આજે તેં કરી. ફરીવાર
કેવી લાગે છે એ કટારી ? જાણે જળીઆમાં મોડી મોડી કોઈ રમણી
જરી જરી ઝામ્મુ ઝામ્મુ નીરખતી હોય; પતિની વાટ જોતી હોય !
અહો જેસા ! એમાના એકેય જેવી નહિ પણ એ તો શકરની ત્રીજી
પ્રલયકારી આખ જેવી મને લાગી

* એને શકરનો મહામત્ર કહેવાય છે, એ મત્ર ‘ચક્રી’માં છે, એના
બળથી મને તે મણસને મારી નાખી શકાય એવું માનવામાં આવે છે.

૪

કરી વાત અખીઆત, અધૂરી ભાત ન થે કશી,
જરી જળીઆમાં તરી જોવે ઝાંખ ઝાંખ;
શાન્તવાંઠા હિયા બીચ સોંસરી કરા તેં જેસા
ઈસરી નીચરી કે ના તીસરી સી ઝાંખ !

૧. યુદ્ધકળામાં અતિ સમય હેલાંગા ! આટલા દિવસ તે ક્રમ-
રમા કટારી બાધી એ આજે સાર્થક થયું. આજ જરાબર સત્રામને
વખતે જ એને તેં દીક યાદ કરી. શત્રુનું હૃદય ચીરીને સોંસરી બહાર
નીકળીને તારી અજ્ઞા સુવર્ણ-જડિત ખેધારી કટારી કેમ જાણે
પોતાના પરાક્રમનું ઈનામ માગતી હોય, એવો દેખાવ થયો

૨. તારી કટારી કેવી ? જાણે અઢી અક્ષરનો મારણ-મંત્ર !
જાણે જમની દાઢ ! તારો સ્વામી-ધર્મ સાચવવા તે એને શત્રુની
છાતીમા ઘોચીને આરપાર કાઢી. અને પછી જ્યારે લાલ લોહીથી
તરખોળ બનાવીને તે એને પાછી ખેચીને બહાર કાઢી, ત્યારે એ
કેવી દીસતી હતી ? જાણે હોળીરમીને લાલ રંગમા તરખોળ બનેલી
બાદશાહની કોઈ દુરમ બહાર નીકળી !

૩. કેવી ! કેવી એ કટારી ! અહો, જાણે અપાઠ માસની વીજળી
આકાશમા ઊતરી હોય, અને લોહીથી રંગાઈને જ્યારે એ આગ-
પાર દેખાઈ ત્યારે એવું લાગ્યું કે કેમ જાણે કોઈ મહેલને ઝડપે
ખેડેલી મૃગ-નયની શાહબદીએ લાલ હીરાથી જડેલા નખવાળો
પોતાનો હાથ સોનાના જળીઆમાંથી બહાર કાઢ્યો હોય !

૪. બીજા કોઈથી ન બને તેવી વાત આજે તેં કરી. ફરીવાર
કેવી લાગે છે એ કટારી ? જાણે જળીઆમાં ખેડી ખેડી કોઈ રમણી
જરી જરી ઝાંખ ઝાંખ નીરખતી હોય; પતિની વાટ જોતી હોય !
અહો જેસા ! એમાના એકેય જેવી નહિ પણ એ તો શકની ત્રીજી
પ્રત્યક્ષકારી આખ જેવી મને લાગી.

* એને સકરનો મહામત્ર કહેવાય છે, એ મત્ર ‘ચડીશ’માં છે, એના
બળથી જમે તે માણસને મારી નાખી સકાય એવું માનવામાં આવે છે.

નેસણની ગેદનારી નિર્ભય હતી તૃકડી આવી. ઘોડાના મોં ઉપર હાથ ઠેરવ્યો ઘોડાએ હાથેથી જો માયાળુ હાથને ચારી લીધા.

‘ માથે દેખા છે માગ ગાપ ? ’ કહીને બાઈએ ઘોડાની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યો. લાગ્યું કે અસવાર છે અસવાર ટાઢો હીમ વર્ષને ટળી પડ્યો છે અને ઘોડાની ડોકે અસવારના જે હાથની મડાગાંઠ વળી ગઈ છે.

વીજળીનો ઝમકાગે થયો તેમા અસવાર પૂરેપૂરો દેખાણો.

‘ જે હોય ઈ નિગધાર છે આગણે આવ્યો છે. જગદમ્બા લાજ રાખશે ’

એટલું કહીને બાઈએ અસવારને ઘોડા ઉપરથી ખેંચી લીધો, તેડીને ઘરમાં લઈ ગઈ, ખાટલે મુવાડ્યો, ઘોડાને ઝોસરીમા બાંધી લીધો.

આદમી હવે છે કે નહિ ? બાઈએ એના હૈયા પર હાથ મૂકી નેયો, જીડા જીડા ધમકારા ચાલતા લાગ્યા સ્ત્રીના અતરમા આશાનો તણખો ઝગ્યો. ઝટ ઝટ મગડી ચેતાવી અડાયા છાણા અને કુગરાઉ લાકડાંનો દેવતા થયો. ગોટા ધગાવી ધગાવીને સ્ત્રી એ ટાઢાળોળ શરીરને શેકવા લાગી પડી ધગમા બીલું કાઢી નહોતું

ગેકચુ, શેકચુ, પહોર મુઘી શેકચુ. પણ શરીરમાં સળવળાટ થતો નથી. જેભાન પુરપને ભાન વળતુ નથી, છતા હવ તો છે. જીડા જીડા ધમકાગે ચાલી રહ્યા છે.

શું કરું ? મારે આગણે છતે હવે આ નર આવ્યો ને શું એકો નહિ થાય ? હું આગળ્ય મારે સંકર અને ગેપનાગ સમા કુળનાં પર્ણા અને આ હત્યા શું મારે માથે ચડે ?

સ્ત્રીનો હવ મૂંઝાના માંડ્યો ઉપાય જડતો નથી માનવી જેવા માનવીનું ખોળિયું પોતાની સામે મગવા પડ્યું છે

ઓચિતો એના અતરમા અજવારા પડ્યો પહાડોની ગેદનારીને પહાડી વિદ્યાનું ઝોસાણ ચડ્યું. વડીલ તો થડકીને થભી ગઈ.

આને જ આ મેં ન મ પળમાં પાડતા તારા મનમાં કે જે-
વાંનામાં જોવાની જાની આજા અપાવતા સાર મારક પાવડા
નિ પાન દોગે કાળી ગિયાની શીંગડામાં કાળી પાડી તેમાં
તેમને જો, કાળી જા કરી, આજ મેં પાડે છે એ દોગે નીકળે
તારા જ મેં વચ્ચે સાચાંને ન મારો જોના ! જગતમાં કાળિયાને
કેડા થીત પાડે માં નીકળા પડતો જગતમાં કાળિયાને પાડીને
શીંગડા જોવાનું, ત્યાં તા મેં ન મ પડતો, હું જાના બુધો, થીંગ
મો પાડી શુ મ પડ તેની જગત નથી મી.

‘ તારા જે માગ વીના ! તારામાં તારા ! વાંચ્યાં આપનાં ! અમર
કાળ તપને વીર એકાની ! ’

‘ તારું નામ જોના ! ’

‘ સાર્થ નેહડી, માંન આરણ કાળ વચ્ચે માળવે કાળો છે,
આપ ! સાત વચ્ચે વિજેગના વીર્યા, દરે તો મેં દાકીને વચો
આવતો દગ. લાજેગો આરણ છે હો ! તારી વાત સાચાંને એને
ભારી હરણ થાગે માગ વીગ ! ’

‘ જોના ! આજે તો શુ આપુ ? કાઈ જ નથી પગ વીચપહલી
લેવા કોક દી તળાજે આવજો ! ’

‘ અમર તુને વીર ! આવીશ. ’

આરામ થયે એકલવાળો ત્યાંથી થોડે ચડીને ચાલી નીકળ્યો.

૨

સાત વર્ષે વરસાદ થયો છે હુગમ લીલુશ જની ગયા છે.
નદી નેરા બચ છે ખળખળ્યા એવે ટાણે આરણો ઢોર લઈને
પરદેશથી પાછા વળ્યા. પેતાના વહાલા ધણીને ઉમંગકાભરી સાર્થ
નેહડીએ એકલવાળાની વાત કહી સભાગાવી ગામતરેથી આવનાં
તુરત જ સ્ત્રીને આ પાગક માણસની વાતો ઉપર ઉમરા ઠંડવની
દેખી આરણને દીક ન લાગ્યું. એમાં વળી એને કાને પાડોશીએ

આવે છે. આ કાંતૂક શું ? પૂજનાં પૂજતાં વાવડ મળ્યા કે એક વાણિયાએ પોતાની જગની ખાણો ખપાવવા સાદુ કોઈક આવડના જતિ પામે દોરો કરાવી કાળિયારની શીંગડીમા ડગળા પાડી તેમાં દોરો ભરી, ડગળા બંધ કરી, બારે મેઘ બાંધ્યા છે. એ દોરો નીકળે ત્યારે જ મે વરમે. સાલણીને હું ચડ્યો ખોન ! જંગલમાં કાળિયાગ્ને કોડો લીધા આવે આવે નીકળી પડ્યો ડુંગરમા કાળિયારને પાડીને શીંગડુ ખોલાયું, ત્યાં તો મે તૂટી પડ્યો હું રસ્તો ભૂલ્યો, થીંછ ગયો. પછી શું થયું તેની ખબર નથી રહી ’

‘ વાહ રે મારા વીગ ! વારણાં તાગ ! વધન્યા બાપનાં ! અમર કાયા તપજો વીગ એભણની ? ’

‘ તારું નામ ખોન ! ’

‘ સાંઈ નેટડી, મારો ચારણ કાળ વગતવા માળવે ઊતર્યો છે, બાપ ! સાત વરસ વિજેગનાં વીત્યાં, હવે તો ભેમું હાંકીને વયો આવતો હશે. લાખેણો ચારણ છે હો ! તારી વાત સાંજણીને ઝોને ભરી હરખ થાશે માગ વીગ ! ’

‘ ખોન ! આવે તો શુ આપુ ? કાંઈ જ નથી પણ વીગપહલી લેવા કોક દી તળાજે આવજો ! ’

‘ ખમ્મા તુને વીર ! આવીશ. ’

આરામ થયે એમજવાળો ત્યાંથી થોડે ચડીને આલી નીકળ્યો.

૨

સાત વર્ષે વસ્ત્રાદ્ય થયો છે. ડુંગર લીલુડા જાની ગયા છે. નદી નેરા જાય છે ખજખજા એવે ટાળે ચારણો ટોર લઈને ખરેખરી પાછા વળ્યા. પેતાના વહાવા ધાગીને ઉમંગકામરી સાર્થ નેટડીએ એજવવાળાની વાત કહી સંભળાવી. જામનગરથી આવતાં તુરંત જ ઝીંને આ પાગડ માળ્યતી વાતો ઉપર ઉમંગ દેવાની કેળી ચાગુને ફીટ ન વાગ્યું. એમાં વળી ઝોને કાને પાડેશીએ

રામ્ન એભવને ખખઠ કાંદાગળ્યા ગમનએ બળેનને ઝોળખી આફરસલકાગમાં ઝોળખ ન ગળી. પરંતુ બળેનની પામે કડિયાની અદા શુ હશે ? કડિયો કેમ એક પડી પણ રેઢો મુકતી નથી ? છાનીમાની ઝોગડામાં જેસીને કેમ ભોળન કુતી હશે ? ઝોગડાની અદા એ ઝીણી ઝીણી વાતો કેતી સાથે કુતી હશે !

એવી અનેક શકાઓ ગમનને પડી, એકાંતે જઈને એણે બહેનના મનની વાત પૂછી.

જેને કડિયો ખોલીને એ ગધાતા અને ગેળી ગયેલા ચામણનું શરીર બતાવ્યું. એભલના મોમાથી નિશ્વાસ નીકળી ગયો.

‘બોન ! બાપ ! આ દશા ?’

‘હા બાપ ! મારા કરમ.’

ચારણીએ બધી વાત કહી સભળાવી.

‘હવે કાઈ ઉપાય ?’

‘તેટલા માટે જ તારી પાસે આવી છું.’

‘ફરમાવો.’

‘બની શકશે ?’

‘કરો પારખુ !’

‘ઉપાય એક જ છે, ભાઈ ! બત્રીસલક્ષણા પુરુષના લોહીથી આ શરીરને નવરાવું તો જ મારો ચારણુ જેડો થશે’

‘વાહ વાહ ! કેણુ છે બત્રીસલક્ષણો ? હાજર કરું’

‘એક તો તું, ને બીજો તારો દીકરો અણો.’

‘વાહવાહ બોન ! ભાગ્ય મારા કે મારું રુધિર આપીને હું તારો ચૂડો અખંડ રાખીશ’

ત્યાં તો કુવર અણાને ખખઠ પડી. એણે આવીને કહ્યું કે ‘બાપુ, એ પુણ્ય તો મને જ લેવા દો.’

બાપે પોતાને સગે હાથે જ તલવાર ચલાવી. પેટના એકના એક

